

KIR YERLEŞMELERİ

DERS NOTLARI

**(COĞRAFYA BÖLÜMÜ LİSANS
ÖĞRENCİLERİ İÇİN HAZIRLANMIŞTIR)**

Yrd.Doç.Dr.Döndü ÜÇEÇAM KARAGEL
(Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü)
Hatay/2017

KIR YERLEŞMELERİ DERSİ KAYNAKÇA LİSTESİ**YARDIMDI DERS KİTAPLARI**

- Çetiner, A., 1980, Kırsal Yerleşmeler ve Fiziki Düzenleme İlkeleri, İTÜ Mim. Fak. Yay., İstanbul.
- Denker, B.T., 1977, Yerleşme Coğrafyası-Kır Yerleşmeleri, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Doğanay, F., 1993, Merkez Köyler, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Planlama Daire Başkanlığı, DPT yay., Ankara.
- DPT, 1970, Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması, Rapor-I, DPT Yay No:860, Ankara.
- DPT, 1984, Kırsal Kalkınma-V.Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın no:DPT 1960, ÖİK:307, Ankara.
- Geray, C., 1974, "Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar", TODAİE Yay., Ankara.
- Sevük, N., 1966, Türkiye'de Köy Yolları-Köy Yollarının Bugünkü Durumu ve Coğrafi Dağılışı, Köy İşleri Bakanlığı YSE Genel Müdürlüğü, G. Yay.No:6, Grup No:D-1, Ankara.
- Tunçdilek N., 1967, Türkiye İskan Coğrafyası-Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri), İ.Ü. Edb. Fak. Yay:1283, Coğrafya Enst. Yay. No:49, İstanbul.
- Tunçdilek N., 1978, Türkiye'nin Kır Potansiyeli ve Sorunları, İst. Üniv. Coğ. Ens. Yay. No. 96, İstanbul
- Tümertekin, E., Özgüç, N., 1998 Beşeri Coğrafya (İnsan-Kültür-Mekan), Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Türkdoğan, O., 1970, Türkiye'de Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları, Ata. Üniv. Yay No:76, İşletme Fak. Ders Kitapları Serisi No:3, Erzurum.
- Yıldırak, N., 1991, Kırsal Kalkınma, A.Ü. Fen Bilim. Enst. Ders Notları, Ankara.
- Yılmaz, C., 2002, Kırsal Yerleşmeler-I, Terminolojik Sorunlar, Palmiye Kitapları, Samsun.

MAKALELER

- Baykal, F., 1990, Kırsal Yerleşim Coğrafyası Açısından Bir Araştırma:Gökeyüp Köyü (Salihli-Manisa) ve İlkel Çömlekçiliğin Köy Ekonomisindeki Yeri, Ege Coğ. Derg. S:5, s.55-74, İzmir.
- Bilgin, A., 1989, Yerleşme Alanlarının Seçiminde Jeomorfoloji, Jeomorfoloji Derg. 17, s.35-42, Ankara.
- Bulut, İ., 1995, Tipik Bir Yol boyu Köyü Örneği:Kars-Kümbetli Köyü, Doğu Coğ. Derg. 1, s.96-111, Erzurum.
- Demangeon, A., (Çev: A.M.Arda), 1930, Kır Meskeninin Coğrafyası, Darülfünun Edb. Fak. Mecmuası VII/III, s.184-227, İstanbul.
- Dönmez, Y., 1961, Hanege Köyü (Beşeri ve İktisadi Tetkik), İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. 11, s.56-75, İstanbul.
- Dönmez, Y., 1973, Kuzeydoğu Anadolu'da Bir Yerleşme-Karaağaç Köyü, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. S:18-19, s.87-109, İstanbul.
- Emiroğlu, M., 1972, Türkiye Orman İçi Kırsal Yerleşmeleri ve Bolu Örneği, A.Ü. DTCF Coğrafya Araştırmaları Derg., S:1-2, s.139-172, Ankara.

- Emiroğlu, M., 1977, Bolu'da Geçici Bir Yerleşme Tipi "Güzle", A.Ü. DTCF Coğrafya Araştırmaları Derg., S:8, s.97-120, Ankara.
- Emiroğlu, M., 1990, Urla Yarımadasında Kırsal Yerleşmeler, AKDITYK Coğrafya Araştırmaları Dergisi, S:2, s.227-256, Ankara.
- Erinç, S., 1945, Kuzey Anadolu Kenar Dağlarının Ordu-Giresun Kesiminde Landşaft Şeritleri, Türk Coğrafya Derg., Yıl:3, S:7-8, s.119-140, İstanbul.
- Eröz, M., 1966, Türk Köy Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük-Türkmen Köyleri, 1965-1966 Ders Yılı Sosyoloji Konferansları, İ.Ü. Yay. No:1192, s.117-154, İstanbul.
- Göney, S., 1977, Türkiye'deki Bir Eğreti Kır Yerleşme Şekli Hakkında Bazı Yeni Müşahedeler, İ.Ü. Coğrafya Enst. Derg., S:20-21, s.129-134, İstanbul.
- Günel, N., 1993, Marmara ve Ege Bölgelerindeki Kır Yerleşmelerinin Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı, Türk Coğ. Derg., S:28, s.143-154, İstanbul.
- Gürbüz, O., 1998, Van Gölü Çevresinde Kır Yerleşmesi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Dergisi, S:6, s.93-135, İstanbul.
- Hutteroth, W.D., 1971, İç Anadolu'da Sosyal Yapının Arazi Bölünmesi ve İskan Üzerindeki Etkileri, Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar, s.55-86, İstanbul.
- İnandık, H., 1951, Diyarbakır Civarında Köy Hayatı, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. 1, s. 138-143, İstanbul.
- İnandık, H., 1958, Doğu Karadeniz Bölgesinde Köy Hayatı, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. 9, s.148, İstanbul.
- Kurter, A., 1960, Istanca Dağlarında Köy Hayatına Ait Müşahedeler, Türk Coğrafya Derg., Yıl:XVI, S:20, s.124-135, İstanbul.
- Öngör, S., 1960, İmroz Adasında Tipik Bir Yerleşme Şekli Hakkında, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl:XVI, S:20, s.72-82, İstanbul.
- Özav, L., 1995, Oltu Yöresinde (Erzurum) Köy Yerleşmeleriyle İlgili Bir İnceleme:Coğrafi Konumlarına Göre Köyler, Doğu Coğ. Derg. 1, s.336-361, Erzurum.
- Özav, L., 1996, Simav Depresyonu ve Çevresinde Geçici Yerleşme Şekilleri, Ata. Üniv. Edb. Fak. Arşt. Derg.23, s.99-114, Erzurum.
- Özdemir, T., 1997, Türkistan'dan Anadolu'ya Bir Göç ve Tarımsal Üretim Amaçlı İskan Örneği: Ulupamir, Türk Coğ. Derg. 32, s.161-184, İstanbul.
- Özey, R., 1986, Bölgesel Coğrafya Açısından Köy Coğrafya Etüdü Hakkında, Ata. Üniv. Edb. Fak. Arş. Derg. 15, s. 65-72, Erzurum.
- Özey, R., 1990, Fırat-Karasu Kaynakları Çevresinde Köy Yerleşmeleri; Dumlu ve Çevresi, F.Ü. Coğrafya Sempozyumu, 14-15 Nisan 1986, s.213-234, Elazığ.
- Sözer, A.N., 1964, Erzurum Ovasında Tarih Öncesi Kır Yerleşmesi, Türk Coğ. Derg. 22-23, s.205-216, İstanbul.
- Tanoğlu, A., 1954, İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metot, Türkiyat Mecmuası, C:XI, s.1-82, İstanbul.
- Tunç, M., 1997, Trabzon'da Kırsal Alanlardaki Daimi Yerleşmelerde Mesken Tipleri ve Eklentileri, Türk Coğrafya Dergisi, S:32, s.143-159, İstanbul.

- Tunçdilek, N., 1957, İç Anadolu Bölgesinin Kuzeybatı Bölümündeki Köylerde Tarla Şekilleri ve Mülkiyet, Türk Coğ. Derg. 17, s.119-123, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1958, Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Şekilleri, Coğrafi Araşt. II, s.48-55, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1958, İç Anadolu'daki Kır Yerleşmelerinin Ekonomik Yapısına Göre Sınıflandırılması, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. 9, s.87-102, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1960, Orta Sakarya Vadisinde Meskenler, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl:XVI, S:20, s.36-50, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1963, Türkiye'nin Farklı İki Bölgesinde Kır Yerleşmesi Şekilleri Hakkında Müşahedeler, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg. 13, s.99-112, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1964, Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık, İ.Ü. Coğrafya Enst. Derg., C:7, S:14, s.15-28, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1969, Dağ ve Orman Köylerinin Ekonomik ve Sosyal Sorunları ve Çözüm Yolları, TTKC yay:12, s.83-91, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1971, Kır Yerleşmeleri: Köy-Altı Şekilleri, Türkiye Coğr. ve Sos. Arşt., s.17-54, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1980, Türkiye'de Kır Yerleşmesinin Gelişimi ve Evrimi, İ.Ü. Coğ. Enst. Derg., S:23, s.1-25, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1984, Türkiye Köylerinin Yapısal Özelliklerine Toplu Bir Bakış, İ.Ü. DBCE, Bülten, C:1, S:1, s.23-40, İstanbul.
- Tunçel, H., 1996, Mezraa Kavramı ve Türkiye'de Mezraalar, A.Ü. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Derg., S:5, s.74-98, Ankara.
- Tümertekin, E., 1973, Yerleşme Planlaması (Şehir-Köy İlişkileri), İ.Ü. Coğ.Enst.Derg., S:18-19, s.71-85, İstanbul.
- Tümertekin, E., 1980, Kırsal Alanlar ve Coğrafya, İTÜ Mim.Fak. Şehircilik Enst.Derg. 17, s.51-63, İstanbul.
- Tütengil, C.O., 1966, Sosyal Bir Yapı Olarak Türkiye'de Köy ve Meseleleri, Şehircilik Konferansları 1963-1964 Yaz Yarıyılı, İTÜ Mim Fak. Şeh. Kürs. Yay no:3, İstanbul.
- Yılmaz, A., 1996, Orman İçi Kır Yerleşmelerinde Ekonomik Yapı, Türk Coğrafya Dergisi, S:31, s.139-153, İstanbul.
- Yücel, T., 1988, Türkiye'de Kır Yerleşme Tipleri, Türk Kültürü Araştırmaları Enst., Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl:XXVI/1, s.61-69, Ankara.
- Yücel, T., 1995, Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler, Türk Kültür Araştırmaları XXX/1-2, s.447-469, Ankara.
- Yücel, T., 1999, İmroz'da Coğrafya Gözlemleri, A.Ü. DTCF Coğrafya Araştırmaları Derg., S:1, s.65-86, Ankara.

KIR YERLEŞMELERİ DERSİ KONU BAŞLIKLARI

1	Kırsal Yerleşme Kavramı Yerleşmelerde Sit, Situasyon, Fizyonomi, Fonksiyon Kavramlarının Açıklanması Yerleşmelerde İdari ve Coğrafi Tasnifin Açıklanması
2	Yerleşmelerin Dağılımını Etkileyen Faktörler/Yerleşme Lokasyonu (Yerleşme Kuruluş Yeri Seçimi) Yer Seçiminde Etkili Olan Etmenler 1-Su Temini 2-Zemin Koşulları (Kuru Zemin) 3-Güvenlik (Savunma) 4-Bakı 5-Ekonomik Faaliyet Alanı 6-Ulaşım 7-Diğer Etmenler
3	Kırsal Yerleşmelerin Sınıflandırılması Sınıflandırmada Farklı Yaklaşımlar Ali Tanoğlu, Nejdet Tunçdilek, Talip Yücel'in kırsal yerleşmeleri sınıflandırma kriterleri
4	Daimi Kırsal Yerleşmeler-Köyler 1-Tek Yerleşmeli Köy İdari Alanları 2-Birden Fazla Yerleşmeli Köy İdari Alanları a-Mahallei Köy İdari Alanları b-Çok Yerleşmeli Köy İdari Alanları
5	Köye Bağlı Yerleşmeler (Köyün Bağlıları) Daimi Yerleşilenler: Mahalle, Çiftlik, Divan, Mezraa Geçici Yerleşilenler: Yayla, Oba, Canık, Kom, Ağıl, Dam, Bağ-Bahçe Evleri, Kışla-Kışlak, Güzle-Güzlek, Bargah-Bahargah- Bani-Pey
6	Dokularına Göre Yerleşmeler Nejdet Tunçdilek, Ali Tanoğlu, Bedriye Tolun Denker'in Yaklaşımları Kırsal Yerleşmelerin Dağınık Bir Doku Kazanması Üzerinde Etkili Olan Faktörler Toplu ve Dağınık Yerleşmeyi Doğuran Etmenler 1-Su Temini 2-Düzen ve Asayiş 3-Arazi Tasarrufu, Dağıtım ve Miras Sistemi 4-Nüfus Artışı 5-Ekonomik Faaliyet Tipleri 6-Toplumsal Yapı
7	Kırsal Yerleşme Şekilleri/Planları(Şekilsel Özellikler) 1-Hatboyu (Lineer) Yerleşmeler 2-Küme (Yığın) Yerleşmeler 3-Dairesel Planlı (Meydan) Yerleşmeler 4-Yıldız Biçimli Yerleşmeler 5-Kare-Kavşak Yerleşmeler 6-İlçgara Şekli Yerleşmeler
8	Kırsal Yerleşmelerde Mesken İnsan ve Evi Meskenler ve Malzeme Coğrafi Faktörlerle Mesken Tipleri Arasındaki İlişki A-Fiziki Faktörler: Jeolojik Yapı, Bitkiler, Relief ve Yükselti, İklim Faktörü (Isı, Rüzgar ve Güneşlenme, Yağış ve Nemlilik) B-Sosyal Faktörler (Nüfus sayısı, Gelenek-görenek, Tarihi faktörler, Güvenlik) C-Ekonomik Faktörler (Ailelerin geçim tipleri ve maddi durumları)

1

KIRSAL YERLEŞME KAVRAMI

YERLEŞME: Batı dillerinde *settlement* (*İng*), *habitat* (*Fr.*), *siedlung* (*Alm.*) şeklinde karşılık bulan yerleşme; *iskân* sözcüğü ile de anılmaktadır. Kökü Arapça olan bu sözcük, yurtlandırma, sabit bir yerde oturma anlamına gelmektedir. Yine aynı kökten gelen *meskûn*; oturan, şenlenmiş, yurt edinilmiş yer anlamını taşıırken; *mesken*; ikametgâh, konut olarak karşılık bulmaktadır.

M.Ö.10 bin yıllarından itibaren başlayan Neolitik Çağ'da ortaya çıkan besin üreticiliği, yerleşik hayatın da kapılarını açmıştır.

Güneybatı Asya'nın Mezopotamya Bölgesi'nde;

Zagros Dağları'nın eteklerinde (Cermo),

Filistin'de (Eriha),

Anadolu'da (Hacılar ve Çatal Höyük),

Orta Amerika'da (Teotihuacan'da Aztek, Yucatan'da Maya uygarlıkları),

M.Ö. 9 bin ilâ 5 bin yılları arasında, tarımla birlikte yerleşik hayatın izlerine rastlanılan yerlerdir.

YERLEŞME COĞRAFYASI (Nedir?)

Yerleşmelerde Sit, Situasyon, Fizyonomi, Fonksiyon Kavramlarının Açıklanması

Belli bir süreç içinde insanların ortaya çıkardığı yerleşmelerin; kökenlerini, gelişim ve değişimlerini, kuruluş yeri özelliklerini (*sit ve sitüasyonunu*), görünümünü (*fizyonomi veya morfoloji*), işlevlerini (*fonksiyon*), dağılışı ve paternlerini araştıran bir coğrafya alanıdır.

Kökü Latince'ye dayanan *sit (site) ve sitüasyon (situation)*, *yerleşme konusunun önemli iki kavramıdır.*

Sit bir yerleşmenin değişmeyen, sabit yerini ifade eder. Buna kuruluş yeri de denilebilir.

İnsanlar, bir yerde yerleşmelerini oluştururlarken bazı gereksinimlerine cevap verecek özellikler aramışlardır. **Su temini, korunma/savunma, ekonomik faaliyet alanı bunların başında gelir.**

Sitüasyon, yani konum değişebilir bir niteliktir. Benzer sitlere sahip olsa bile yerleşmeler, konum itibarıyla birbirinden ayrılabilir. Çünkü yerleşmenin konumu, dünyanın veya bir bölgenin zamanla değişen nüfus, idari, siyasi ve ekonomik güç alanları ile ana yol güzergâhlarına göre durumuna göre belirlenir.

Bir zamanlar çok canlı olan alanlar arasındaki ana yol güzergâhları üzerinde bulunan bir yerleşme, bu elverişli konumunu zamanla yitirmiş olabilir.

Buna karşılık dünya veya ülkenin yeniden ortaya çıkan düzeninde işlek yollar üzerinde, çeşitli faaliyetlerin kendini gösterdiği kimi yerleşmelerin önemi artabilir.

Örneğin; Türkiye’de bir zamanlar yelkenlilerin uğradığı, mal ve insanların toplandığı Efes, Milet, Kaunos, Troya gibi kıyı kentleri, gerek limanlarının dolması, gerekse ticaret yol ve yöntemlerinin değişmesi nedeniyle önemlerini yitirmişlerdir.

Yerleşme açısından **fizyonomi veya yerleşme morfolojisi**

Yerleşmenin plânı, dışarıdan görünümü, büyüklüğü ve oraya has nitelikleri anlaşılır. Yerleşme ne şekilde yayılmıştır? Bu plânına, şekline nasıl yansımıştır? Evlerin görünümleri ve yerleşmeyi oluşturan donanımların özellikleri nelerdir?

Fizyonomi veya yerleşme morfolojisi, bir anlamda yerleşmenin insan zihninde uyandırdığı maddi izlenimlerdir.

İşlev (fonksiyon), genel olarak bir yerleşmedeki faaliyet ve faydalanmaları anlatan, onun ekonomik ve sosyal hayat alanına ait bir kavramdır.

Bu kavram bir yerleşmede yaşayanların geçimlerini sağlamak, kişisel ve toplumsal bazı ihtiyaçlarını karşılamak gayesiyle, günün belirli saatlerinde çalıştıkları, bir araya geldikleri faaliyet alanlarını ifade etmektedir. Kırsal yerleşmelerde tarım, hayvancılık, ormancılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve avcılığı, fonksiyon olarak belirir.

Yerleşmelerin **mekânsal dağılımı** ve örüntüsü (paterni)

Yerleşmeler, farklı fiziki ve beşeri nedenlerle, bir alanda değişik dağılış düzenleri ve örüntüleri ortaya koyar. İşte bu değişik dağılış ve paternlerin belirlenmesi, nedenlerinin saptanması, ülke düzenleme çalışmalarında, önemli bir yer tutmaktadır.

Yerleşmelerde İdari Tasnif ve Coğrafi Tasnif*Yerleşmelerde İdari tasnif ve Coğrafi tasnif birbirinden farklı şeylerdir.***İdari Birim Olarak**

Ülke:

İl: (Vilayet) Kendine bağlı ilçelerle ilgilenir

İlçe: Kaza) Kendine bağlı bucaklarla ilgilenir

Bucaklar: (Nahiye) Kendine bağlı köylerle ilgilenir

Beldeler: Kendi sınırları içinde mahallelerden oluşur

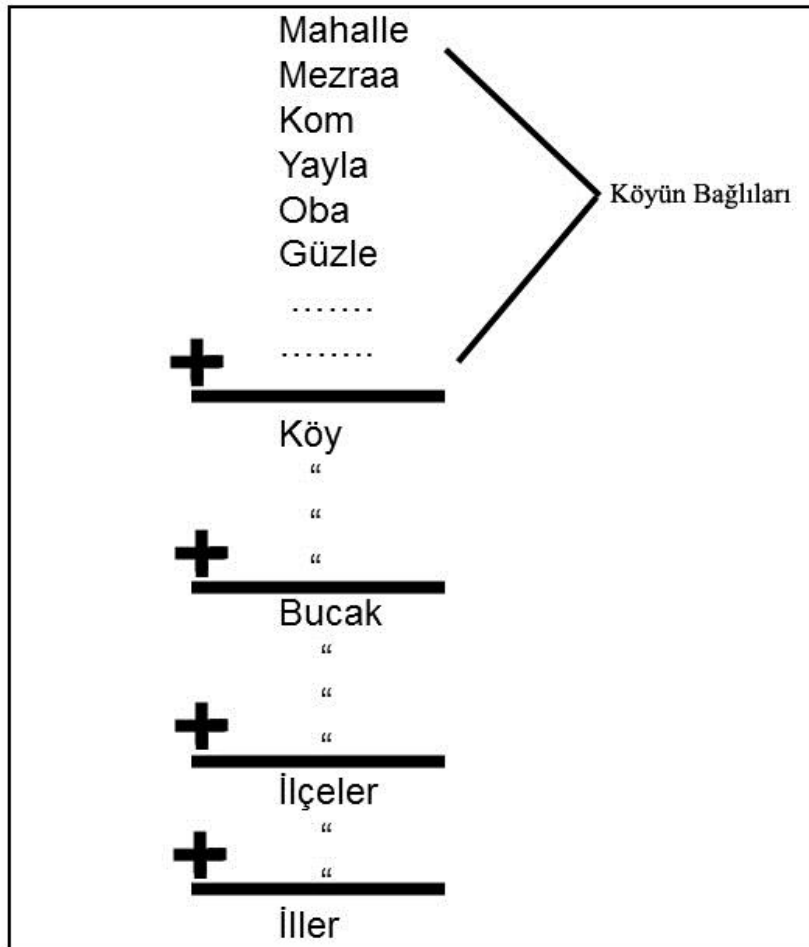
Köyler: En küçük idari birimdir. Kendinden küçük birimlerle de ilgilenir.

Coğrafi Birim Olarak

Şehir

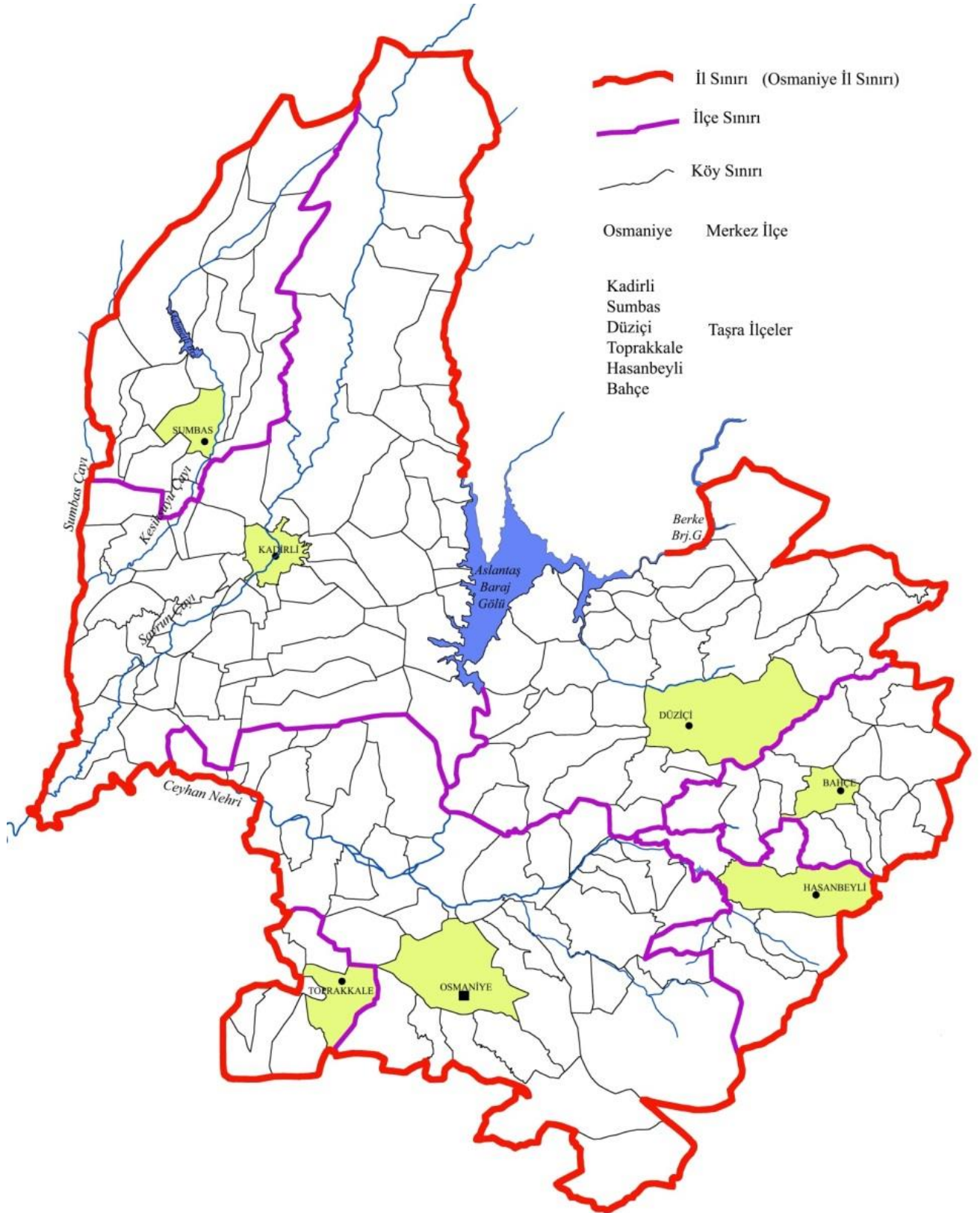
Kasaba

Köy

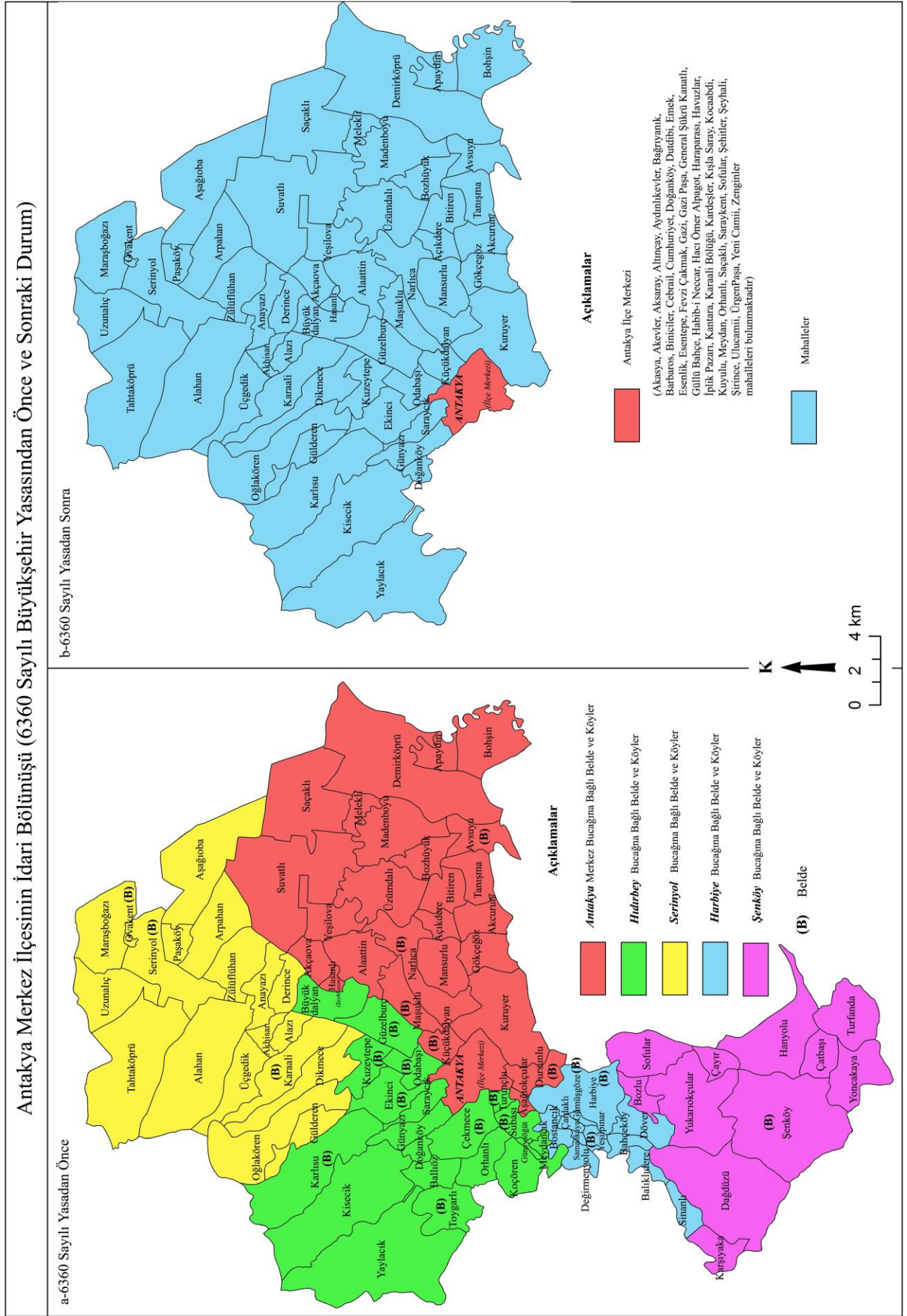
Şekil: Osmaniye İlinin İdari Bölünüşü

Osmaniye ili idari bölünüşü haritasında il sınırı, ilçelerin sınırları, ilçe merkezileri (şehir merkezi) ve köy sınırları gösterilmiştir. İl sınırları içerisinde Osmaniye merkez ilçe ve 6 tane de taşra ilçesi yer almaktadır.

Şekil: Osmaniye Merkez İlçesi'nin İdari Bölünüşü

Osmaniye merkez ilçesi sınırları içerisinde şehir merkezi, köy sınırları, belde belediyelerinin sınırları ve bucağ sınırları gösterilmiştir. İlçe sınırları içerisinde Merkez bucağı, Yarpuz bucağı, Kaypak bucağı, Tecirli bucağı olmak üzere 4 bucağ bulunmaktadır. Bu bucağlar içerisinde köy ve belde belediyelerinin sınırları yer almaktadır.

Tablo: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Yerleşmelere Göre Nüfus Durumu (Osmaniye İli)

İl	İlçe	Bucak	Belde/Köy	Toplam	
Osmaniye	Bahçe		Şehir	13.111	
		Merkez	Arıcaklı	140	
			Arıklıkaş	762	
			Aşağıarıcaklı	256	
			Burgaçlı	673	
			Gökmustafalı	236	
			Bucak Toplamı		
			İlçe Toplamı		
	Kadirli			Şehir	80.948
			Merkez	Akova	135
			Anberinarkı	566	
			Aydımlar	1.366	
			Azaplı	723	
			Bahadırlı	601	
			Bucak Toplamı		
			İlçe Toplamı		
Merkez				Şehir	198.836
			Merkez	Alahanlı	682
			Arsanlı	123	
			Çardak	1.430	
			Çona	1.375	
				Bucak Toplamı	15.5999
		Kaypak	Çağsak	632	
			Kayalı	322	
			Kırıklı	945	
			Bucak Toplamı	2726	
	Tecirli		Değirmen Ocağı	527	
			Bahçe	942	
			(B) Cevdetiye	2.996	
			Kesmeburun	571	
			Kırmacı	1.281	
			(B) Kırmıtlı	1.007	
				Bucak Toplamı	
		İlçe Toplamı			

Tabloda da görüldüğü gibi istatistik kurumu il sınırları içerisindeki en küçükten en büyüğe idari sınırı olan yerleşmelerin nüfuslarını vermektedir. Burada ilçe, bucak, belde/köy şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır. Bazı yerleşmelerin yanında ise **(B)** harfi yer almaktadır. Bu harf o yerleşmenin belde belediyesi olduğunu ifade eder.

Köy Nedir?**Köy Kanunu Nedir?****Bucak nedir? Bir yöneticisi var mıdır?****Belde nedir? Nereler belde olabilir?****Belde bir yerleşmeye şehrsel nitelik kazandırır mı?****Kasaba nedir? Bu terimi kim kullanır? Nasıl bir yerleşmeye karşılık gelir?****Köy nedir? Köy Kanunu Nedir?**

Köy, muhtar ile tüzel kişiliğe sahip mahalli idare teşkilatının en küçük yerleşim yeridir. Köy kanunu ile merkezi idareyle olan münasebetleri düzenlenmiştir.

442 sayılı Köy kanuna göre, nüfusu 2000'den aşağı olan yerler köydür. Köyü, muhtar ve köy ihtiyar meclisi idare eder. Bunlar, seçmenler tarafından beş senede bir seçilir. Köyün öğretmeni ile imamı köy ihtiyar heyetinin tabii üyesidir.

Köyü idari ve coğrafi açıdan iki şekilde ele alırız. İdari olarak köyün bir sınırı vardır. Tarım arazilerini, merasını hatta bir kısım hazine arazisini içerir. Köy sınırları geçmişten gelen kullanım alanıyla ilgilidir. Köylerin sınırları çoğunlukla bir fiziki engelle belirlenir. Bu bir akarsu boyu, su bölümü çizgisi veya suni bir engel olabilir. Örneğin: Karayolu.

Kanun Numarası: 442

Kabul Tarihi: 18/03/1924

Resmi Gazete Tarihi: 07/04/1924

Resmi Gazete Sayısı: 68

BİRİNCİ FASIL

Madde 1 - Nüfusu 2000'den aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir. Nüfusu iki binden aşağı olsa dahi belediye teşkilatı mevcut olan nahiye, kaza ve vilayet merkezleri kasaba itibar olunur. Ve Belediye Kanununa tabidir.

Madde 2 - Cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlaları ile birlikte bir köy teşkil ederler.

Bucak nedir? Bir yöneticisi var mıdır?

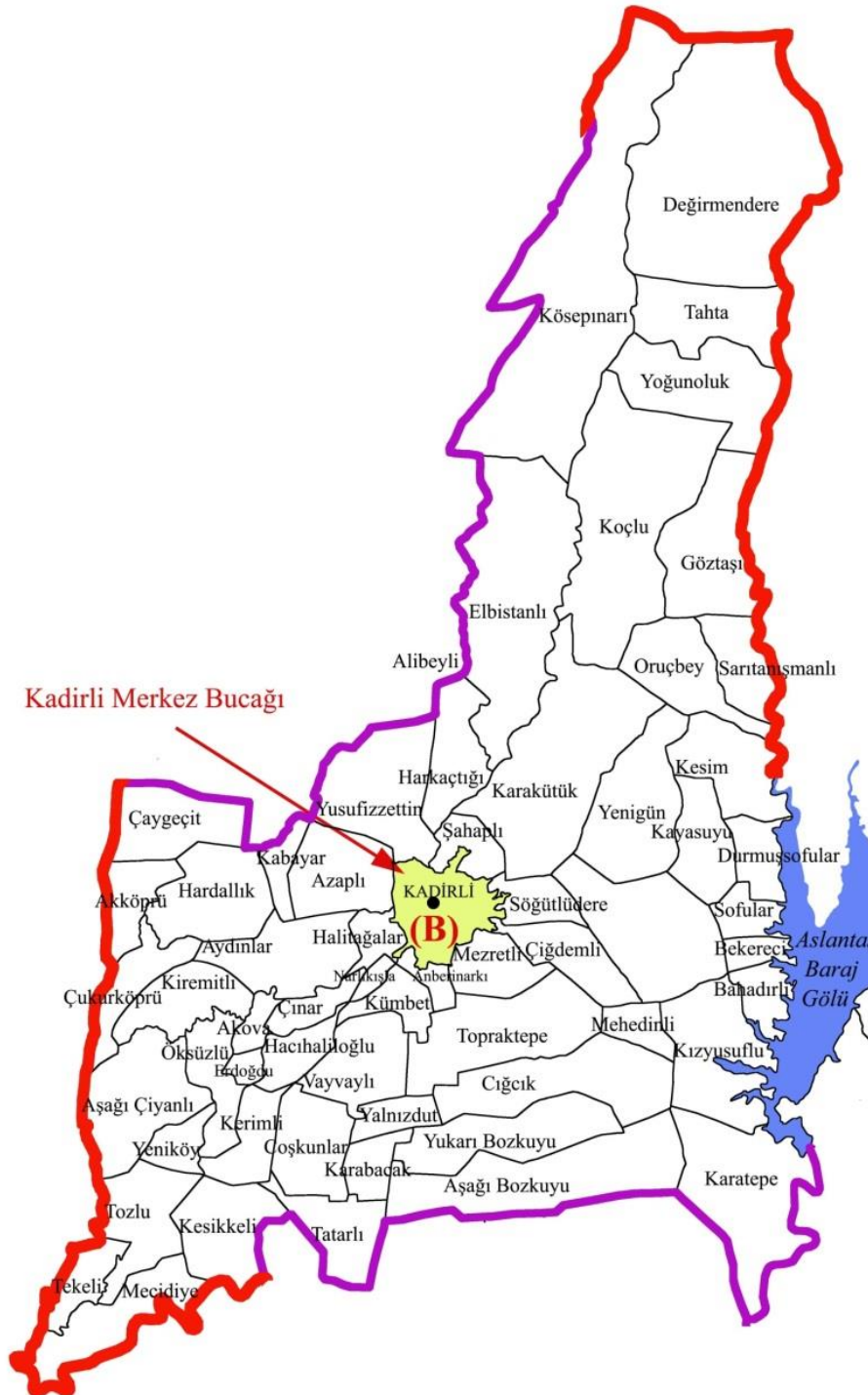
Bucak idarî bakımdan oluşturulmuş bir birimdir. Günümüzde herhangi bir fonksiyonel özelliği bulunmamaktadır. Kendisine bağlı köyler ve beledeler bulunur.

Bucağın ismi kendine bağlı köylerden birinin ismi olabilir ama tamamen farklı bir isim de olabilir. **Örneğin:** Osmaniye merkez ilçesinin Kaypak bucağı kendine bağlı köylerden herhangi birinin ismini taşımaz.

Her ilçe aynı zamanda Bucak merkezidir. Başka bucakları olmaya da bilir. **Örneğin:** Osmaniye ilinin Kadirli, Sumbas, Toprakkale, Hasanbeyli, Bahçe taşra ilçeleri gibi.

Eskiden Bucakları kontrol eden bir Bucak Müdürü atanırdı. Şuan sadece Bucak idari sınıflamalarda kullanılan bir terimdir.

Şekil: Kadirli ilçesinin idari bölünüşü haritası

Kadirli ilçesi 60 köyün ve 1 ilçe belediyesinin (Kadirli şehir merkezi) bulunduğu merkez bucağı şeklinde idari bölüme ayrılmıştır. Her ilçe merkezi ayrıca Bucak merkezidir. Başka Bucakları olmayabilir. Kadirli şehir merkezi sınırları içerisinde gösterilen **(B)** harfi **Belediyeyi** göstermektedir.

Belde nedir? Nereler belde olabilir?

Belde bir yerleşmeye şehrsel nitelik kazandırır mı?

Bir yerde belediye teşkilatının olması oranın kırsal yerleşme özelliğinde olmadığı anlamına gelmez. Belediye teşkilatı sadece kendi bulunduğu alan ile ilgilendir. Bir belediye çevresine hizmet götürmek zorunda değildir. Günümüzde belediye teşkilatının kurulabilmesi için **5000 nüfus** kriteri geçerlidir. Eskiden bu nüfus **2000 idi**. Nüfusu 2000'i geçen bir yerleşmede belediye teşkilatı kurulurdu. Bir köy yerleşmesi 2000 nüfusunu geçtiğinde belediye teşkilatı kurulmak zorunluluğu vardı. Belediye teşkilatının burada kurulması o yerleşmenin köy (beldeli köy) statüsünden çıkmasına neden olamaz.

2000 nüfus kriterine göre belediye teşkilatı kurulmuş olan bir yerleşmenin nüfusu 2000'in altına düşerse belde statüsü kaldırılır. Belediye teşkilatının bu yerleşmeden kaldırılmaması için ise bu köy yanındaki başka bir köy ile birleşip nüfusunu korursa ancak o zaman beldelik vasfı kaldırılmaz.

Kasaba nedir? Bu terimi kim kullanır?

Nasıl bir yerleşmeye karşılık gelir?

Kasaba coğrafi bir terimdir. Bir kasaba hangi andan itibaren bir şehir durumuna gelebilir, onun sınırını çizmek görecelidir. Kasabanın tanımı net değildir. Ama çeşitli özellikleriyle şehir ve kır yerleşmelerinden ayrılır.

Kır yerleşmelerinde iş kollarında çeşitlenme yoktur. Ekonomik aktivite bitkisel üretim veya hayvansal üretim olabilir.

Şehirlerde ise iş kolları ve ekonomik faaliyetler çeşitlenmiştir.

Kasabalar aslında kırdaki faaliyetler haricinde insanların en temel şehrsel ihtiyaçlarını karşılayabileceği fonksiyonlara sahip olan yerleşmelerdir.

Bir yerleşmeye ilçe ve belde gibi idari statüler verilmesi oranın şehir olacağı anlamına gelmez.

Ancak bir takım hizmet kollarının bu statüye bağlı olarak kurulmasıyla bir takım şehre özgü iş kolları ve binalar da kurulmaya başlar.

Böylelikle zaman içinde o yerleşmenin şehir yerleşmesine doğru gelişmesi beklenebilir.

2

KIRSAL YERLEŞMELERİN DAĞILIŞINI ETKİLEYEN**FAKTÖRLER/YERLEŞME LOKASYONU (Yerleşme Kuruluş Yeri Seçimi)**

Bir yerleşmenin doğabilmesi için, bazı gereksinim ve zorunlulukların karşılanmış olması gerekmektedir. Çok ender durumlarda yerleşme yeri seçimi gelişi güzeldir. **İlk insan** toprağa ve doğaya bugünkünden çok daha yakın yaşıyordu. Çevresindeki kaynaklardan, imkânlardan yararlanmanın sırrını en iyi şekilde biliyor ve yerleşmeyi oluşturacak evi için akıllıca yer seçimi kararı veriyordu.

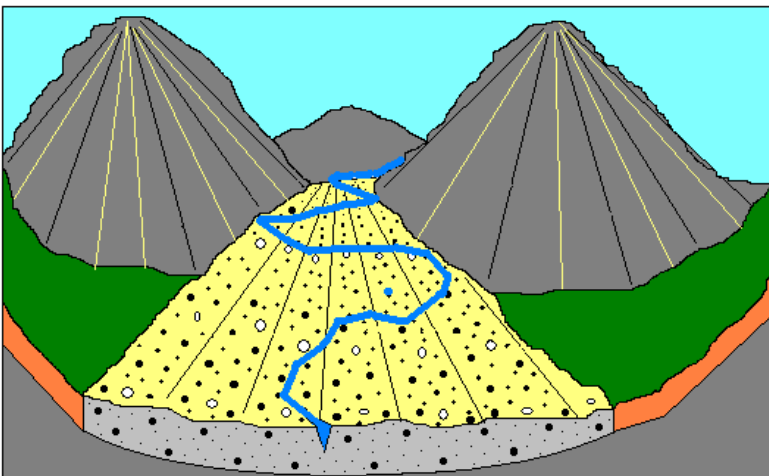
En uygun yerde evini yapmanın ötesinde, yerleşmenin gelişmesine zemin hazırlayacak yerleri bulmaya çalışıyordu. Zira geçen zamanla birlikte bu etmenlerden bazılarının işlevinin sona ermesi mümkün olmaktadır. Bununla birlikte binlerce yıldır ilk kurulduğu yerde varlığını sürdüren yerleşmeler de yok değildir.

Yer seçiminde etkili olan etmenlerin başında; su, zemin koşulları, güvenlik, baki, ekonomik faaliyet alanı ve ulaşım gelmektedir.

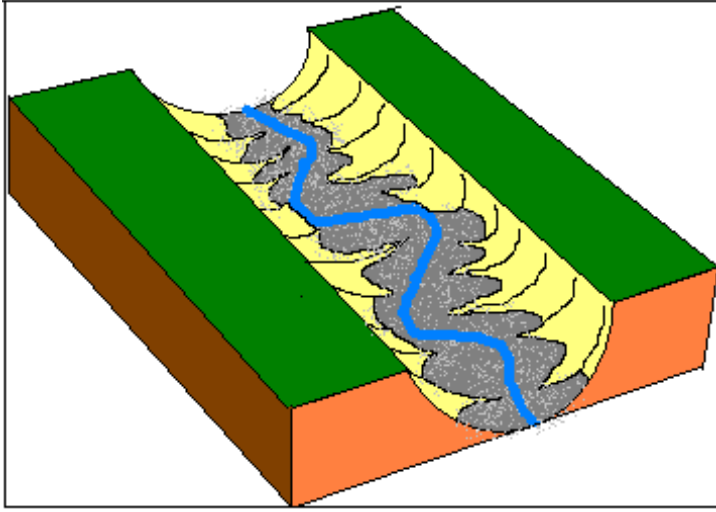
1.Su Temini**Her zaman, insanın temel ihtiyaçlarının başında su gelmiştir.**

İçme, ürün yetiştirme, yün yıkama, değirmen işletme, kerestelerin kabuklarını soyma gibi pek çok iş için su gereklidir. Bu yüzden, geçici sürelerde kullanılan yerleşmeler de dâhil olmak üzere, yerleşme yeri belirlenirken, kolay, temiz ve süreklilik arz eden su kaynaklarının bulunduğu yerler tercih edilmiştir. **Nitekim ilk yerleşmeler;** kurak ve yarı kurak bölgelerde, su birikintileri, vahalar, başka yerlerde akarsular, göller, kaynaklar ve kuyuların kenarında kurulmuşlardır. **Birçok yerde yerleşmeler kaynak hatlarında dizilmişlerdir.**

Türkiye’de de plato ve dağların etekleri ile ovaların temas alanlarında, birikinti konilerinin üzerinde, akarsu vadilerinin içlerinde ya da yer altı suyu bakımından zengin alüviyal ovalarda su bulma ihtimali fazla olduğundan, yerleşmeler sıklaşmaktadır.

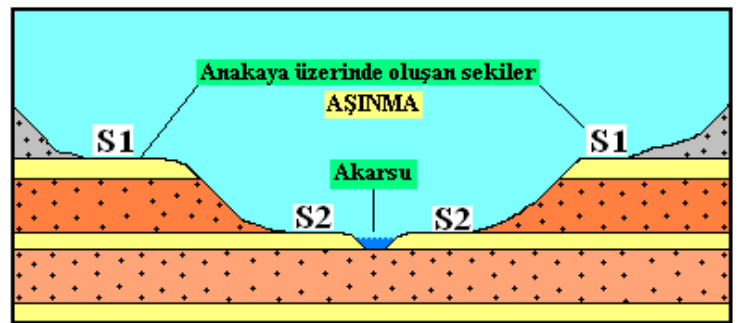

2. Zemin Koşulları (Kuru Zemin)

Yerleşmeler, suya yakın olma isteklerine rağmen, taban suyunun yüksek olduğu yerlerden kaçma eğilimi gösterirler. Onun için akarsu boylarında, akarsuyun taşkın tehlikesi arz eden yatağında değil, varsa sekilerin üzerinde veya yamaçlara doğru olan kesimler seçilmektedir.

Akarsu Sekisi ve Yamaçları

Düz arazilerde, taban suyu genelde yüzeye yakındır ve yer yer bataklık özelliği sergilemektedir. Bu gibi yerlerden yerleşmelerin uzaklaşmasının 2 nedeni vardır:

Birincisi nemin yüksekliği ve insan yaşamı için yarattığı olumsuz ortam, **ikincisi** ise, bataklıkların sivrisinek yatağı olması, dolayısıyla sıtma hastalığının toplum sağlığını tehdit edecek tarzda yaygınlaşmasıdır.

Yamaç alanlarında kurulmuş olan yerleşmeler

Yakın zamanlarda teknik imkânların gelişmesiyle, arazilerin drene edilmeleri, bataklıkların kurutulmaları, yerleşmelerin taşkın ovalarına daha fazla yayılmalarına yol açmıştır. Akdeniz ülkelerinde, bu durumla sıkça karşı karşıya kalınmaktadır.

3.Güvenlik (Savunma)

Eski zamanlarda, özellikle asayiş bozukluğunun hüküm sürdüğü, siyasi istikrarsızlık, savaş ve istilâ dönemlerinde güvenlik, yer seçiminde çok önemli bir etmen olmuştur. Portekiz, İtalya, İspanya ve Türkiye gibi ülkelerde bu durumun etkilerini yerleşmelerde yakından görmek mümkündür. Türkiye’de çok sayıda kale isim ve isim tamlamasına sahip köyün varlığı da bu durumu doğrulamaktadır (Türkiye’de **Kaleköy** adını taşıyan 35 yerleşmenin olması bu bakımdan anlamlıdır). Bugün şehrsel yerleşme özelliği gösteren ve geçmişte savunma durumu dikkate alınarak kurulmuş yerleşmeler de vardır. **İstanbul, Ankara, Kalecik, Çanakkale, Diyarbakır, Van, Bergama** bu yerleşmelere örnek gösterilebilir. İngiltere’de, bu faktörü dikkate alınarak kurulmuş, binden fazla yerleşme bulunmaktadır.

Savunma/korunma arzusu geçmişte insanların barınaklarını seçerken nelere dikkat etmelerine sebep olmuştur?

-Tepe, sırt ya da yamaçlara doğru, ya da çok kullanılan yollardan görünmeyecek kuytu yerlere yönelmiştir.

-Bazen düz alanlarda yerleşilme zorunluluğu yerleşmenin etrafının surlarla çevrilmesini sağlamıştır.

-Korunma aynı zamanda yerleşmeyi oluşturan evlerin toplu halde bulunmalarına da yol açmıştır.

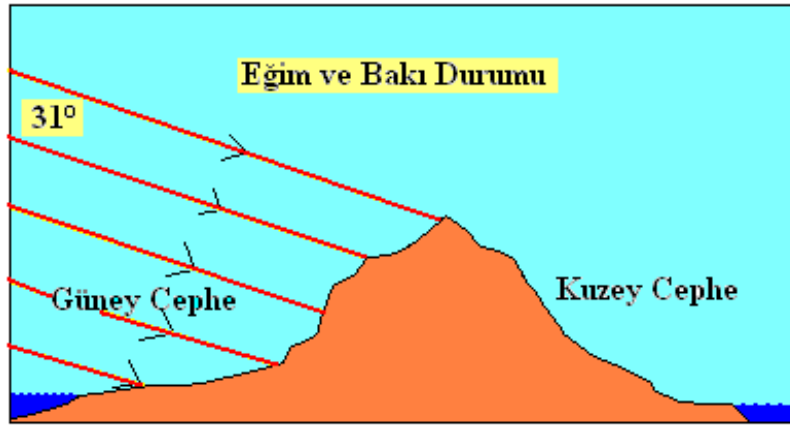
4.Bakı

Birçok kuzey ülkesinde, yağmur gölgesinde kalan, korunaklı vadi içlerinde, kuzeybatı ve doğu rüzgârlarından saklanmak üzere yerleşmelerin kurulması iklim etmenleriyle ilgilidir.

Alplerde ve Norveç'te güneş ışınlarından daha fazla yararlanma isteği, köylerin dağların güney yamaçlarında kurulmaları sonucunu doğurmuştur.

Türkiye'de kuzeyden esen rüzgârların soğuk ve sert olması, kışın kuzey yarımküreye güneş ışınlarının daha eğik düşmesi, insanları yerleşme yeri seçiminde, güneye bakan yamaçları seçmeye zorlamıştır.

Bu zorlama, köyler kuruluş yeri olarak kuzeye dahi baksa, evlerin **kapılarının ve pencerelerinin** güneye bakışıyla sonuçlanmıştır.

5.Ekonomik Faaliyet Alanı

Yerleşme lokasyonunda, verimli ve olabildiğince geniş arazilerin, zengin otlakların bulunduğu yerler önem kazanmıştır. Böylece karma ve değişik sektörleri bünyesinde bulunduran geçim alanı, yer saptamada etkili olmuştur.

Tarla, bahçe alanlarına, sığır, koyun, keçi yetiştirebilmek için otlak ve çayırliklara, at ve domuz için çalılık alanlara, yakacak ve kereste için ormana yakın bulunan kesimler öncelikle yerleşilecek yerler olarak değer kazanmıştır.

6.Ulaşım

Yerleşme yeri seçiminde, yol kavşakları, köprübaşları, akarsuların karşıdan karşıya geçmeye izin veren kesimleri (akarsu geçitleri) de etkili olmaktadır.

Kara ve demir yollarının ya da nehir ve kanalların kenarı, deniz kıyısı, yerleşim yeri olarak daha fazla tercih edilmiştir.

Çeşitli yönlerden gelen yolların toplandığı kavşaklar, farklı hayat sahalarından gelenlerin ve bunların getirdikleri malların toplanmasına yardımcı olmuştur.

Bunun bir sonucu olarak **Pazar yerleşmeleri** ortaya çıkmış veya kurulan yerleşmeler kısa sürede gelişme olanağı bulmuştur.

Nehirlerin doğrudan doğruya ve köprüler vasıtasıyla geçilebildiği yerler de her zaman önem taşımışlardır. Bu gibi yerler hem ticari hem de askeri-stratejik roller üstlenmiştir.

Türkiye’de 21 köyün adının **Köprübaşı** olması bu bilgiyle örtüşmektedir. Bunun dışında, adında köprü sözcüğü geçen pek çok yerleşme vardır ki, bunlardan bir kısmı günümüzün kentsel yerleşmeleridir (Uzunköprü, Vezirköprü, Taşköprü gibi).

Ayrıca ülkemizde adında yol ve onun üzerindeki konaklama tesislerini ifade eden yerleşmelerin sayısı da az değildir. **Yolüstü, Yolveren, Yolkonak, Dört Yol** ulaşımın yerleşme adına yansıdığı güzel örnekler oluşturur.

Geçmiş zamanlarda ülkemizin kimi yerlerinin **kervan yollarının** güzergâhında bulunması, kervansaraylar ve hanların yapılmasını ve bu sayede buralarda gelen geçene hizmet verilmesine neden olmuştur (**Nallıhan, Vezirhan, Çayırhan,, Kırıkhan, Sultan Hanı** gibi). Bu yapılardan bir kısmı zamanla kır, hâтта şehir yerleşmesi hâlini almış, bir bölümü ise işlevini yitirdiğinden yok olmuştur.

7.Diğer Etmenler

Bazı kırsal yerleşmeler, etrafındaki yerleşmelere hizmet amacıyla doğmuşlardır.

Bu gibi yerlerde **çevreye göre merkezîlik** büyük ölçüde etkili olmuştur. Kaleler, manastırlar, katedraller, Avrupa kırılarında dini ve sosyal ihtiyaçlar için kurularak yerleşme çekirdeği oluşturmuşlardır.

XX. yüzyılda yeni kurulan ya da rejim değişikliği yaşayan ülkelerde, **politik tercihler** de yeni yerleşme yerlerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Eski Sovyetler Birliği ve İsrail’de bunun örnekleri vardır.

Geniş arazi sahiplerinin mülklerinin ortasına malikâneelerini yapmaları, yanında çalışan ve güvenliği sağlayan insanların mülkün değişik yerlerine yerleştirilmeleri de yer seçiminde rol oynamıştır.

Türkiye’de, büyük arazi sahiplerinin, tarlalarını işlemek amacıyla yeni yerleşmeler kurdukları da burada anılabilir ki, Güneydoğu Anadolu’daki **mezraların** bir bölümü bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Kısaca yerleşme lokasyonu, yani bir yerleşmenin sit ve sitüasyon özellikleri her bir yerleşmenin var veya yok olma nedenidir.

3

KIRSAL YERLEŞMELERİN SINIFLANDIRILMASI

(Kırsal Yerleşmelerin Sınıflandırılmasında Farklı Yaklaşımlar)

Yerleşme tipinden kasıt yerleşmenin sınıflandırmada hangi sınıfa ayrıldığı ve ne şekilde adlandırıldığıyla alakalıdır. **Yerleşmenin tip** adı aynı zamanda **özelliklerini** de yansıtan bir karakter sergiler. Mezra, kom, ağıl, oba, divan, mahalle, çiftlik, bağ evi, dalyan, pey, bani gibi... Bunlar şekil değil birer yerleşme tipi olarak kendine özgüdürler. Yani isimdirler.

Ali TANOĞLU, Necdet TUNÇDİLEK, Talip YÜCEL yerleşmelerden bahsederken yerleşme tipi olarak kullanımın daha yaygın olduğu görülmektedir.

Kırsal yerleşme tiplerine baktığımızda bazıları aynı fonksiyonel özelliklere sahip olmasına rağmen bölge ve yöre içinde kullanılan isimler farklıdır. Bazılarında ise fonksiyonel özellikleri farklıdır, her bir tip bulunduğu coğrafi yapısı icabı bir diğerinden bazı hususlardan ayrılır.

©Kırsal Yerleşmeleri hangi kriterleri göz önünde bulundurarak sınıflandırabiliriz?

©Bununla ilgili farklı yaklaşımlar nelerdir?

Kır Yerleşme Tiplerinin Sınıflandırılmasında Farklı Yaklaşımlar

Kır yerleşme coğrafyasının en önemli sorunu, kır yerleşme biçimlerinin en iyi ve en doğru kriterlerle açıklanarak tarif edilmesi ve belirli tiplerin ayırt edilerek sınıflandırılmasıdır.

Bazı önemli coğrafyacılar Kırsal Yerleşmelerle ilgili yaptıkları çalışmalarda bazı kriterlere göre yerleşmeleri sınıflandırmışlardır. Bunlara birkaç örnek verecek olursak:

Ali TANOĞLU 1954 yılında yayınlanan makalesinde:

Tanoğlu, A., 1954, “*İskan Coğrafyası, Esas Fikirler, Problemler ve Metod*”, Türkiyat Mecmuası, C:XI, s.1-82, İstanbul.

İskân meselelerini, münferit yerleşmeler ile köy yerleşmeleri arasındaki intikal (geçiş) tiplerini büyük ölçüde ortaya koymuş ve bu araştırmaların metodunu göstermeye çalışmıştır.

Öncelikle yerleşmelerin **dağınık ve toplu** olarak sınıflandırılabilceğini açıklamıştır.

Dağınık yerleşme ünitesinin çekirdeğini Amerika’daki Farmstead (müstakil çiftlik) örneğini vererek açıklamıştır.

Münferid yerleşme (**NEDİR?**) ile köy yerleşmeleri arasında intikal (geçiş) tipleri olarak nitelendirilebilecek yerleşmelerin bulunduğunu ve bunların sınıflandırmaya tabi tutulmaları gerektiğini açıklamıştır.

Sınıflandırmada cevap aranan sorular:

-Bu yerleşmeler iskanın hangi kategorisine dahildir?

-Bunlar göçebe veya yarı göçebe iskan şekilleri mi yoksa hakiki manada kır yerleşmesi şekilleri mi?

-Bunlar dağınık yerleşmeler midir? Köy müdür? Münferid yerleşme ile köy yerleşmesi arasında bir takım intikal tipleri midir?

Necdet TUNÇDİLEK (Kitap)

Tunçdilek N., 1967, “*Türkiye İskan Coğrafyası-Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri)*”, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay:1283, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:49, İstanbul.

Kır yerleşmelerini büyüklük, küçüklük durumlarını göz önünde bulundurarak:

-Köy ve

-Köy-altı iskan şekilleri olarak 2 grupta sınıflandırmıştır.

Köy-altı iskan şekilleri ile henüz köy niteliğine ulaşmamış iskân anlatılmaktadır.

Köy - altı yani daha küçük ve basit iskân şekillerini yapı ve fonksiyonları ile birbirinden ayırmaya imkân vardır diyerek; köy - altı iskân şekilleri arasında **daimi, muvakkat (geçici), ufak, büyük, toplu, gevşek, dağınık** olmak üzere onların sosyo – ekonomik faaliyetlerine göre çeşitli iskân şekilleri sınıflandırmıştır.

TUNÇDİLEK'E göre bunların en önemlisi olarak; kom, mezra, çiftlik, oba, yayla, yaylak, kışla, kışlak, ağıl, divan, dam, bağ evi benzeri adlarla bir takım köy altı iskân şekilleri yer almaktadır.

Talip YÜCEL

Yücel, T., 1995, “*Türkiye'nin Kır Yerleşmeleri ve Tipleri Üzerine Yeni Görüşler*”, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü, Türk Kültürü Araştırmaları, Yıl:XXX/1-2, s.447-469, Ankara.

Kır yerleşmelerini:

fonksiyonel özellikleri göz önünde bulundurularak bir sınıflandırma yoluna gitmiştir.

Bu sınıflandırmada;

1-Çoban yerleşmeleri: Hayvancılıkla uğraşanlar

2-Çoban-Çiftçi yerleşmeleri: Hayvancılığı esas, rençperliği tali olanlar

3-Çiftçi-Çoban yerleşmeleri: Çiftçiliği hayvancılığından ileride olanlar

4-Çiftçi yerleşmeleri: Çiftçiliği ön safta, hayvancılığı silinmeye yüz tutmuş.

1-Çoban Yerleşmeleri

- Tir, Tola veya Tol (Kom)
- Ağıl
- Yayla

2-Çoban-Çiftçi Yerleşmeleri

- Kışla, kışlaklar
- Obalar
- Damlar

3-Çiftçi-Çoban Yerleşmeleri

- Güzle, güzleler
- Mahalle

4-Çiftçi Yerleşmeleri

- Mezraa
- Zirai Çiftlikler
- Köy
- Divan

Kahire Uluslararası Coğrafya Kongresinde (1925) **Albert Demangeon** Kırsal Yerleşmelerin sınıflandırılmasıyla ilgili bina yoğunluklarına göre bir sınıflandırma yapmıştır. Bina yoğunluğuna bakılarak **toplu, dağınık, ara şekiller** şeklinde sınıflandırma yapılmıştır.

Bu konuda en büyük problem: Binalar arası mesafenin ne kadar olması gerektiğine dair kimsenin fazla bir şey bilmeyişi ve bununla ilgili kararın şahısların insafına bırakılmasının yol açtığı kargaşadır.

Genel İtibariyle-Sonuç olarak

Bir yerleşme ünitesi değişik kriterler esas alınarak sınıflandırılabilir.

- 1-Yerleşmenin fiziki görünüşü-şekil-plan
- 2-Yerleşme ünitesinin oluşturduğu bütünlüğün yapısal nitelikleri
- 3-Yerleşmenin dokusu (sık, gevşek, dağınık)
- 4-Kuruluş yerlerine göre göre yerleşmeler (ovada, platoda, dağlık alanda, vadide vs.)
- 5-Yükselti kademesine göre yerleşmeler (0-500m, 500-1000m, 1000m +)
- 6-Yerleşmenin nüfusu
- 7-Sürdürülen ekonomik faaliyet
- 8-Yerleşmenin kullanım süresi (daimi, geçici)

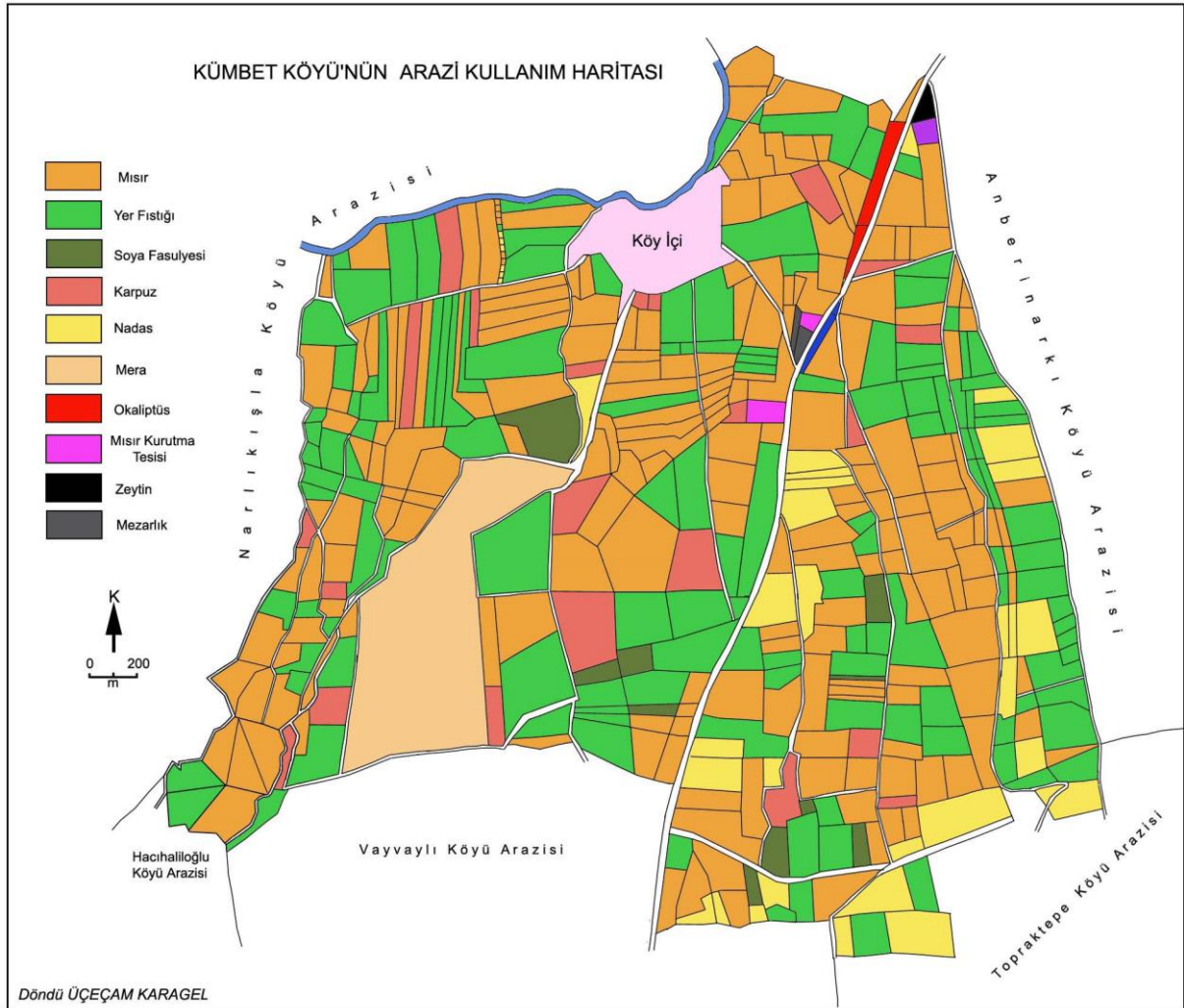
4

DAİMİ KIRSAL YERLEŞMELER (KÖYLER)

Türkiye’deki köy idari alanlarını bünyelerinde yer alan kırsal yerleşim ünitelerinin nicelik ve niteliklerine göre *tek yerleşmeli*, *mahalleli* ve *çok yerleşmeli* olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür.

Köy**1- Tek Yerleşmeli Köy İdari Alanları: Köy bir yerleşme biriminden oluşabilir.**

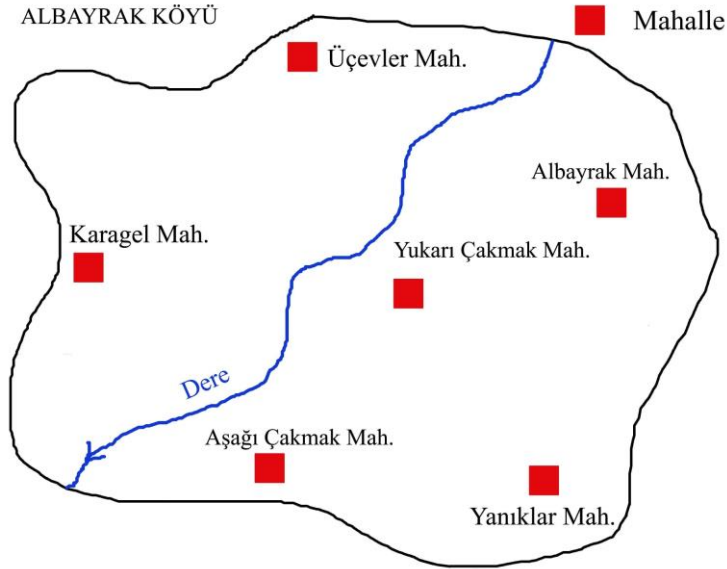
Türkiye’deki köylerin idari sınırları içerisinde çoğunlukla tek yerleşim birimi vardır. Sadece bir adet sürekli yerleşim alanlarına sahip köy idari alanlarında bu yerleşmelere de köy denilmesi idari anlamdaki köy ile yerleşme olarak köyün birbirine karıştırılmasına yol açmaktadır. Bu nedenle tek yerleşmeli, köy idari alanı tipinde “köy” sözcüğünün kullanılması sırasında çok dikkatli olmak gerekmektedir. Eğer, köyü idari ünite olarak vurgulamak istiyorsak köy idari alanı veya köy muhtarlık sahası şeklinde açık bir ifade kullanılması yerinde olur.

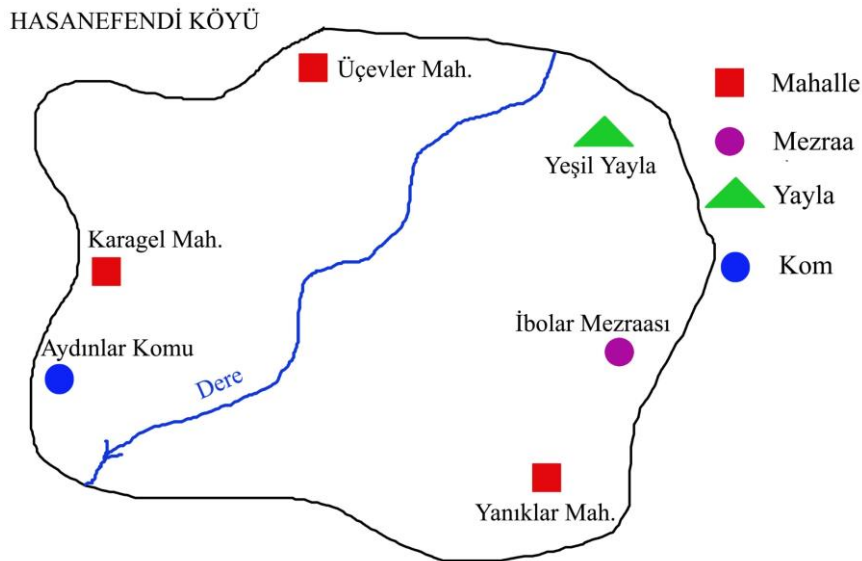
2-Birden Fazla Yerleşmeli Köy İdari Alanları

a-Mahalleli Köy İdari Alanları: Türkiye'deki mülki idare bölümlerinin temelini oluşturan bazı köylerin idari alanlarının içinde birden fazla sayıda devamlı oturlan yerleşim birimi bulunmaktadır. Bu özellikteki köy idari alanları “mahalleli köy” idari alanı şeklinde adlandırılmaktadır.

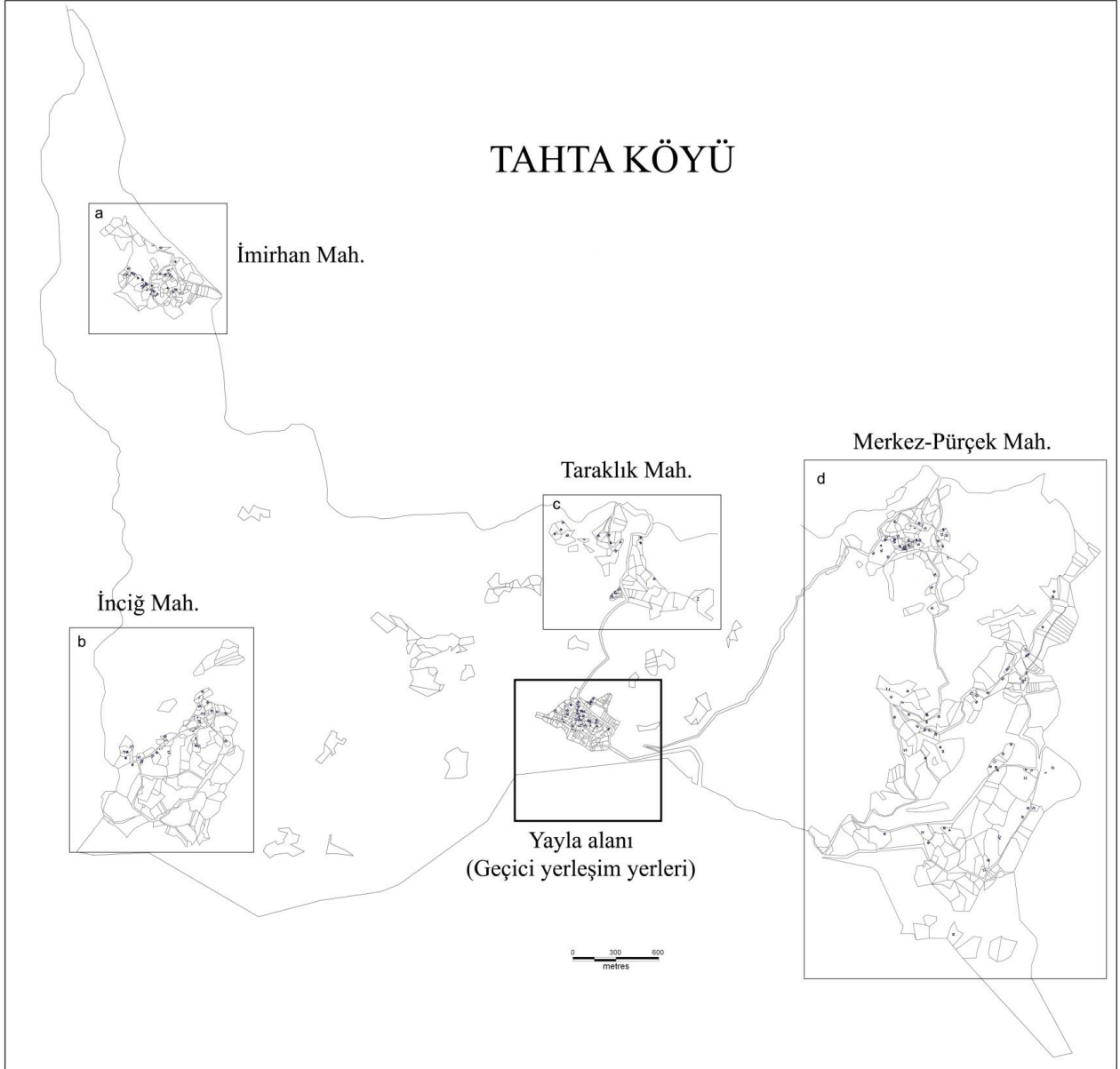
b-Çok Yerleşmeli Köy İdari Alanları: Köy Birden fazla yerleşme biriminden oluşabilir. Bunlardan bir kısmı daimi, bir kısmı geçici yerleşmeler olabilir.

Bazı köylerin idari sahalarının içinde birden fazla sayıda mahalle bulunabileceği gibi bunların yanında çeşitli sayılarda sezonluk kır yerleşmeleri de (mezraa, yayla, kom, dam, v.b) bulunabilmektedir. Aslında köyden küçük kırsal yerleşmelerin köye bağlı olması kapsayıcı değildir. Kırsal yerleşmelerden il ve ilçe merkezine bağlı olanlarda vardır. Elazığ'daki Meryem dağındaki komlar gibi.

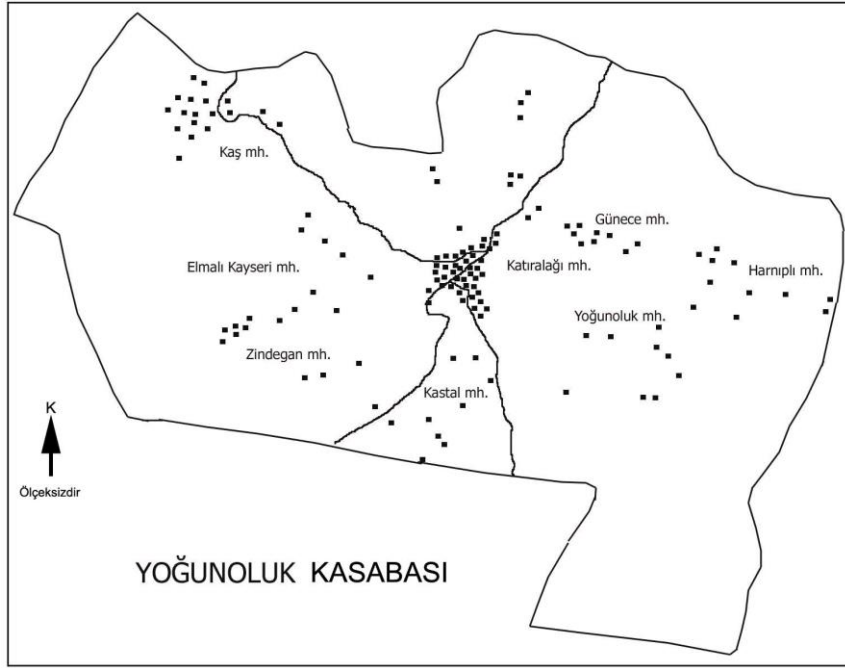

-Köy idari bütünlüğü oradaki yerleşmelerden birinin adını taşıyabilir veya hiçbirinin adını da taşımayabilir.

Kadirli ilçesine bağlı Tahta köyü sınırları içerisindeki yerleşmelere baktığımız zaman Tahta isminde herhangi bir yerleşme adı olmadığını görüyorum. Tahta neresi? Merkez mahallesinin ismi Pürçek. Ama tarihi süreç içerisinde bu bölgeye Tahta isminin verilmesiyle ismini korumuş ve günümüze kadar kalmış.

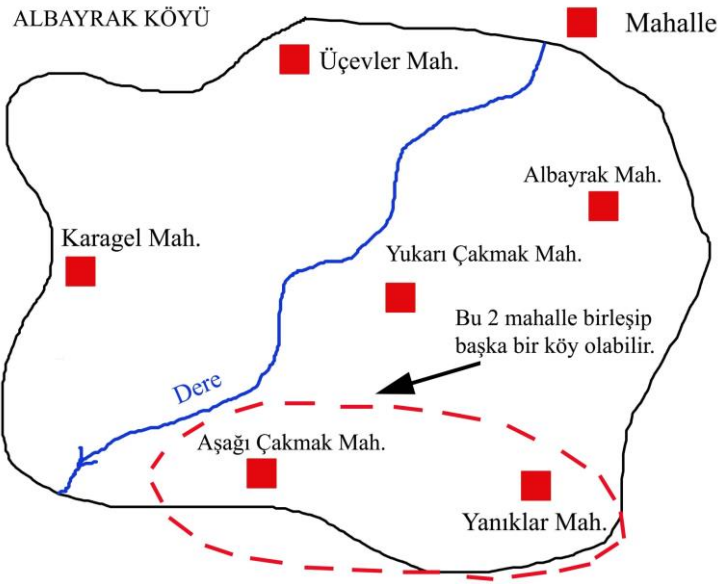

Kadirli ilçesine bağlı Yoğunluk köyü (aslında kasaba özelliği gösteriyor ama idari olarak köy) sınırları içerisinde bir Yoğunluk mahallesi var. Ama bu köyün merkez mahallesi yine Yoğunluk değil. Merkez mahalle Katıralağı mahallesidir.

-Bir kırsal yerleşme biriminin köy olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekir.

Yerleşme birim veya birimlerinde oturanların sayısının en az **150 kişiyi geçmesi** gerekir. Yerleşme birimleri birleşerek sayı 150'yi geçerse köy kurabilirler. (Yani sayının 151 olması gerekir). **Örneğin:** Albayrak köyü sınırları içerisinde birden fazla mahalle bulunmaktadır. Bu mahallelerden 2 ve daha fazlası eğer nüfusunu 150'den daha fazla yapıp Kaymakamlığa köy olmak için başvurduklarında ve bunun kabul edilmesi şartıyla yeni bir köy olarak ve sınırları belirlenmiş, muhtarı olan bir yerleşme olarak kurulabilirler.

Köy "1924 tarih ve 442 sayılı kanunda, camii, mektep, otlak, yayla, bataklık gibi ortak malları bulunan ve toplu ya da dağınık evlerde oturan insanlar, bağ, bahçe ve tarlalarıyla

birlikte bir köy teşkil eder” şeklinde tarif edilmiştir. Gerek Cumhuriyet Devri kalkınma planları ve gerekse 442 sayılı köy kanununda köy kavramı “*ekonomik yapısı büyük ölçüde tarıma dayanan, kendine özgü toplumsal ilişkileri bulunan, belirli bir yerleşme bölgesi sınırlarına sahip en küçük idari üniteyi teşkil eden ve nüfusu 2000 kadar olan yerleşmelerdir.*” şeklinde tanımlanır.

Coğrafi manada köy ise, bir veya birkaç mahalle ve etrafındaki ekonomik faaliyet bölgesinden oluşan, idari fonksiyonu olan yerleşmelerdir. Ekonomik faaliyetlerin %70’den fazlası tarımsal faaliyetlerden ziraat, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık vb. oluşan ve nüfusu bağlayıcı olmamakla birlikte 2000’in altındaki kır yerleşmeleridir. Bu tanımlamalara göre kırsal yerleşme tiplerinin kuşkusuz en tipik olanı köy yerleşmeleridir.

- Sosyal dayanışma ve işbirliği kuvvetlidir.
- Sınırları ve ortak malları vardır.
- Köylerde mesleki farklılık az ve etnik yapı bakımından sadelik söz konusudur.

SONUÇ

Köy:

- 1-Bir yerleşme biriminden oluşabilir.
- 2-Birden fazla yerleşme birimi olan mahallelerden oluşabilir.
- 3-Birden fazla yerleşme biriminden oluşabilir. Bunlardan bir kısmı daimi, bir kısmı geçici yerleşmeler olabilir.
- 4-Köy idari bütünlüğü oradaki yerleşmelerden birinin adını taşıyabilir veya hiçbirinin adını taşımayabilir.
- 5-Yerleşme birimleri birleşerek sayı 150’yi geçerse köy kurabilirler.

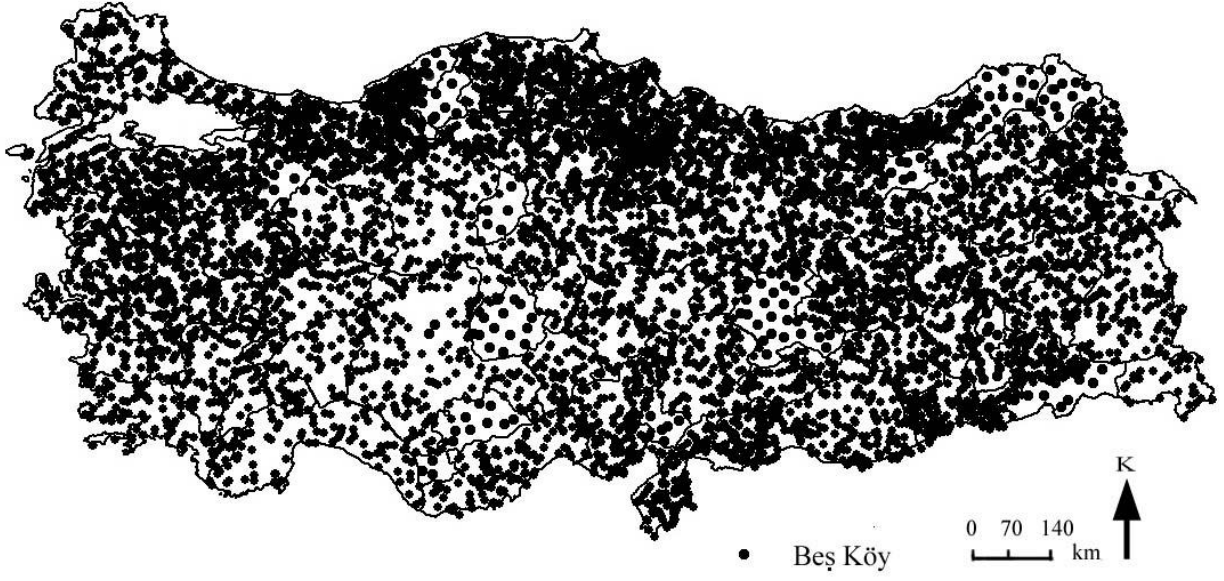
Türkiye’de köy yerleşmelerinin dağılımına baktığımızda **1981 yılı Köy Envanter Etütleri’ne** göre toplam köy sayımız 34.697 ve 1997 yılı Köy Envanter Etütleri’ne göre ise 35.545 olduğu görülür, 2010 yılında çok fazla bir değişimin olmadığı görülür.

Topoğrafik Konumlarına Göre Türkiye’deki Köylerin Dağılışı

Morfolojik Ünite	Köy	Toplam(%)
Düzlükler	10.415	29.3
Eğimli Yamaçlar	25.130	70.7
Toplam	35.545	100

1997 yılında köylerin 10.415’i düzlüklerde (ova, plato, vadi tabanı, birikinti konisi ve dağ eteği ovaları vb.), 25.130 tanesi de eğimli yüzeylerde (yamaç, sırt vb.) bulunmaktadır.

Türkiye'de Köylerin Dağılışı (Köy Envanter Etütlerine Göre-1981-1997-2010)

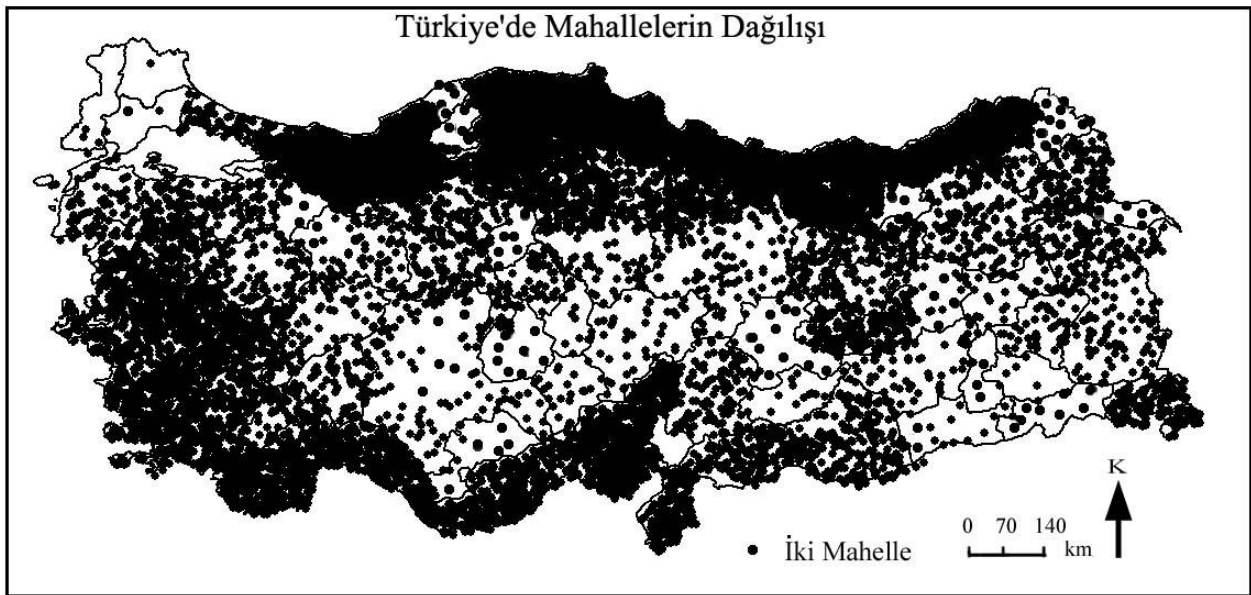
Ülkemizde köy sayısı bakımından ilk sıraları Amasya (1138), Kastamonu (1076), Erzurum (1034), Balıkesir (920), Bolu (785), Kars (777), Manisa (774), Zonguldak (767), Çorum (748) almaktadır.

5

KÖYE BAĞLI YERLEŞMELER (Köyün Bağlıları)

Köy olmanın gerekli şartlarına sahip olmayan, köyden daha basit yerleşme şekilleridir. Bunların bir kısmı sürekli (, mahalle, çiftlik, divan, mezraa) bir kısmı ise geçici (yayla, oba, kom, ağıl, bağ evi, bahçe evi, güzle vd.) yerleşme şekilleridir.

MAHALLE: Köy altı yerleşme şekillerinin en gelişmiş olanıdır. Tek ev ve eklentilerin yerleşme grubuna dönüşmesi ve bu grupların çoğalmasıyla oluşurlar. Bazen akrabaların bir araya gelmesiyle de oluşabilecekleri gibi, birbirini hiç tanımayan, ancak sosyo-ekonomik bağları bulunan insanların toplanmasıyla da oluşabilirler.

ÇİFTLİK : *Çiftlik yerleşmeleri*, geniş mülkiyetlerinin en büyük parçası olan ziraat alanları üzerinde her şeyden evvel tarla ziraatının egemen olduğu *tarımsal işletmelerdir*.

Çiftlikler, köyler ve mahalleler ile birlikte; ancak onlardan tamamen ayrı ve onlardan uzakta ve ekseriya kendi geniş mülkünün bir kenarına yerleşmiş evler, ambarlar, depolar, ahırlar, çalışanlar için müstemilat ve diğer eklentiler ile ziraat ve/veya hayvancılık sahalarından ibarettir.

Kuzey Avrupa ve Amerika kökenli bir yerleşme şeklidir. Ev ve eklentilerinin yanında büyük tarla veya bahçelerin olduğu devasa meskenler şeklinde de tanımlanabilir.

Kuzey Amerika ve Avrupa'da bir arada yaşam kültürü çok fazla gelişmediğinden eskiden günümüze kadar insanlar topraklarının çevresinde yerleşmeyi tercih etmişler ve iskân sahalarında buna göre şekillendirmişlerdir.

Bugün ülkemizde de modern hayvan üretme çiftliklerine rastlanır hale gelmiştir. Mandıra üretme çiftliği adıyla anılan yerleşmeler günümüzün en modern iskân şekilleridir. ABD’de farmstead vardır. Amerika’nın kuzey ve Kanada’da Ranch’lar vardır.

Türkiye’deki çiftlik yerleşmeleri:

1. Organize tarım işletmeleri (Devlet Üretme Çiftlikleri)
2. Geçici yerleşmeleri ifade eden çiftlikler
3. Zamanla köy yerleşmesine dönüşmüş çiftlik-köyleri.

Çiftlik yerleşmeleriyle *mahalle* yerleşmelerini birbirinden ayırt etmek gerekir.

Genellikle çiftlik yerleşmeleri üstlendikleri fonksiyona göre bir veya birden fazla meskenle eklentilerinden oluşan, bir kişiye, bir zümreye ya da bir aileye ait küçük bir yerleşim ünitesidir. Mahalle yerleşmelerinde ise durum farklı olup, kişilere ait çok sayıdaki konut bir araya gelerek mahalleyi meydana getirir. Bu yerleşmeler içerisinde sürekli ve müşterek bir hayat yaşanmaktadır.

Akdeniz, Ege, Trakya’da, İç Anadolu’da çiftlik yerleşmelerine rastlanır. 1980’li yıllara kadar oldukça fazlaydı. Ancak bu yıllardan sonra çiftlik yerleşmeleri mülkiyetlerinin bölünmesine bağlı olarak mahalle yerleşmelerine dönüşmüşlerdir.

DİVAN: Özellikle Batı Karadeniz Bölgemizde küçük ve dağınık yerleşmelere verilen addır. Orman açmaları ile elde edilen topraklarda gelişen bu basit yerleşme şekli Sinop, Bolu, Adapazarı ve Kocaeli illerimizde yaygındır.

Türkiye’de Tarihçiler ve Coğrafyacılar Tarafından Farklı Anlamalarda Kullanılan Bir Terim: Divan (Cevdet YILMAZ):

Türkiye’de kırsal yerleşmeler ve onların kökenleri henüz yeterince araştırılmamış olup, konu ile ilgili önemli bilgi boşlukları vardır. Bunlardan biri de, “divan”lardır. Coğrafyacılar tarafından Türkiye Kırsal Yerleşme Coğrafyası içinde köy-altı iskân şekli olarak ele alınan ve Karadeniz Bölgesi’nde Sinop- Kocaeli illeri arasında bulunduğu iddia edilen “divan”lar, tarihçiler tarafından köy ile nahiye arasında kalan ve artık hükmü kalmayan bir idarî birim olarak kabul edilmektedir. Türkiye’nin günümüzdeki idari yapısı içinde artık yeri olmayan divanların coğrafyacılar tarafından bir köy-altı yerleşim şekli olarak halâ varmış gibi gösterilmesi tarafımızdan incelenmeye değer bir konu olarak görülmüştür.

Tarihî kaynaklara dayanılarak şu sonuçlar çıkmaktadır;

a) Tarihçilere göre divan bir köy, ya da köy-altı yerleşme şeklinin adı değil, köy ile nahiye arasında kalan (hattâ bazı yerlerde nahiyenin yerel adı olan) bir idarî (ve malî) birimdir.

b) Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve yıkılış döneminde kırsal kesimde yeni bir idarî yapılanmaya ihtiyaç duyulmuş ve önce İstanbul'da uygulanan muhtarlık sistemi, daha sonra bütün köylerde uygulanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla muhtarlık kurumu, (ortaya çıkış itibarıyla) divanın bir devamı veya onun yerini almış bir müessese değil, tamamıyla farklı bir oluşumdur. En belirgin fark da divan özellikle vergilendirme konusunda karşımıza çıkarken, muhtarlık kırsal kesimde güvenliğin sağlanması çabası sonucu ortaya çıkmış görünmektedir. Divan belli kişilere verilebilen, birinden alınıp ötekine devredilebilen veya devletin doğrudan kendine bağladığı, sınırları genişletilip daraltılabilen bir vergi toplama ünitesidir. Bu yönüyle hem idarî hem malî bir birliği temsil eder. Muhtarlık ise devletin vilayet ve kazadan sonra gelen en alt kademedeki idarî örgütüdür. Coğrafya literatüründe muhtarlığın eski adı (yani Cumhuriyetin ilânından önceki adı) divandır şeklinde ileri sürülen bazı görüşler de bu açıdan yaklaşıldığında tam olarak doğru kabul edilemez. GÖKBİLGİN'in (1965) divanları "bir takım köylerin bir arada ve tanınmış bir merkez etrafında idarî ve kazaî bir ünite olarak" göstermesi, bizi kişisel olarak divanla ilgili böyle bir yargıya götürmektedir.

Bu çalışmada tarihçiler tarafından idarî ve malî bir birim, coğrafyacılardan ise bir kırsal yerleşme şekli olarak kabul edilen divan'ların gerçekte ne oldukları konusu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yaptığımız literatür taraması ve arazi çalışmalarının sonuçlarına göre divanlar konusunda özet olarak şunlar söylenebilir:

a) İdarî anlamda divanların tarihçesi 15.Yüzyıl'a kadar geriye gitmesine rağmen, Türkiye yerleşme coğrafyası konusu içinde geçen divanlar esas olarak 18.Yüzyıl'ın ikinci yarısında Balkan, Kafkas ve diğer doğudan batıya doğru olan zorunlu iç göçler esnasında ortaya çıkmışlardır.

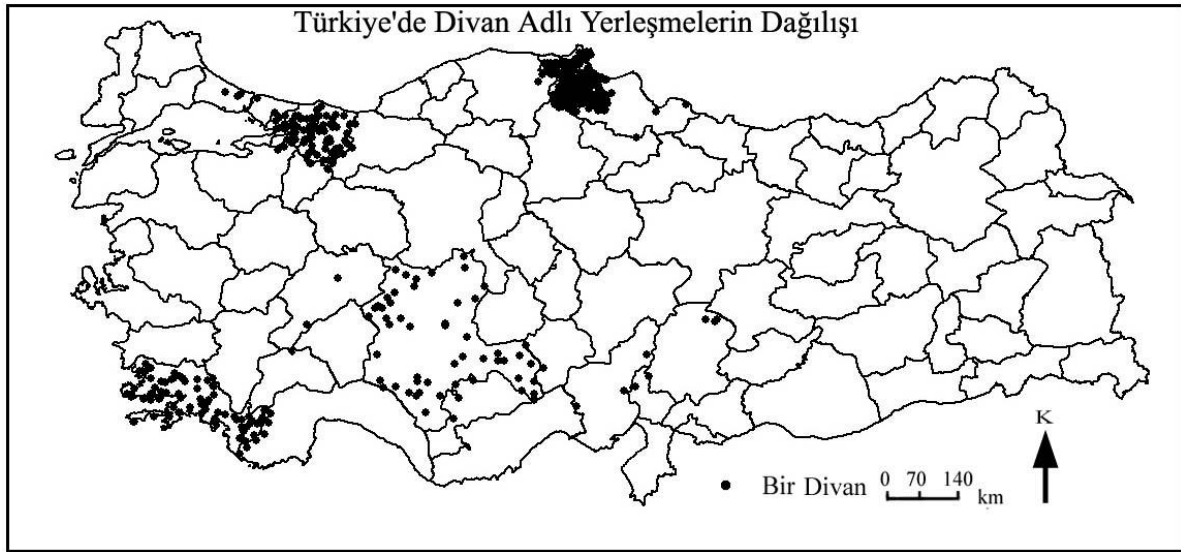
b) 18. ve 19. yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş dönemidir. Söz konusu yıllara ait resmî kayıtların yetersiz ve düzensiz, bu dönemle ilgili olarak yapılan araştırma ve yayınların da yeterli sayıda olmaması nedeniyle, konu tarihçiler tarafından da henüz tam olarak açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. Fakat tarihçiler bir kısım verilerden yola çıkarak divanların bir yerleşme şekli değil, geçmişte kullanılan (fakat bugün kullanılmayan) bir idarî sistem olduğu konusunda hemfikirlerdir.

c) Tarihçilerin yaptıkları çalışmalara göre divan; bazen nahiyenin karşılığı, bazen köy ile nahiye arasındaki bir idarî birim, bazen de malî mevzuatla ilgili bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek yaptıkları saha araştırmaları, gerekse tarihçilerin bu verilerinden yararlanan bazı coğrafyacılardan da divanların geçmişte kullanılan fakat bugün kullanılmayan ve günümüzde muhtarlığın karşılığı olan bir idarî sistem olduğunu kabul etmektedirler.

d) Bazı coğrafyacılar ise ısrarla divanları ayrı bir yerleşme şekli olarak ele almışlar ve bunların ağıl, oba, mezraa, kom, vb. gibi bir köy-altı kırsal yerleşme şekli olduğunda ısrar ederek eserlerinde örneklerle bunları açıklamaya çalışmışlardır. Çoğunluğu üniversite öğretim üyeleri tarafından yayınlanan kitap ve makalelerde divanlardan bir yerleşme şekli olarak bahsedilmesi, ortaöğretim coğrafya ders kitabı yazarlarını da çelişkiye düşürmekte, bu durum, YGS ve SBS gibi sınavlarda öğrencileri de yanıltmaktadır.

e) Nitekim tarafımızdan yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre de divan; geçmişte tek tek meskenlerden meydana gelen coğrafi görünümün adı değil, o meskenlerin birliğinden doğan idarî yapının kendisidir. Dolayısıyla divan bir yerleşme şeklinin ismi değil; geçmişte kullanılan, bugün kullanılmayan bir idarî (ve malî) birimin adıdır. Karadeniz Bölgesi'nde var olduğu iddia edilen divanlar geçen yüzyılda çeşitli olaylar sonucu iskâna açılan sahalardaki dağınık meskenleri bir idarî çatı altında birleştirmek ve onlardan bu şekilde vergi almak amacından doğmuştur. Son 150 yıllık zaman dilimi içinde, coğrafya literatüründe her biri bir önceki eserden alıntı yapılarak bugüne aktarılan bilgi tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır.

f) Bölgede artık 19.Yüzyıl'ın sonlarında görülen, geniş arazi üzerinde tek tek dağılmış meskenlerden meydana gelen ve ayrı ayrı oldukları için "Karadeniz sahilinde ekseri Bolu ve Canik sancaklarında ahali köy köy oturmayıp, haneler ayrı ayrı olduğundan 50 yahut 100 hane bir kariye (köy) itibariyle kayıt olunup bunlara vergileri bir divan pusulası ile tevzi olunur (dağıtılır)" şeklinde izah ettiği görünüm artık kalmamıştır. O zamanlar tek tek meskenlerden meydana gelen yapının yerini, (bu meskenlerin kendi içlerinde çoğalması ile) bugün mahalleler almıştır. Kayabaşı köyü örneğinde de görüldüğü gibi, bu mahalleler 15-20 meskenden meydana gelmekte, genellikle aynı soyadı taşıyan ailelerden müteşekkil olup, bir muhtarlığa karşılık gelecek büyüklüğe sahip olmadıkları için de, birkaç tanesi bir arada bir

muhtarlık oluşturmaktadırlar. Bütün bu tespitlere göre, coğrafya kitaplarında, bir yerleşme şekli ve adı olarak divanlardan bahseden tüm kısımlar yeniden gözden geçirilmeli, yanlışlıklar düzeltilmelidir. Esas itibariyle (eyalet, sancak vb. gibi) tarihe intikal etmiş olan divan terimi günümüz Türkiye yerleşme coğrafyası literatüründen bütünüyle çıkartılmalıdır. Divan olduğu iddia edilen Orta ve Batı Karadeniz bölümlerindeki mahallelerden meydana gelen kırsal yerleşme dokusu için parçalı yerleşme, çok mahalleli yerleşme ya da çok yerleşmeli köyler gibi terimler kullanılabilir, mevcut yerleşme özellikleri de bu şekilde açıklanabilir.

MEZRAA: Tarım yapılabilecek ya da hayvan beslenebilecek bir alanda birkaç ev ve eklentisinden oluşan köye bağlı yerleşmeleridir. Kelime anlamı olarak ziraat yapılan yer anlamına gelir. Mezra, herhangi bir köyün sınırları içinde ama köyden uzak birkaç ev ve tarım yapılan alanlardan oluşur.

Tunçdilek'e göre Doğu Anadolu'ya has olan mezraaların ülkemizde yoğun olarak görüldüğü yerler Sinop'tan Mersin'e çizilecek bir hattın doğusunda kalan kısmında, özellikle de Adıyaman, Tunceli, Malatya, Bingöl, Sivas, Trabzon, Artvin ve Erzurum'da görülmektedir. Ama belirtilen hattın batısında örneğin Antalya, İzmir, Bilecik, Çanakkale, İstanbul, Ankara, Konya, Isparta'da da rastlanır.

Mezraaların özellikleri üzerinde yapılan tanımlamalarda çeşitli farklılıklar göze çarpar

İskan Şekli açısından

A-Sürekli iskan şeklidir

B-Geçici iskan şeklidir

C-Bulunduğu coğrafi ortamın koşullarına bağlı olarak geçici kullanılanlar olduğu gibi daimi kullanılanlar da vardır.

Bu konuda yazarların çoğu ise mezraaların başlangıçta geçici iskan şekli iken daha sonraları sürekli iskan şekline dönüştüğünü ifade etmektedirler. Bu görüşlerden çıkan sonuca göre mezraaları iskan süreleri bakımından 3 kısımda ele almak mümkündür.

Mezraaları iskan süreleri bakımından 3 gruba ayırabiliriz.

1-Tılın tümünde oturanlar

2-Yılın büyük kısmında oturanlar (Tarla tarımı döneminde oturanlar ve kışın oturanlar)

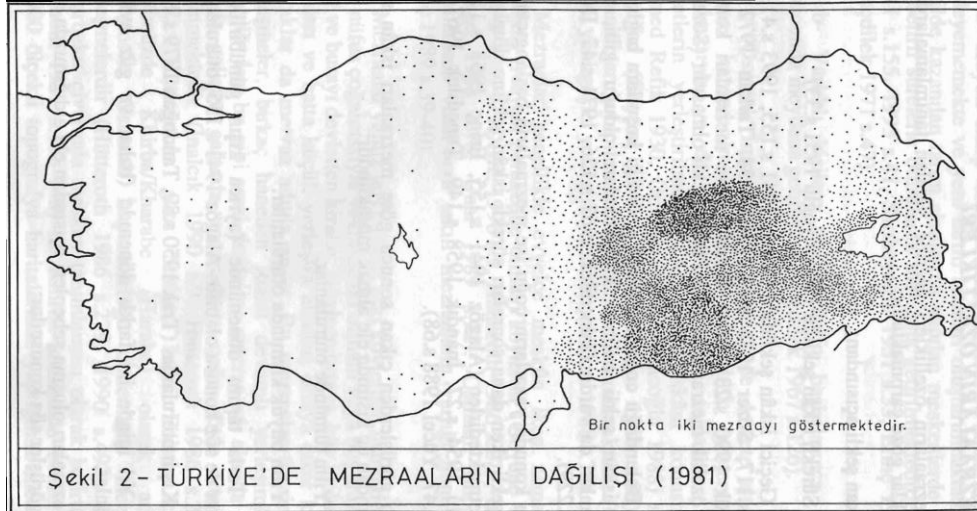
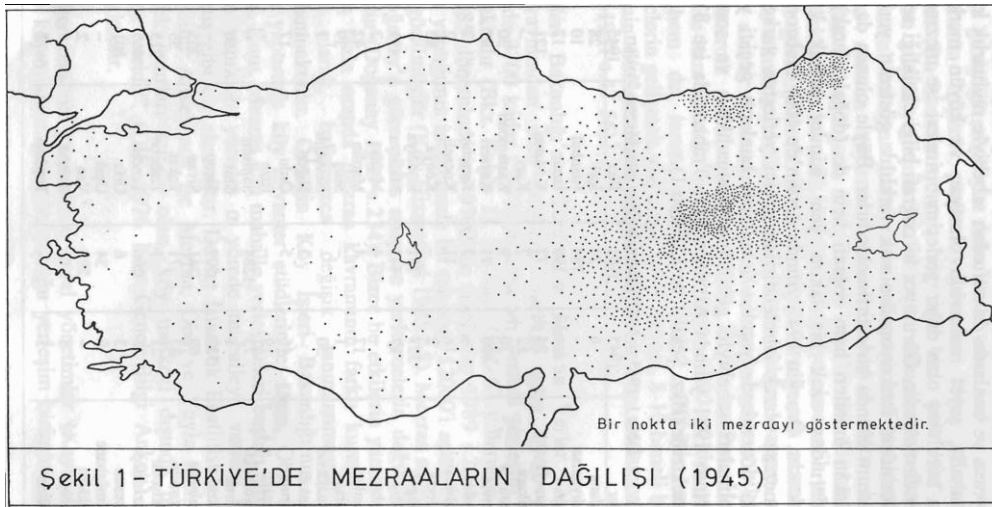
3-Yılda 2 farklı dönemde (bahar ve güz) oturanlar

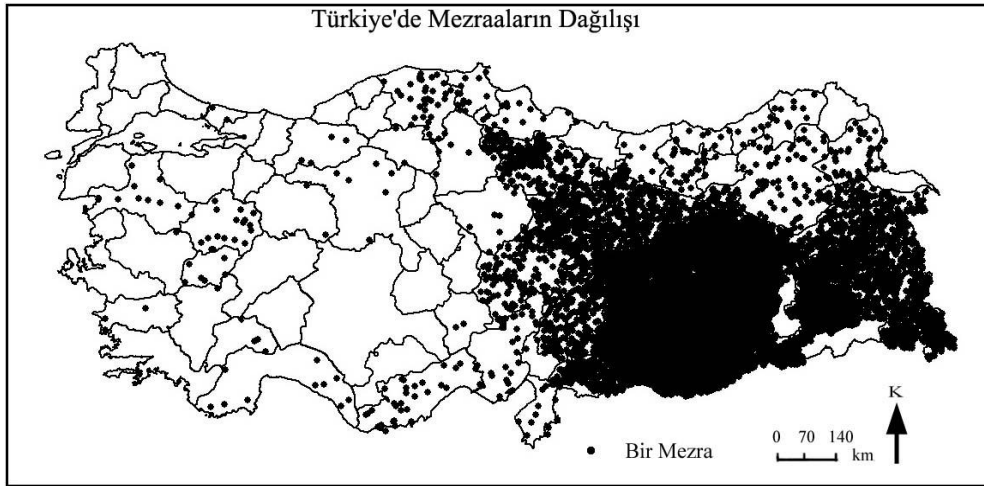
Mezraaları Oluşma Sebepleri açısından ele aldığımızda:

A-Köyün sahip olduğu arazinin az olduğu durumlarda bu alan artan nüfusu besleyememekte ve yeni tarım alanları oluşturulmaktadır. Bu şekilde kazanılan tarım alanlarına yapılan meskenlerde sürekli ya da belirli sürelerle oturularak meydana getirilmektedir.

B-Varlıklı kişilere ait arazilerin başkalarınınca işletilmesi sonucunda

C-Osmanlı döneminde devlete ait arazilerin tarıma kazandırılmak amacıyla yararlılık gösteren kişilere dağıtılmasıyla ya da çevrede güvenliğin sağlanması amacıyla aşiretlerin yerleştirilmeleri sonucunda oluşurlar. Mezraa alanında tarım yapılmakta fakat nüfus barınmamaktadır.

D-Birbirinden uzak olan komların gelişmesiyle meydana gelen birkaç haneli yerleşmelere devletin ya da kanunların ulaştırılmaması sebebiyle bunlar devlet tarafından yıktırılmak zorunda kalmış, geriye kalanların büyük olanları mezraa adıyla civar köylere bağlanmıştır.

E-Erzurum, Trabzon ve Artvin çevresinde ise mezraalar yaylaya çıkışta ve inişte belirli sürelerle kullanılan ve ekonomik hayatın doğal sonucu olarak ortaya çıkan geçici yerleşmelerdir. Doğu Karadeniz bölümünde mezraaların ortaya çıkışı hayvancılık ekonomisiyle ilişkilidir. Köy yerleşmeleri çevresinde tarımsal faaliyet alanları genişledikçe sürdürülmesi zorunluluk olan hayvancılık otlak yetersizliğinden güç hale gelmiştir. Hayvancılığı kolaylaştırmak ve yayla mevsimine kadar, yayla mevsimi bittikten sonra da hayvancılık faaliyetlerini köy çevresinden uzak tutmak, bu çevrede mezraaların ortaya çıkışında esas faktör olmuştur.

YAYLA: Yayla teriminin tanımlanması konusunda bazı coğrafyacılar çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu tanımlamalardan bazılarını vermek yerinde olacaktır.

“Yayla, eski Türkçe’de yaz mevsimi anlamına gelen “yay” kökü ile hayvanları açıkta ve dağınık olarak otlatmak manasını ifade eden yaymak mastarından çıkmıştır (ALAGÖZ, 1993)”.

ŞEMSETTİN SAMİ, Kamus-i Türki’sinde yayla ve yaylak kelimesini şu iki anlamda kullanmıştır:

1-Yazın çıkılıp ikamet olunan yüksek ve serin yer. Dağların üstündeki yazlık ikametgâh.

2-Yazlık mera, yazın sürülerin yayıldıkları meralık dağ üstleri.

Yaylamak mastarı hakkında ise şunları söylemektedir:

1-Yazı yaylada geçirmek, yaylada bulunmak.

2-Yaylada otlamak, yaylaya çıkarılmış olmak.

EMİROĞLU (1977), yaylayı : “ Bir yerleşim yeri ve ekonomik faaliyet alanı olarak ele alındığında, farklı yerleşimlerde yaşayan, farklı sosyo-ekonomik yapı-daki grupların yılın belli bir döneminde çıktıkları ve orada beşeri ve ekonomik faaliyetlerde buldukları alan olarak tanımlamaktadır.

SÖZER (1972), yaptığı tanımlamada yaylanın farklı anlamlarda da kullanımına değinmektedir. Sözer'e göre yayla kelimesi, her şeyden önce, yazın çıkılıp iskan edilen yüksek ve serin yer, bir köy-altı yerleşme şekli, yaz mevsimi boyunca ahır hayvanlarını beslemek ve nadir olarak da ziraat yapmak için faydalanılan bir ekonomi unsuru anlamına gelir. Ayrıca yayla; şehir veya alçak bölge sakinlerinin iktisadi bir fonksiyona sahip olmadan, dağda veya ormanda yazın ikamet ettiği çadır veya ev grupları anlamını taşıyabilir. Sadece yaz mevsiminde faydalanılan otlığı ve tarlalarıyla normal bir köy, münferit bir çiftlik veya çobanların güttüğü küçük baş hayvan sürüleri için yazlık otlak sahası olabilir. Deniz kıyısı, vadi veya ova ile dağ arasında yer alan yazlık bir ikametgâhı ifade etmekle beraber, Konya havzasında olduğu gibi, çevresindeki yerleşme merkezleri ile aynı yükseklikte bulunan yerlere de yayla denilebilir.

Yukarıdaki açıklamalara paralel olarak yaylanın en güzel tanımlarından birini de **TUNÇDİLEK (1967)** yapmaktadır. Buna göre : “Yayla, yazın belirli bir süresi içinde hayvan otlatmak, ziraat yapmak ve geçimin sağlanmasında menfaat temin eden her türlü işte çalışmak, hatta dinlenmek için çıkılan veya gidilen, köyün hayat sahasının dışında kalan, çok defa köyün müşterek mülkü olan köyden ayrı ve çoğu zaman pek uzak olmakla beraber sosyo-ekonomik bağlarla tamamen veya kısmen köye bağlı bir mahal veya köyün esas geçim sahasına ekli, ikinci bir bölümdür”.

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere yaylacılık, yaz mevsiminde yaylaya çıkıp, bir süre burada çeşitli faaliyetlerde bulunduktan sonra tekrar aşağı kesimdeki eski yerleşme yerlerine dönme olayını ifade etmektedir.

Anadolu'da Yaylacılığın Tarihi Gelişimi

Anadolu'da yaylacılığın başlaması konusunda iki farklı görüş ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi Anadolu'da yaylacılığın Orta Asya'dan gelen göçebe insanlar tarafından başlatıldığı fikridir. Bunun dayanağı olarak, Orta Asya'da yaşayan insanların step ikliminin etkisi sonucu göçebe hayata zorlandıkları ve Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldıklarında burada gelenek ve göreneklerini devam ettirerek yaylacılık faaliyetlerini başlattıkları fikridir. Diğer bir görüş ise, Anadolu'nun yerleşime açıldığı andan itibaren yaylacılık faaliyetinin başladığıdır.

Anadolu'ya 11. yüzyıldan itibaren gelmeye başlayan Türklerin Orta Asya'nın göçebe-çoban ve bir derece kadar da çiftçi-köylü kültürleriyle birlikte geldikleri belirtilmektedir. Türk kültüründeki böylesine köklü bir geçmişi olan hayvancılık geleneklerinin izlerini, günümüz Anadolu göçer topluluklarının yaşayan kültürlerinde her zaman görmek mümkündür deniliyor. Ülkemizin coğrafi yönden sahip olduğu topoğrafik özellikler, etkisi altında bulunduğu iklim ve bitki örtüsü, hayvancılığa bağlı faaliyetlerin bazı yörelerde göçer hayvancılık şeklinde sürdürülmesini yakından etkilemiştir.

Anadolu'da yaylacılığın başlama tarihi konusunda yaygın görüş olarak: "Orta Asya'dan gelen göçebe insanların oradaki hayat şartlarını Anadolu'da devam ettirmeleri yaylacılığı ortaya çıkarmıştır" fikri kabul edilmektedir. Ancak salt doğru olarak bu fikri kabul etmek Türkmenler gelmeden önce Anadolu'da yaşayan insanların böyle bir faaliyette bulunmadığını gösteriyor ki; bu insanları yanılığa düşüren bir özelliktir.

Anadolu'da Yaylacılığın Bölgelere Göre Değişen Karakteri

Türkiye'nin sahip olduğu relief, iklim, toprak, vejetasyon şartları ve bunlar üzerinde gerçekleşen beşeri faaliyetler birbirinden farklı iki zonun meydana gelmesine sebep olmaktadır. Bu farklı iki bölgeyi alt zon ve üst zon olarak ayırmak mümkündür. Kışın karla kaplanmış üst zon, baharda karların erimeye başlaması ve çayırların gelişmesiyle coğrafi possibilitesine yeniden kavuşmuş ve insanların istifadesine açılmış olur. Böylece Türkiye'nin hemen her tarafında Nisan ve Mayıs'tan itibaren yeşilliklerin gelişmesiyle memleketin en batısından en doğusuna kadar üst zon, insanların istilasına uğrar. Bu olaylar Türkiye'nin relief şekilleriyle o relief üzerinde cereyan eden iklim elemanlarının, insanın davranışları üzerinde yaptığı etkiler olarak gösterilebilir (TUNÇDİLEK,1967).

Türkiye'nin farklı fiziksel ve beşeri özellikleri yaylaların kullanımında çeşitlilik yaratmaktadır. Bu da yaylacılık faaliyetinin özelliklerini belirlemektedir. Bunları şu şekilde görmek mümkündür.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ve bu bölgenin alt zonunda iklim, ziraat faaliyetlerinin bütün yıl kesintisiz olarak devamını mümkün kılar. Bu özellik Doğu Karadeniz'de alt kesimlerde yaşayan insanların hepsinin yaylaya çıkmasına lüzum göstermez. Kışın sebzeçiliği, baharda başlayan çay ziraati, yazın mısır ve çeşitli sebze, meyve gibi ziraa faaliyetler, kır nüfusuna yıl boyunca iş temin eder. Ancak geçim şartlarının zorlaştığı yerlerde hayvancılık da yapılır. Ancak, hayvanlar için geniş meralar ve çayır alanları sınırlı olduğundan dolayı hayvanlar Mayıstan itibaren orman üst sınırında bulunan Alpin çayırlar sahasına sevk edilirler. Yayla ile iskan yeri arasındaki mesafe oldukça kısadır. Her aile kendine ait yayla yerine gidip konaklar. Karadeniz'de **birkaç basamak halinde** yaylacılığın

gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Basamaklanma bölgenin her yerinde aynı özelliği göstermez. Doğudan batıya doğru yükselti farkı azalır. Rize’de daimi yerleşme ile yayla arasındaki yükselti farkı 2300-2500 m.lerde iken, Batı Karadeniz’de Kastamonu civarında bu fark 150-200 m.ye düşer. Özellikle de Doğu Karadeniz’de yükseltinin birden artması ve kısa mesafede 4000 m.ye çıkması tarım alanlarının dar, küçük ve birbirinden uzak olmasına neden olmaktadır. Buradaki **basamaklanmaya bağlı olarak farklı yerleşmeler** meydana gelmektedir. Baharın gelmesiyle birlikte hayvanlar ahırlardan çıkarılıp çayır ve meralara götürülürler. Hayvanların daha yükseklere çıkarılması dönemin ilerlemesine bağlıdır. Basamaklı gidişe bağlı olarak meskenler oluşturulur. Orman üst sınırına çıktığında, aşağıdaki meralık alanların yeşermeye başladığı andan itibaren kışa doğru aşağılara inme faaliyeti başlar. **Mezraa, oba, canık ve güzle** yaylalara çıkıncaya kadar kullandıkları yerleşmeleri oluşturmaktadır. Ayrıca **aşağı yayla ve yukarı yayla** olarak kullanım da söz konusudur. Yaylalara çıkmak için daha çok akarsu şebekeleri yol olarak kullanılır.

Yaylalara çıkan yöre halkında, hayvancılığı hala bırakmamış olanlar Nisan-Mayıs aylarında, önce köylerine yakın daha aşağılardaki yaylalara, Mayıs ayının sonunda ise biraz daha yukarıdaki yaylaya, Temmuz ayı sonlarında daha yukarıda bulunan yaylalara çıkmaktadırlar. Eylül ayı sonu ve Ekim ayı başlarında karın yağmaya başlaması ile daha aşağıdaki yaylalara Kasım ayında ise köylerine dönmektedirler. Yukarı yaylalara çıkmayanlar da vardır. Yükseklerde yer alan yaylalara çıkanlar için bu yerleşmeler birer mezraa niteliğindedir. Buradaki yaylalarda hayvanlar bir taraftan civardaki çayırarda otlarken, diğer taraftan kış için ot biçilir, toplanan ve kurutulan otlar kısa aralıklarla ve bütün yaz boyunca evlere taşınır. Bu suretle **ev ile yayla arasında sürekli bir irtibat vardır**. Karadeniz ve özellikle de Doğu Karadeniz yaylalarında yapılan en önemli faaliyetlerden biri de **panayırların** düzenlenmesidir. Her yıl aynı tarihlerde düzenlenen panayırlar bölge için önemli bir etkinliktir. Bunlara bağlı olarak yaylaların turizm fonksiyonu giderek artmaktadır.

Akdeniz Bölgesi’nde ise yaylacılığın şu özellikleri görülmektedir: Akdeniz sahil şeridinin hemen gerisinde yükselen Toros kütlelerinde yaylalar genellikle 1000 m.den sonra başlar. Toroslar üzerinde yer alan dolin, uvala, polye gibi müsait topraklı depresyonların tabanında hayvancılıktan çok ziraat ile uğraşılır. Akdeniz yaylaları bu özellikleri ile Karadeniz yaylalarından hemen ayrılırlar. Akdeniz kuşağında yaylacılıkta en büyük sıkıntı yörenin kalkerlerden oluşması ve bunun sonucu olarak su kıtlığının yaşanmasıdır. Bu sebeple sayfiye yaylaları daha çok su kaynaklarının bulunduğu alanlarda toplanmaktadır. Baharda, umumiyetle 15 Nisan’dan itibaren yaylalara göç başlar. Alt zonda kışın ekilmiş tarlaları (tahıl, pamuk, yer fıstığı) köy halkının en az yarısı bekler. Harmanı kaldırmış olanlar, tarlaları sürer

ve daha çok mısır ekerek buraları emanetçilere bırakır ve yaylalara göç ederler. Güzün ilk yağışları başladığı ve alt kesimlerde otların tekrar yeşerdiği Ekim ayında sahil şeridine doğru göç başlar. Göç hazırlıkları ilerlediği sırada toprak sahipleri tarlaları sürer, buralara buğday ve arpa ekerler. Bu şekilde yaylalarda işler sona ermiş ve göç başlamış olur.

Akdeniz Bölgesi'nde son yıllarda önemi gittikçe artan **sayfiye yaylacılığı** iki şekilde uygulanmaktadır. Biri kırsal kesim insanların kendi köylerinin yaylalarını sayfiye amacıyla kullanıyor olmaları; diğeri ise şehirlerden gelen halkın kullandığı yayla alanlarıdır. Bunlar kıyının bunaltıcı sıcak ve neminden kaçanlar için bir serinleme ve dinlenme mahali olduğu için faaliyetlerde şehirlerde olduğu gibidir.

Bolu yaylarında ise faaliyetlerde bir takım ufak farklar göze çarpar. Bu bölümde yaylalar depresyonun kuzey ve güneyindeki yüksek dağların üzerindeki düzlüklerde yer alır. Yayla ile ikâmet sahası arasındaki mesafe çok kısa olduğundan, 3-5 saatte hatta bazen 1-2 saatte yaylalara varılır. Bu sebeple yayla ile köy arasında devamlı bir bağ mevcut bulunur.

Yaylalarda oldukça çeşitli faaliyetler vardır. İlkbaharda yaylaya giden insanlar hayvanlarını ormanlar arasındaki çayırılara salarlar. Kadınlar da otları biçer ve hayvanlardan elde ettikleri mahsulleri kısa aralıklarla Bolu pazarına indirirler. Yaylaya çıkan erkekler ise, orman idaresinde işçi olarak çalışırlar. Yaylaya çıktıktan ortalama 1,5-2 ay sonra depresyondaki tahıl olgunlaştığı için yaylada bulunanların çoğu buraya iner, yaylalarda ise sürü sahipleri ile az hayvanları olanların müşterek tuttukları çobanlar ve onların aileleri kalır. Eylül sonuna kadar yaylada kalınır.

İç Anadolu yaylarında geleneksel sayfiye yaylacılığını bir tarafa bırakacak olursak, geleneksel hayvancılık bağ-bahçeye çıkma şeklindeki yaylacılık faaliyetidir. Geleneksel hayvancılık aktivitesinin görüldüğü yayla alanları, Torosların İç Anadolu'ya bakan yamacı Erciyes dağı, Emir dağı çevresi, Uzunyayla çevresi ve Ankara'nın kuzeyinde görülür.

Karapınar yöresi'ndeki yaylalarda denebilecek hususi bir saha mevcut olmayıp göze alabildiğine uzayıp giden ova sathı üzerindeki bir takım iskan mahallerine yayla denilmektedir. Yaylalar köyün müşterek malı olduğundan, yaylalarda köye ait sürüler yaz-kış dolaşır dururlar. Havaların düzelmesiyle çok zaman çobanlar, sürü sahibi aileler ise kendi sürüleri ile köyden nisbeten uzakta inşa edilmiş yaylalara gelir ve iskan ederler. Ziraatle uğraşanların yaylaya gitmesi oldukça güçtür. Bunlar ancak nöbetle yaylaya gidebilirler. Aksi halde hayvanlarını çobana verir ve yaylaya çıkmazlar.

Ege bölgesinde de yaylalar iki şekilde kullanılmaktadır:

- 1- Yaygın olarak görülen, hayvancılık ekonomisine dayalı yaylalar,
- 2- Dar alanlı olarak görülen, sayfiye amaçlı yaylalar.

Ege bölgesi kuzeyinde sayıları azalmakla birlikte, yarı göçebe hayvancılığı sürdüren bazı aşiretlere rastlanmaktadır. Bunlar Marmara-Ege arasındaki alanda yazı dağlık kesimlerde geçiren, çoğunlukla “Tahtacı” olarak adlandırılan gruplardır.

Doğu-Güneydoğu Anadolu’da geleneksel yaylacılık aktivitesi göçebe ve yarı göçebe hayvancılığa dayalıdır. Topoğrafik zıtlıklar sonucu sıcaklık ve yağış şartlarının değişiklik göstermesi göçebe hayvancılık topluluklarının geniş alanlardaki hareketini sağlamıştır. Aşiretler, Toroslar ve Doğu Anadolu’nun dağlık alanlarına, Erzurum-Kars’a kadarki alana yaylacılık için gidip gelmektedirler. Bu aktivite günümüzde önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Ancak Siirt, Şırnak, Hakkari ve Urfa düzlükleri ve Güneydoğu Toroslar’da hala göçebe hayvancılık görülmektedir. Köylerde oturmakla beraber dağlık alanlarda yazın hayvancılığı sürdürürler. Bunların dışında Doğu Anadolu’da bitkisel üretime dayalı yaylacılık faaliyeti de görülür. Maden dağlarındaki köylerin, dağların üstlerindeki yaylalarında patates vs. gibi sebzeler yetiştirirler. Doğu ve Güney Doğu Anadolu için söz edilebilecek diğer bir yaylacılık faaliyeti de insanların bağa-bahçeye göç etmeleri şeklindeki hareketleridir. Buna ağırlıklı olarak Elazığ, Malatya, Siverek, Antep ve Maraş çevresinde rastlanır ve bu faaliyet Anadolu’nun diğer yerlerinde görüldüğü gibi şehir nüfusunda görülen bir yazlık yer değiştirme biçimidir.

OBA: Anadolu’da ve özellikle **Ordu–Giresun yöresinin** dağlık kesimlerinde yayla yerleşmelerine verilen addır. Karadeniz Bölgemizde yaygın olan obalar yalnızca yaz mevsiminde kullanılırlar.

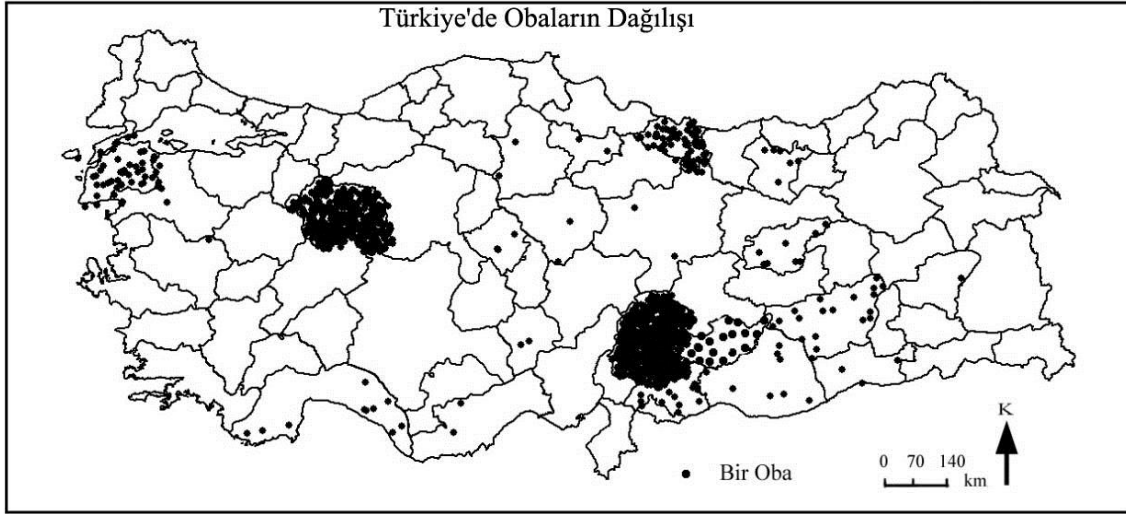
Göçebe aşiretlerin sayı itibariyle çok olduğu geçen asırlarda aşiretler yaylalara çekildikleri zaman, her bir aşiret obalara bölünüyor ve her bir oba, kendisine ait yaylalara gidip yerleşiyorlardı. Büyük çoğunluğu çadırlı olan obalar, kışın yeniden birleşerek alt zondaki kışlaklarına iniyorlardı. Bu şekilde **her bir aileyi kapsayan obalar** ayrı ayrı isimler taşıyorlardı. Her bir oba yaylada, yaylacılık faaliyetlerinde bulunuyordu. Fakat günümüzde obalar, çok yerde toprağa yerleşmekle eski karakterlerinden çok şey kaybetmişlerdir. Fakat hala bu aileler eski oba isimlerini taşımakta ve iskan yerlerine o isimleri vermektedirler.

Birinci grup oba yerleşmeleri, temel ekonomik fonksiyonu hayvancılık olmakla birlikte göçebe bir faaliyet olması sebebiyle meskenler genellikle çadırlardan oluşur.

Ancak meskenleri yerleşik ve bir çeşit yaylacılık faaliyeti olan **ikinci grup obaya** Giresun ve Ordu illerinde rastlanır. Yazları yaylaya çıkan aileler tarafından yerleşilen obalar, kışları terk edilerek daha alçak kuşağa ve sürekli yerleşme yerleri olan köylerin çevresine dönülür.

Ekonomik fonksiyonlar;

1. Hayvancılık ve hayvan ürünleri üretimi
2. Kışlık ot üretimi
3. Ziraat faaliyetler
4. Pazarlama faaliyetleri

Oba meskenlerinin büyük çoğunluğu yakın çevreden elde edilen gereçlerle yapılmış olup çoğu, tek katlı, tek odalı kulübeler tipindedir. Ev duvarları çoğunlukla yontulmamış karataştan örülmüştür. Çatıları ladin ağacından temin edilen ince tahtalarla (**hartama**) kaplanmıştır. İkinci grup meskenler ise, çatısı sac ya da kiremitle örtülü bulunan tek ya da iki katlı betonarme konutlardır. Üçüncü tip meskenler ise tamamen çağdaş mimariyle yapılan meskenlerdir.

Etrafa göre yüksekte yer alan (1500–2000 m) obalar alanına "yayla", kışın geçirildiği daha aşağıdaki yerlere ise **Cenik veya Canik** denilmektedir. Geçici bir yerleşme şekli özelliği gösteren obalarda temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Karadeniz Bölgesi'nden başka Toroslarda, Batı Anadolu'da, Güney Marmara'da ve Güneydoğu Toroslar'da rastlanır.

CANİK/CENİK: Giresun-Ordu yöresinde, yazları yaylada veya yerel adla obada bulunan köy ailelerinin obaya çıkışta ve obadan inişte kullandıkları kışın daha alçak kuşakta ve sürekli yerleşme yerleri olan köylerin çevresinde oluşturdukları geçici yerleşmelere yani **kışlaklara** bu bölgede verilen isimdir. Mevsimlik geçici yerleşmelerdir.

KOM: Esas geçim kaynağı hayvancılık olmak üzere tarımda yapılan, bir veya birkaç ağıl ile çoban kulübeleri yerleşmenin başlıca fizikî varlıklarıdır. Yurdumuzda daha çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde (Tunceli, Erzurum, Kars, Muş ve Ağrı illerimizde) bulunmaktadır.

Komlar, az da olsa ekip dikme faaliyetleri söz konusu olmakla birlikte, hemen bütünüyle hayvan beslenen ve hayvansal ürünler üretilen ev ve eklentilerin bir arada bulunduğu münferit işletmeleridir. Kom yerleşme çekirdeklerinin eklentileri arasında; hayvan barınakları, ağıllar, danalık, kuzuluk, tezeklik, sütlük, konut vb. yer alır. Mesken ve eklentilerin bir arada bulunması ve yakınında başka bir ailenin olmaması komu mezra ve yayla tipi yerleşmelerden ayırır. Mülkiyet durumu mezralara benzer. Sahipleri tarafından kiralanabilir. Çoğunluğu yazları oturulup hayvan beslenerek, süt ve süt ürünleri üretilen, kışları ise köylere dönülen geçici yerleşmelerdir. Bazıları kışın hayvan beslenen, yazları ise terk edilip yaylalara göçülen geçici yerleşmelerdir. Bazıları ise daimi yerleşmelerdir.

AĞIL: Hayvanların barındığı, çevresi **taş veya ahşap ile çevrili** yerlere ağıl adı verilmektedir. Bunlar genelde köyün dışında bulunur. Bazen taş veya kerpiçten yapılmış binalar da bulunur. Genelde yaz mevsiminde kullanılır. Ağıllar, hayvanların sağılması, yününün kırılması ve geceleri korunup barındırılmasına hizmet eden; köye yakın, üstü açık, çit veya duvarla çevrili, çoban kulübesi veya evinin de bulunduğu bir yerleşmedir. Zamanla gelişen bu yerleşme, sürekli yerleşme yeri durumuna dönüşebilir.

Ortaya çıkış nedenleri: Hayvanların sağılması, yününün kırılması ve geceleri korunup barındırılması gibi amaçlar için köylerde yeterli ve uygun alanların olmaması, arsa bedellerinin yüksek olması, vb. nedenler. Bu fonksiyon şayet köy yaylacı ise, yayla mevsimi dışında kalan kış mevsimini kapsar ve geçicidir.

Ağılların kurulabilmesi için ilk şart «su» dur. Köylerin hemen yanı başında ağıllar bulunabilir. Bunlar genellikle köy sürüsünün toplandığı mekanlar olarak karşımıza çıkar. Köyün uzağında mera alanı içerisinde bulunan ağıllar vardır. Yerleşme coğrafyası açısından ilgi çeken de bunlardır.

DAM: Köy ailelerinin geçici bir süre için yararlandıkları yerleşme biçimidir. Yerleşme tipi olarak daha çok **Gökçeada'da** bulunurlar. Damlar bağ evlerinin daha gelişmiş şekilleri olup hayvancılıkla ilgili ünitelere de sahiptir. Bölge köy yerleşmelerinde bir kısım aileler, birkaç aylık süre için köylerinden ayrılarak, kendi bahçe, tarla ve otlaklarındaki damlarda oturduktan sonra, tekrar köylerine dönerler.

Ekonomik fonksiyonu:

İç, İç Batı, Doğu ve GD. Anadolu bölgeleri ve Göller yöresinde; *toprak çatılı ev ya da köy evi eklentisidir.*

Doğu Anadolu'da komlardaki birkaç eklentidir.

Trabzon çevresinde, kurutulmakta olan tütünün geceleri ve kurutulduktan sonra pazarlanıncaya kadar saklandığı havadar bir eklentidir.

Ege ve Akdeniz bölgelerinde ise köyden uzak münferit yerleşmelerdir.

Oluşum nedeni: Köylerden bahçe ve tarlalara gidip döneme zamanı kaybını önlemek, ürünün olgunlaşması devresinde gözetlenmesi, hayvanların otlak ve anızlarda otlatılıp beslenmesi ve sayfiye ihtiyaçlarının giderilmesine yöneliktir.

Dam meskenleri genellikle tarla ve bahçelerin kenarlarında inşa edilmiş olup, bir aile evi ve eklentilerinden oluşan saz, çit, toprak, taş gibi yapı malzemelerinden inşa edilirler.

* Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaygındır.

BAĞ-BAHÇE EVLERİ:

Ekonomik Fonksiyonları: Bağlarda belli bir süre içinde yapılması gereken periyodik birçok hizmet vardır (Çapalama, gübreleme, meyvenin olgunlaşma devresinde beklenmesi, budama, bağ bozumu, kurutmalık üretimde meyvenin harmanlara serilmesi-toplanması ve pazarlama). Söz konusu hizmetlerin daha kolay ve zamanında yürütülmesi için bağlarda inşa edilmiş barınmaya yönelik geçici yerleşilen evlere **bağ evi**, sebze ve meyve bahçeleri içerisinde inşa edilmişlerse **bahçe evi** denir.

Oluşum nedeni: Amaç ve fonksiyonları bakımından dam yerleşmesine benzese de ortaya çıkış nedenleri bağcılıktır. ***Trakya, Ege, Akdeniz** ve **İç Anadolu** bölgelerinde yaygındır.

KIŞLA/KIŞLAK:

Şahıslara veya köy tüzel kişiliğine ait olabilirler.

Alçak yaylalar olarak kullanılırlar. Hayvancılık, ziraat ve dinlenme amacıyla kullanılan yerlerdir.

GÜZLE/GÜZLEK

Esas yayladan daha alçakta, köy yerleşmelerine daha yakın, genellikle sonbahar mevsiminde daha uzun süre ile kalınan **ikinci bir yayladır.**

Yayla mevsiminde yaylaya çıkmadan önce ilkbaharda ve yayla dönüşünde sonbaharda olmak üzere yılda genellikle iki kez iskân edilirler. Karadeniz, Akdeniz ve Göller yöresinde yaygındırlar. Doğu Karadeniz **mezralarıyla** benzerlikleri vardır.

BARGAH/BAHARGAH

Hayvancılık ve Hayvansal Ürünlere Bağlı Faaliyetlerin yapıldığı yayla alanlarından daha alçakta bulunan yaylacılık faaliyetlerine yardımcı alan olarak kullanılan yerleşmelerdir. Güzle yerleşmelerinin yapmış olduğu fonksiyon Doğu Anadolu Bölgesi'nde bu isimle adlandırılır.

BANI/PEY

BANI: İslâhiye ve Hassa'ya bağlı dağ köyleri, Amanosların doğusunda 500 metreden itibaren yer almaktadırlar. Bu köylerde 1950 yılından önce, ana geçim kaynağı hayvancılığa dayanıyordu. Köylülerin arazileri ise, Hassa ovasında ve İslâhiye ovasının güneye doğru olan uzantıları üzerinde bulunuyordu. Köy ile ekim alanı arasındaki mesafe bazen 10 km'yi geçmektedir. Bu maksatla köylüler, kış aylarında ve ilkbaharda, iklimin köylerinin bulunduğu yüksek yerlerden daha mülayim ve mutedil olan ova arazisinde hayvanlarını barındırmak ve tarım aletlerini koymak için bir “*dam*” veya “*huğ*” inşa ediyorlar. Bütün kış aylarının ve ilkbaharın geçirildiği bu yerleşmeye BANI adını veriyorlar.

Amaç; köylülerin kışın ve ilkbaharda hayvanlarını iklimi daha yumuşak ovada “banı” da otlatması ve ovadaki arazilerinin tarlalarının bakımlarının yapılmasıdır.

PEY: İslâhiye ve Hassa leçesinde, genellikle leçe taşından (bazalt) yapılmış, 1,5-2 metre yüksekliğinde taş duvarlar halindeki üstü açık evler PEY veya PAĞ (Peg) olarak adlandırılıyor. Bunlar genellikle yüzyıllardan beri bu çevrede dolaşan göçebe aşiretler tarafından (*Aydınlı Yörükleri*) yapılmış ve üstleri de çadırla örtülerek kış aylarının geçirildiği bir “iğreti yerleşme yeri” olarak kullanılmaktadır.

Hassa Leçelik Bölgesinde Yer Alan Pey Örneği

6

DOKULARINA GÖRE YERLEŞMELER

Yerleşmenin esasını ev ve eklentisinden oluşan mesken meydana getirmektedir. Mesken ister geçici ister daimi kullanılıyor olsun iskanın başlangıcını oluşturur. Zamanla nüfusun artması ve ekonomik faaliyetlerde meydana gelen değişime bağlı olarak yerleşme düzeni farklılık kazanır. Mesken sayısı artar ve iskan asıl karakterini almaya başlar.

Kimi yerde toplulaşmaya doğru giden düzen kimi yerde dağılma eğilimi gösterir. Böylelikle intikal veya geçiş kuşağı dediğimiz yerleşmeler dağınık ve toplu yerleşmenin kesin hatlarla birbirinden ayrılmasına mani olur.

Yerleşme dokusu meskenler arasındaki dağılışı düzenidir. Bu düzen yerleşmenin kurulduğu yere ve diğer yerleşmelerle arasındaki mesafeye göre farklılık göstermektedir.

Yerleşme ünitesini oluşturan mesken (ev ve eklentisi) tek başına da olsa, toplu olarak ta bulursa, o topluluğun içinde her biri birer iskan çekirdeğini oluşturur.

Dokuyu ne meydana getirir?

Tek ev ve eklentisi de bir iskan şeklidir ve tamamen dağınık iskanı oluşturur. İskan çekirdeklerinin oluşturduğu topluluk, grup ise dokuyu meydana getirmektedir.

Kırsal yerleşmeleri dokusuna göre dağınık, toplu ve gevşek olarak kesin hatlarla sınıflara ayırmak doğru mudur?

Hiçbir yerde kesin hatlarla ayırım yapmak mümkün değildir.

İskan çekirdekleri ve yerleşme üniteleri hiçbir yerde tek düze bir gidiş göstermez. Adeta birbiri içine geçmiş bir durum sergilerler. Dokusal özelliğe göre sınır çizerken, bu sınırın nereden geçirileceği problem olmaktadır.

Yerleşmelerdeki dokusal özellikler hakkında çeşitli coğrafyacılar tarafından da yıllardır tartışılabilen 2 konu üzerinde durmak gerekir.

1-Yerleşmenin dağınık veya toplu dokulu olarak nitelendirilmesinde meskenler arasındaki uzaklığın kriter olarak alınması

2-Yerleşme üniteleri veya Tunçdilek'in tabiriyle **iskan grupları arasındaki mesafenin** kriter olarak alınması.

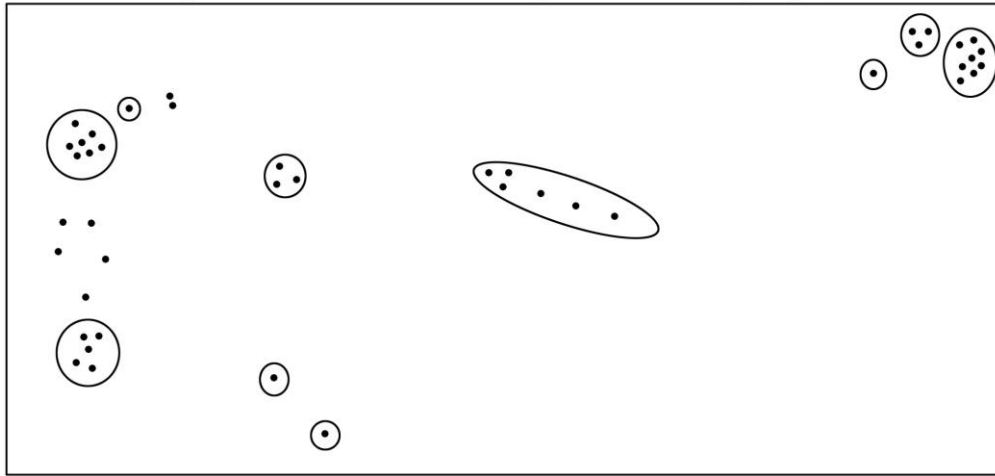
NEJDET TUNÇDİLEK'e göre dağınıklığı belirleyen kriter sadece meskenler arasındaki uzaklık olmamalı, iskan grupları, yerleşme üniteleri arasındaki uzaklık ta göz önünde bulundurulmalıdır. İskan grupları ve yerleşme üniteleri arasındaki uzaklık gittikçe daralma eğilimi gösterirse meskenler arasındaki uzaklık ta dolayısıyla azalacak ve iskanda bir toplulaşmaya doğru gidilecektir tezini savunmaktadır. Mahallenin iskan çekirdekleri ve iskan grupları gibi bir takım iskan ünitelerinin birbirine bağlanmasından oluştuğunu söylemektedir.

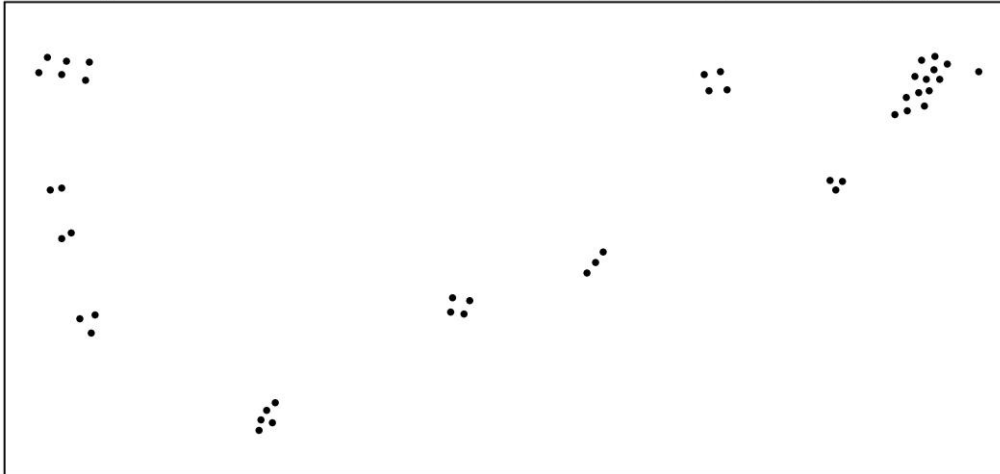
Dağınık Dokulu Bir Mahalle - Kayadere Mahallesi (Muğla)

Dağınık Dokulu Bir Mahalle - Kayadere Mahallesi (Muğla)

Şekilde hem meskenler arasındaki hem de iskan grupları arasındaki dağınıklığından söz etmek mümkündür.

Dağınık Dokulu **İskan Grupları** - Dereköy Mahallesi (Milas güneyi)

Şekilde ise tamamen iskan grupları arasındaki dağınıklık görülmektedir.

Bu 2 şekilde mahalleyi meydana getiren iskan çekirdek ve grupları arasındaki dağınıklık söz konusu iken ayrıca mahalleler arasında da bu ilişkiler sonucu dağınıklık ve topluluktan bahsedilebilecektir.

BEDRİYE TOLUN DENKER yerleşme dokusuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

Yerleşme şekillerinde meskenlerin dağılışı düzenlerinin meydana getirdiği şekiller söz konusu olduğuna göre tek ev ve eklentisinden oluşan iskan çekirdeği ile meskenlerin bir araya gelerek oluşturdukları çok meskenli toplu yerleşmenin ayrılması gerektiğini söylemektedir.

Denker; dağınıklıktan meskenler arasındaki uzaklığın belirleyici kriter olarak alınması gerektiği fikrini ortaya koymaktadır.

ALİ TANOĞLU yerleşme dokusuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

İskanda dağınıklığın kriterinin sadece mesafe, mesken sayısı ve nüfus olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Tanoğlu yerleşmelerdeki dağınıklığı köye bağlı olan ancak köyden belirli uzaklıklarda gruplar halinde parçalanmış, dağılmış iskan ünitelerinin meydana getirdiği şekil olarak tanımlamaktadır. Tanoğlu'nun sözlerinden anlaşılan şudur ki; Bir köyün kom'u, mezraası, yaylası, obası vs. köye bağlı iskan parçaları varsa orası dağınık bir yerleşmedir.

Bu farklı görüşlerden sonra “Türkiye’de Dağınıklığın Kriteri Var mıdır? Yok mudur?” sorusu karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de yerleşmeleri dağınık olarak nitelendirebilecek bir kriter gösteremeyiz. Kırsal yerleşmeler çok farklı şekiller göstermektedir. Bu durum hepsini aynı kategoriye koyup sınıflama yapmamızı güçlendirmektedir.

Türkiye’de yerleşmeleri dağınık olarak nitelendirebilecek bir kriter gösteremeyiz. Kırsal yerleşmeler çok farklı şekiller göstermektedir. Bu durum hepsini aynı kategoriye koyup sınıflama yapmamızı güçlendirmektedir.

Yerleşmelerin dağınık veya toplu olarak nitelendirilmesinde şimdiye kadar pek çok kriter kullanılmıştır.

Bunlardan belli başlıları şunlardır.

1-Meskenler Arasındaki Mesafe Kriteri

-Meskenler arası mesafe

-İskan grupları, yerleşme üniteleri arasındaki mesafe

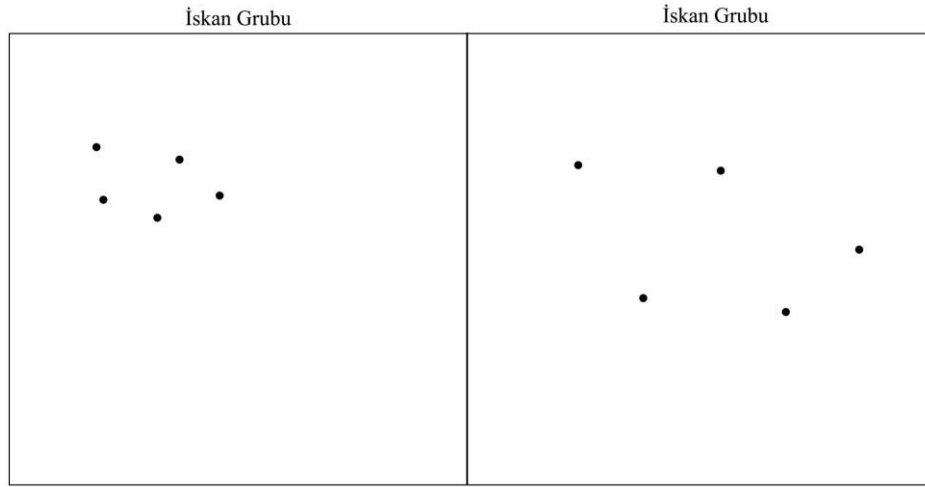
Yerleşmelerin bulunduğu saha, konum, araştırmacının gözlemleri ve gözlem sonucu verdiği karara bağlı olarak mesafe anlayışı değişiklik gösterir.

2-Araştırmacıların farklı algılaması

Dağınıklık anlayışı ve bunun sınırı bir araştırmacıya göre meskenler arasındaki uzaklık olurken, başkasına göre mesken sayıları kriter olabilir.

3-Mesken Sayısı Kriteri

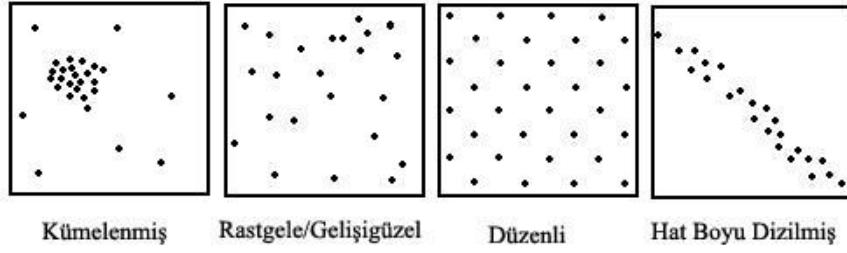
Kırsal yerleşme birimlerini mesken sayılarına göre toplu veya dağınık olarak nitelendirmek başlı başına bir hatadır. Çünkü; Bir iskan grubu arazi üzerinde geniş aralıklarla dağılmış 3-5 meskenden de oluşabilir, aradaki mesafenin daha da daralmış olduğu toplu yerleşme eğilimi gösteren meskenlerden de oluşabilir. Bu tamamıyla arazinin fiziksel özelliklerine ve aileler arasındaki sosyo-ekonomik ilişkilere bağlı olarak her yerde farklılık gösterir.

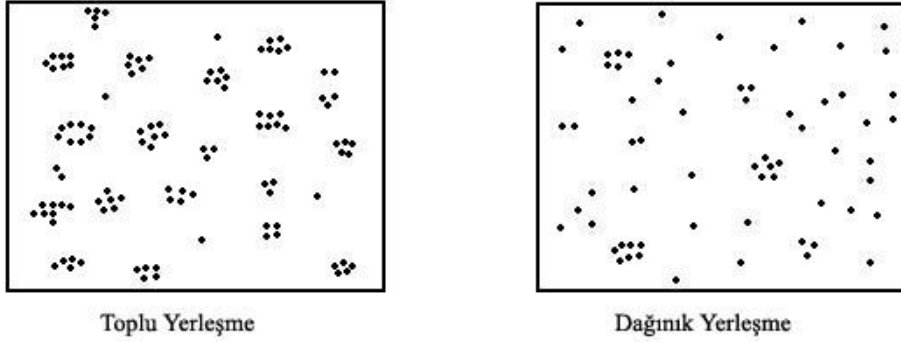
4-Götürülen Hizmetler Açısından

Yol, su, elektrik, telefon hattı gibi hizmetlerin götürülmesi açısından toplu ve dağınıklıktan bahsedilebilir. Ancak bu hizmetlerin götürülmediği yerlerde de yerleşmeleri görmemiz mümkündür. Yayla, oba, kom gibi.

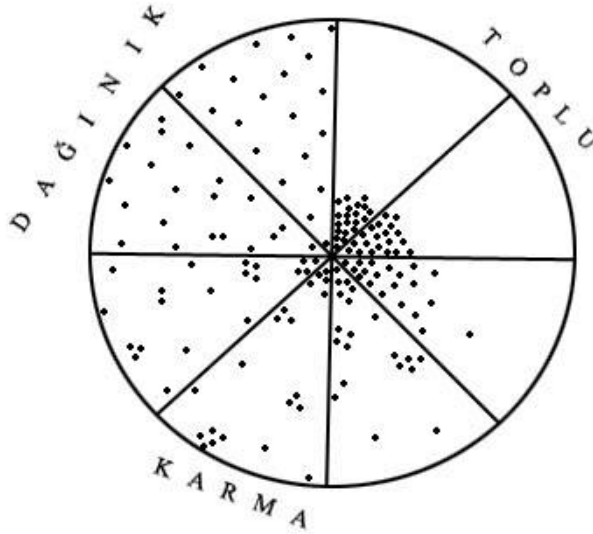
YERLEŞME DAĞILIŞI

YERLEŞME PATERNİ

YERLEŞME SPEKTRUMU

Yerleşme dağılımları, nitelik olarak, çok seyrek ya da aşırı yoğun, toplanmış, gelişigüzel, düzenli ya da çizgisel tarzda olabilmektedir.

Düzenli yerleşme dağılımlarının, tek düze veya düz bir alan üzerinde gerçekleşme olasılığı daha yüksektir. Yakın bir geçmişte kurutulmuş bir gölün tabanında ya da drene edilmiş alanlarda, düzenli bir yerleşme dağılımıyla karşılaşmak mümkündür.

Zengin tarımsal potansiyele sahip yerlerde sık,

Neredeyse dağlık bölgelerin tamamında düzensiz,

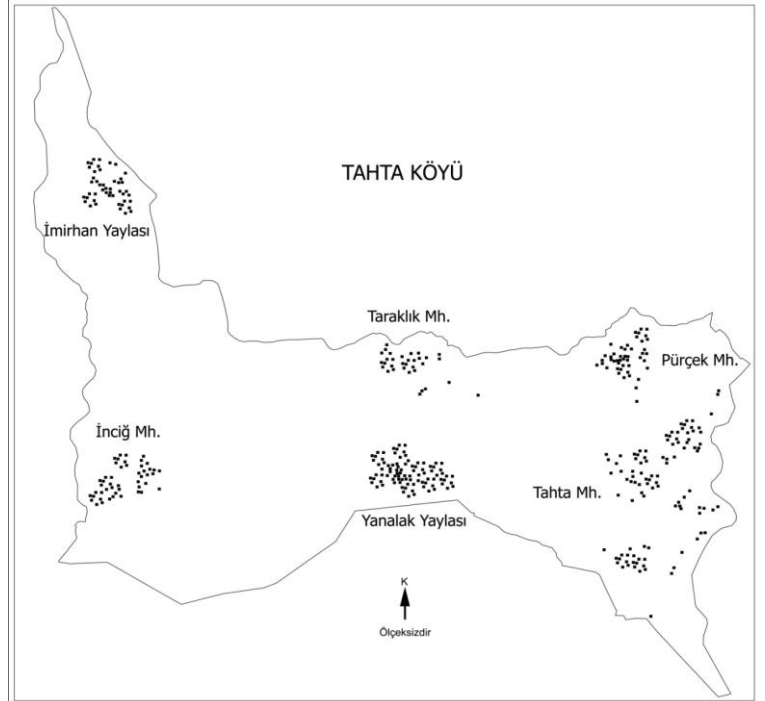
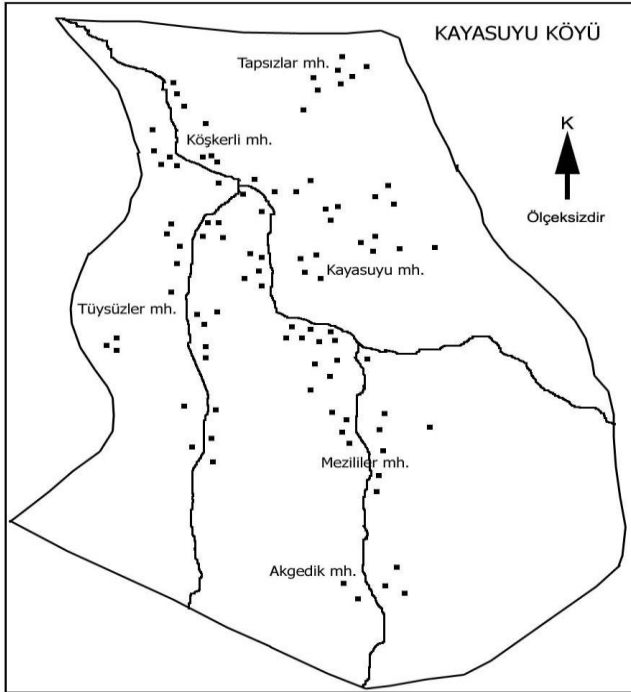
Ganj Ovası, Kanada Prerileri, Hollanda polderleri, Doğu İngiltere gibi bölgelerde ise düzenli dağılımlardan söz edilebilir.

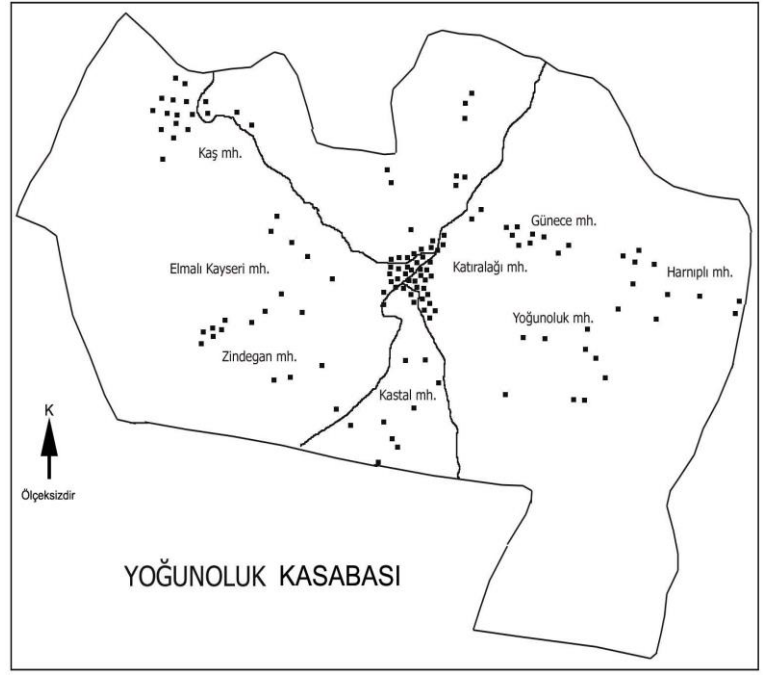
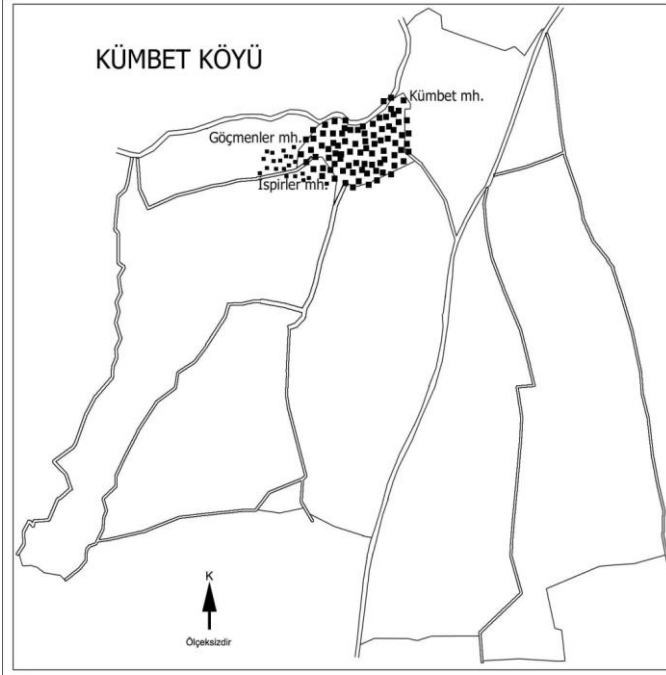
Toplu çizgisel dağılımları, Alplerdeki vadilerde, Akdeniz kıyılarında görmek olasıdır.

KIRSAL YERLEŞMELERİN DAĞINIK BİR DOKU KAZANMASI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

1. Arazinin eğimli, engebeli olması ve akarsu vadileriyle sıkça yarılmış olması
2. Tarım arazilerinin gerek topoğrafik şartlar ve gerekse mülkiyet yoluyla küçük parçalara ayrılması.
3. Su kaynaklarına yakın olma isteği
4. Sürdürülen ekonomik faaliyetin türü
5. Tarım faaliyet bölgelerinin düzensiz dağılışı
6. Tarım topraklarının verimi
7. Uygulanan tarım metotları
8. Mülkiyet durumu
9. Nüfus miktarının artması
10. Doğal afetler
11. Rekreasyon ve sayfiye amacı.
12. Hazineye ait arazilerden arazi ele geçirme.
13. Kan gütme ve aile içi geçimsizlik vb. nedenler
14. Tarım topraklarının azlığı ya da olmaması
15. Köylerde arsa bedellerinin yüksekliği

Değişik Yerleşme Formlarına Sahip Köyler

Toplu veya dağınık yerleşmeyi doğuran etmenler:

Su Temini

Suyun sınırlılığı nedeniyle insanlar mevcut kaynaklardan en üst düzeyde yararlanabilmek için, evlerini yan yana yapmak suretiyle, toplu yerleşmeler meydana getirmişlerdir. Türkiye'nin kurak-yarı kurak bölgelerinde su teminindeki güçlük, toplu yerleşme görünümünü doğuran etmenlerden biri olmuştur.

Düzen ve Asayiş

Dünyanın değişik kesimlerinde, farklı zamanlarda, savunma nedeniyle, yerleşmelerin toplu karakterde olması bir üstünlük sağlıyordu. Köyler, özellikle Orta çağda, hendeklerle kuşatılmış malikâneler etrafında gelişmiştir. Kuzey İskoçya'nın küçük kale köyleri gibi, İtalya'nın tepe köyleri, savunma ihtiyacıyla kurulmuştur. Düzenin ve asayişin sağlanmasıyla bu etken, yerleşmelerin toplanmasındaki etkisini yitirmeye başlamıştır.

Arazi Tasarrufu, Dağıtımı ve Miras Sistemi

Anglo-Saxon ülkelerinde olduğu gibi dünyanın pek çok yerinde, açık tarla sisteminde köylüler topraklarını, aralıklı şeritlere ayırmışlardır. Bu nedenle, toplu köyde bir ev, bu şeritlere göre, merkezi bir noktada olmak istemiştir. Arazilerin miras yoluyla çocuklara geçmesi, her bir çocuğun kendi arazisi üzerinde evini yapması, yerleşmede dağılmaya yol açmıştır. Böylece dağınık yerleşme paterni, tarım yapılabilir küçük arazi parçaları üzerinde, çiftlik evleri hâlinde ortaya çıkmıştır.

Nüfus Artışı

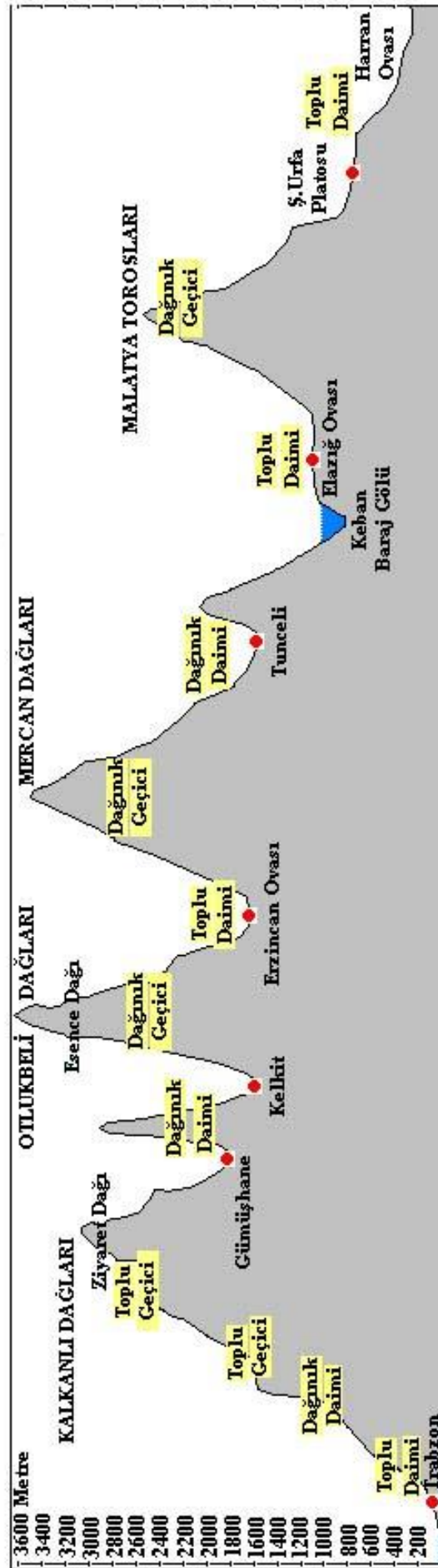
Nüfus artışıyla beraber toplu köylerde ortaya çıkan aşırı nüfuslanma, bir kısım insanların köylerinden ayrılmak suretiyle, arazilerinin üstünde çiftliklerini kurmaları şeklinde sonuçlanmıştır. Bu insanlar, orman ve çalılıklardan açtıkları arazileri de kullanmışlardır.

Ekonomik Faaliyet Tipi

Sürdürülen ekonomik faaliyet tipi yerleşmenin dağınık bir patern göstermesinde etkilidir. Meyvecilik, sebzeçilik, seracılık, besicilik gibi faaliyetlerin yapıldığı yerlerde, insanların bu çok yoğun tarımsal uğraş gerektiren alanların başında bulunma ihtiyacı dağılmaya yol açmıştır. Türkiye'de Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde dağılmanın bu tip örneklerine sıkça rastlanılmaktadır.

Toplumsal Yapı

Feodal yapının hüküm sürdüğü bazı ülke veya bölgelerde, toplumsal ilişkilerde yaşanan bazı sorunlar nedeniyle toplu köyden ayrılan aileler, yerleşmenin dağılmasına zemin hazırlamaktadır. Kan davaları, arazi itilafları, bu konuda örnek oluşturmaktadır.

Şekil: Trabzon-Ş.Urfa Arasındaki Kırsal Yerleşmelerin Doku Özelliklerini Yansıtan Kuzey-Güney Doğrultulu Kesit (Ölçeksiz)

Doğu Karadeniz’de dağınık yerleşmelerin olmasının nedenleri nelerdir?

Yer şekilleri yönünde dağlık ve engebeli olması, tarım alanlarının dar ve parçalı olması, suyun bol olması.

Ege kıyılarında toplu yerleşmelerin olmasının nedenleri nelerdir?

Yer şekilleri yönünde düz ve arazinin tarıma uygun olması. Yağışın yeterli olması, Su kaynaklarının yeterli olması, genelde tarla tarımı yapıyor olması.

Konya ovasında toplu yerleşmeler yaygındır. Neden?

Arazinin düz olduğu alanlarda yağış azdır.

Yağışın az olması su kaynaklarının da az olmasına neden olmuştur.

Böyle yerlerde insanlar suyun bulunduğu dağ eteklerinde toplu olarak yerleşmişlerdir.

Kır yerleşmelerinin Toplu ya da dağınık olmasını etkileyen faktörler nelerdir?

- ☀ Toplu yerleşmelerde iklim koşulları belirleyici olmuştur.
- ☀ Yerleşim birimleri su kaynaklarının çevresinde toplanmıştır.
- ☀ Dağınık yerleşmelerde arazinin engebelik durumu, tarım topraklarının küçük, parçalı ve dağınık olması belirleyici olmuştur.
- ☀ Yağışların ve su kaynaklarının bol olması dağınık yerleşmeyi kolaylaştırmıştır.

7

KIRSAL YERLEŞME ŞEKİLLERİ/PLANLARI (Şekilsel Özellikler)

Türkiye de yapılan coğrafi araştırmalara bakıldığında yerleşme tipi kavramı ile yerleşme şekli kavramının içerik olarak aynı boyutta ele alındığı görülür. Yani yerleşme tipi kavramı olarak yerleşme şekli kullanılmıştır.

Aslında, **yerleşim tipi ve yerleşim şekli** kavramları birbirinden farklı şeyleri ifade ederler. O nedenle ayrı olarak incelenmeleri gerekir.

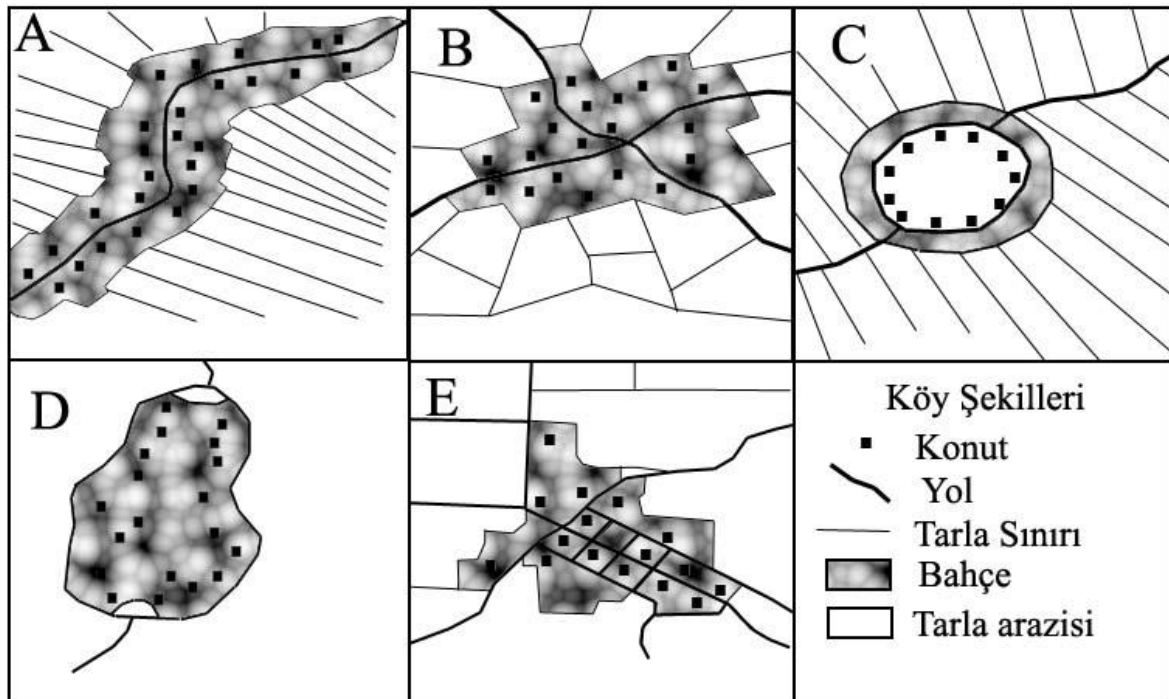
Kırsal yerleşim şekli öncelikle morfolojik bir birime bağlıdır. Yerleşmenin yukarıdan kuş bakışı görünüşü şekil (biçim) unsuru olan konutların arazi üzerindeki dağılım düzeniyle ilgilidir.

Terim geometrik bir anlamdadır ve **yerleşme planı** anlamında da kullanılabilir.

Asıl olan **şekil** ile **tipi** birbirinden ayırmak olmalıdır.

Tip yerleşmenin kendine özgü niteliğidir yani ismidir. Kom, oba, yayla, güzle, mezraa, banı, pey, tir, tol gibi.

Şekil ise görünüşdür. Plânlı, geometrik, meydan, ışımsal durumlarda kullanılır.

Kırsal Yerleşme Şekilleri

(A) Hat boyu(lineer, ışımsal, çizgisel, yol boyu) köy

(B) Çekirdek köy,

(C) Yuvarlak köy,

(D)Surlu köy,

(E) Izgara planlı (grid) köy (TÜMERTEKİN, ÖZGÜÇ, 1997)

Kır yerleşmeleri şekil yönünden öncelikle, çizgisel (rows) ve küme (agglomerations) oluşturan plânlar şeklinde ikiye ayrılabilir. Her iki tipin de düzenli (regular) ve düzensiz (irregular) şekilleri olabilir.

Genel olarak kırsal yerleşme şekilleri:

1-Hat Boyu (Lineer, ışımsal, radyal, Yol Boyu) yerleşmeler

2-Küme yerleşmeler

3-Dairesel planlı (yuvarlak, meydan) yerleşmeler

4-Yıldız Biçimli yerleşmeler

5- Kare- Kavşak Yerleşmeler

6-Izgara Şekli Yerleşmeler

Yerleşmeler, farklı faktörlerin etkisiyle değişik şekil veya plânlara sahip olurlar.

Söz konusu etmenler:

Yer şekli özellikleri,

Ekonomik sistem,

Tarihî özellikler,

Kültürel özellikler,

Ulaşım ağı.

1-Yer şekli özellikleri:

Yerleşmelerin her birinin aldıkları şekil, ortaya koydukları **plân** o jeomorfolojik birime büyük benzerlik göstermektedir. Örnekler veriniz

2-Bir yerdeki ekonomik hayatın hangi sektöre dayandığına bağlı olarak şeklinde de değişiklikler beklenebilir.

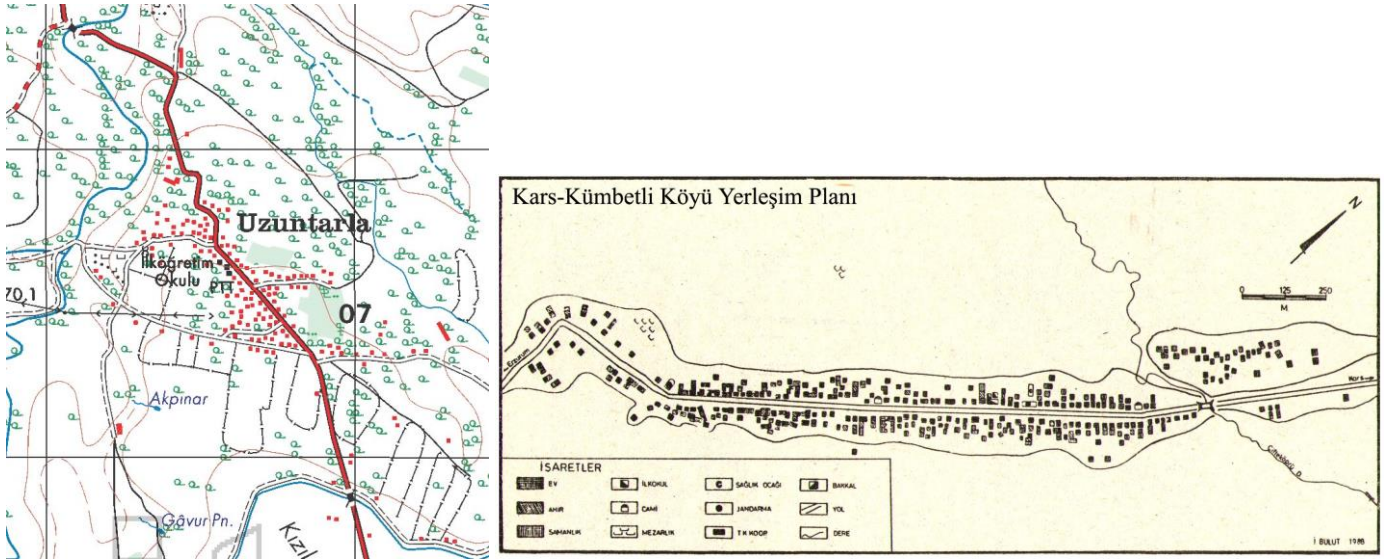
3-4-Tarihî özelliklerle, korunma, diğer insan gruplarına hizmet öne çıkarırken, ırk, etnik yapı ve nesilden nesle aktarılan davranış kalıpları yerleşme şekillerindeki **kültürel** boyutu oluşturmaktadır.

5- Köylerin bir kısmı yol kavşaklarında bulduklarında yolun şeklini alırlar.

T, Y, V veya H şekilleri çok rastlanılanlardır. **Ulaşım ve güvenlik** bu şekilleri doğurmuştur.

1-Hat Boyu (Lineer, ışımsal, radyal, Yol Boyu) yerleşmeler

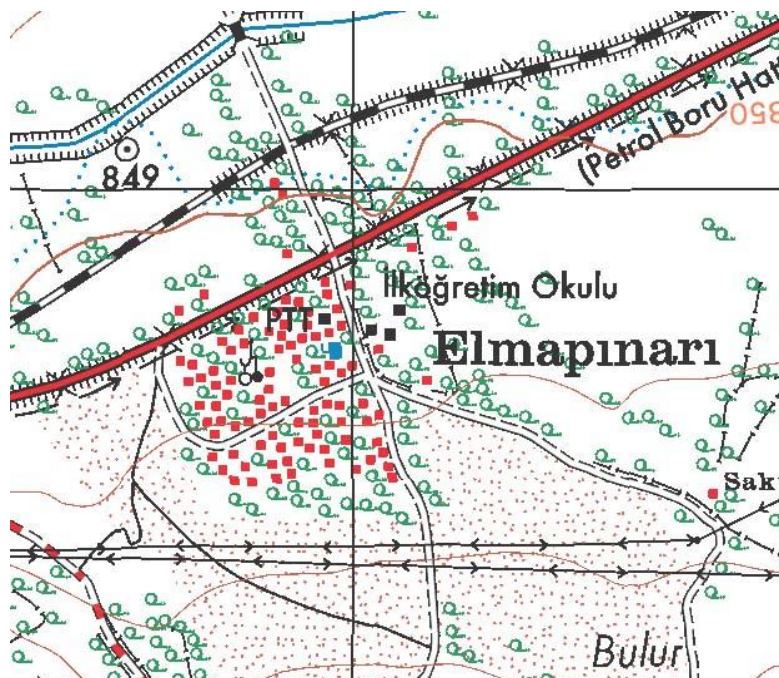
Ulaşım ya da fiziki sınırlamalar, yerleşmelerin bir doğrultu boyunca şekil almalarını sağlamaktadır. Yerleşmeyi oluşturan evler hat boyunca sıralandığında, yol, kanal, nehir, vadi, sahil boyu şeklinde isimlendirebileceğimiz köyler doğmaktadır.

Bunlardan bazıları, zamanla büyüyerek, kasaba veya bir kent durumuna da gelebilirler. İstasyon yerleşmelerinden bazıları böyledir. Örneğin Yerköy (Yozgat'ın ilçe merkezi) 1935 yılında sadece 3000 nüfuslu bir köydü. Ama hem Yozgat ve hem de Kırşehir için bir demir yolu yük indirme-bindirme yol ayırımı istasyonu olması, gelişmesini hızlandırmıştır.

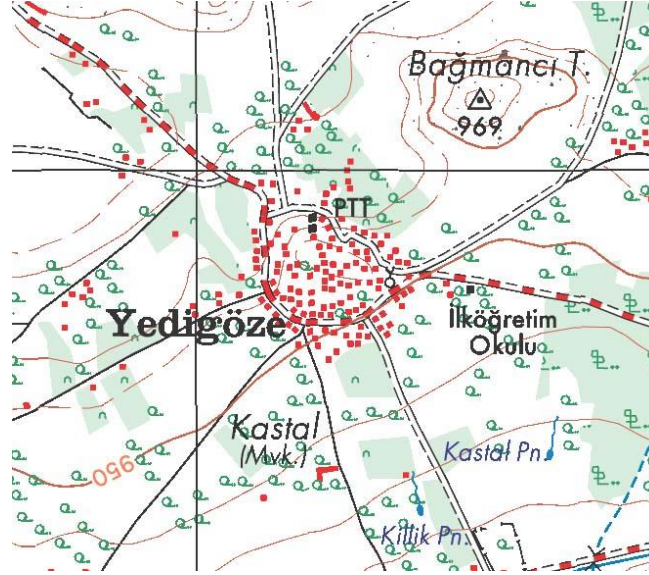
2-Küme yerleşmeler

Evlerin bir arada, küme halinde bulunduğu toplu yerleşmelerde, yerleşmeyi oluşturan ev ve eklentileri, düzenli ya da düzensiz bir sıralanış gösterebilirler. Küme köylerde, yerleşme çekirdekleri **genellikle** bir arada ve **düzensiz** bir şekilde dağılmıştır. Ali TANOĞLU'NA göre düzensiz ya da düzenli bir şekilde birbirine bitişik, sıkışık, bazen de az çok aralıklı evleriyle uzaktan bir küme veya yığın halinde görüldüğünden bu küme köylere **yığın** köyde denmiştir.

3-Dairesel planlı (yuvarlak, meydan) yerleşmeler

Bunlardan bir bölümünde evler bir meydanın çevresinde toplanmışlardır. Yeşil bir alan, küçük bir gölet, çeşme, dini bir yapı, bu meydanda yer alabilmektedir. Bu tip bir şekle sahip olan köyler, yuvarlak, üçgen veya kare şeklindeki **meşdan etrafında** gelişerek onun şeklini almış olabilirler.

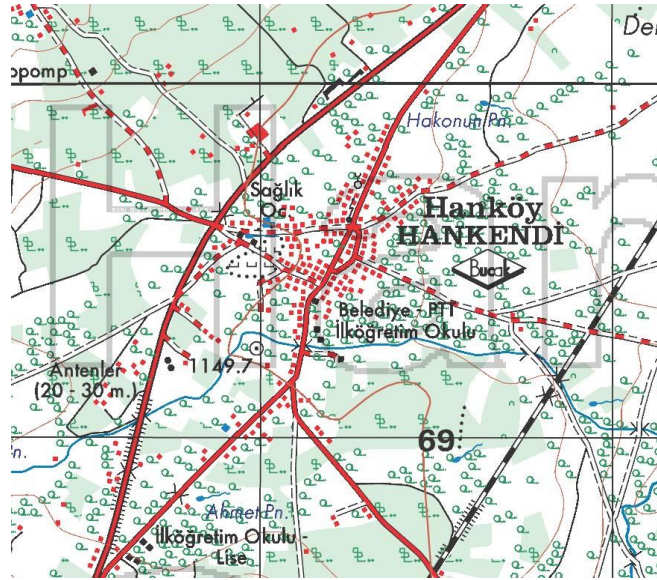

Yuvarlak ya da oval biçimli bir meydan etrafına sıralanan evlerden meydana gelen köyün meydanında su temini için bir havuz, bir kilise ya da başka bir kamu binası yer almakta ve meydan spor olayları, haftalık Pazar ya da hayvanların toplanması için ortak olarak kullanılmaktadır.

Meydan, küçük bir arsa kadar olabileceği gibi, köyün yarısı büyüklüğüne de erişebilmektedir. Evlerin yüzleri bu meydana bakmaktadır. Bu şekildeki köyler, Doğu Avrupa'da **rundling** diye anılmaktadır. İngiltere'de **ren village** denilmektedir. Halen en çok Almanya ve İngiltere'de rastlanılmaktadır.

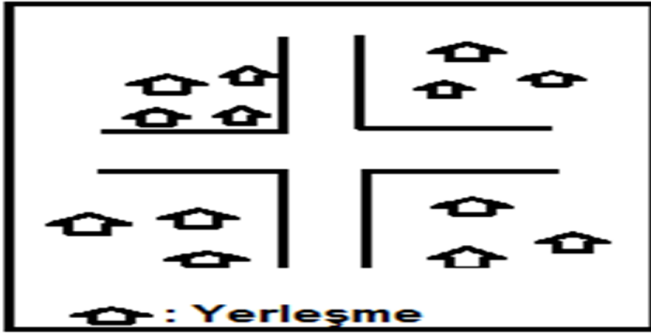
4-Yıldız Biçimli yerleşmeler

Genellikle fazla yaygın olmayan bu yerleşme şeklinde yollar merkezden çevreye doğru yıldız şeklinde bir dağılım gösterirken ve meskenler bunların üzerinde sağlı, sollu oldukça gevşek bir biçimde yer alırlar. Daha çok Fransa'nın Sura bölgesinde görülen bu yerleşme şeklinde yerleşmelerin yarı kırsal yarı sanayi bir karakter taşıdığı dikkat çekmektedir (TOLUN DENKER,1997).

Değişik doğrultulardan bir ova veya havza düzlüğüne ulaşan akarsuların **kesişme alanında**, genel olarak yıldız biçimli köyler, kasabalar ve zamanla kentler de oluşabilir. Bu şekli yine değişik doğrultulardan gelerek kesişen bir yol sistemi de oluşturabilir.

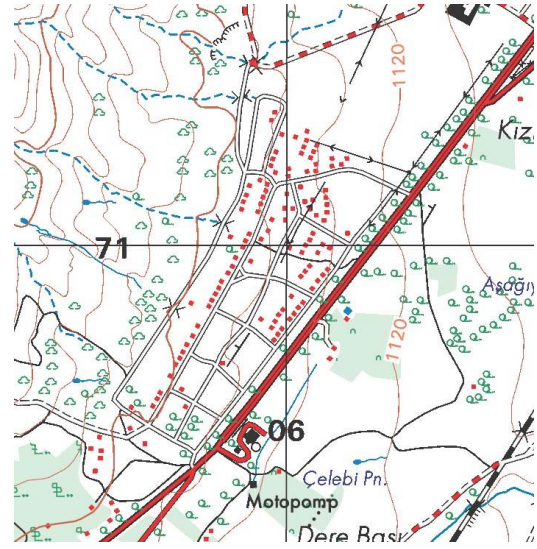
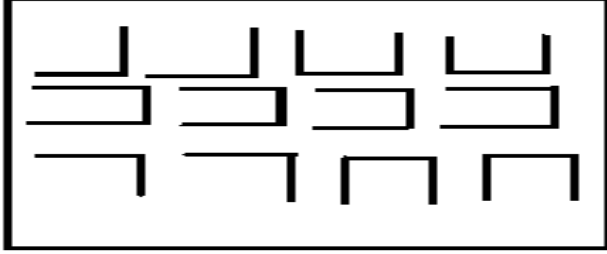
5- Kare- Kavşak Yerleşmeler

Söz konusu yerleşmelerin orta yerlerinde kare şeklinde bir meydanları vardır. Bunlar bir yol kavşağı, bir su kavşağı da olabilirler. Suçatı (Malatya), Çatak (Erzurum) köyleri bu yerleşme şeklinde kurulmuşlardır.

6-Izgara Şekli Yerleşmeler

Kare- kavşak şekillerinin daha da büyümüş halidir.

Sokakların düzgün ve ızgara şeklinde olması, yerleşmeye geometrik bir biçim vermiş, bu da evlerin dizilişine göre kare ve dikdörtgen şeklini ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de Balkan göçmenlerinin yerleştirildiği veya afetler sonrasında yeniden kurulan plânlı köyler, hiç değilse başlangıçta bu özelliği taşımaktadır.

8

KIRSAL YERLEŞMELERDE MESKEN**İnsan ve Evi**

Kır hayatının en karakteristik görünümü olan iskanı, **evler ve eklentileri** meydana getirir. Meskenlerin dağılışı düzeni, sayılarının çokluğu veya azlığı, şekilleri ve tipleri ne derece değişik ve o kadar da birbirine benzemese de iskanı organize eden meskenler her yerde aynı gayeler uğrunda inşa edilmiş **beseri** tesislerdir.

İnsan ve faaliyetlerini en canlı bir şekilde yansıtabilen meskenler, aynı zamanda insan neslinin dünya üzerinde ilk tesis ettiği müessese olma özelliğini de taşır.

İnsanlar kendilerini ve ailelerini;

- Hariçten gelecek çeşitli tehlikelerden korumak
- Değişik iklim elemanlarının etkilerinden kaçınmak
- Üreyebilmek
- Yavrularını emniyet içinde büyütebilmek
- Dinlenmek
- Uyumak
- Yiyecek, giyecek ve içecek maddelerini emin ve muntazam bir yerde muhafaza etmek gibi çok yönlü arzularını ancak bir mesken kurmakla yerine getirebilmiştir.

Ev ve eklentilerinin **insanlar üzerindeki tesirini** daha iyi anlayabilmek için günümüzde yaşamakta olan en **ilkel topluluklardan**, **en modern cemiyetlere** kadar yer alan gruplara göz atılırsa, her insanın veya ailenin en az 1 ve çoğu halde değişik gayeli olarak birden fazla meskene sahip olduğu tespit edilebilir.

Bugün dünyada en ilkel topluluklar dahil meskeni olmayan insanı tasavvur etmek pek mümkün değildir.

Nemli Tropikal bölgelerin bazı kısımlarında ve yağmur ormanları içinde ağaç dallarından ve yapraklardan bir dam yapmakla başlayan **ilkel mesken**; kimi yerde

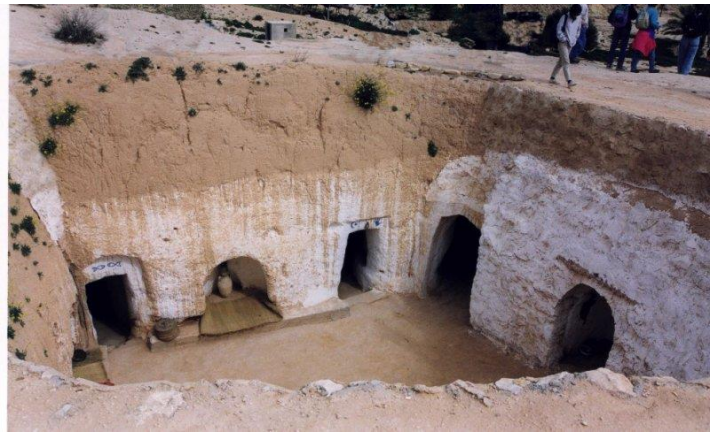
1-Kar veya buzların kazılmasıyla oluşturulan meskenler

2-Dağlık sahalardaki tabi mağaralar

3-Toprağın kazılıp içine girilmesi ile oluşturulan meskenler

4-Ormanlık sahalarda çatma evler

5-Steplerde toprak evler

6-Kayalık yerlerde taş evler

Tarihin karanlıklarından günümüze kadar geçen geniş zaman içinde insan farklı muhitlerde, farklı şartlar altında, fakat daima bir mesken sahibi olmak için çaba sarfetmiş ve bu insanların ilk ve en büyük arzusu olmuştur. Nitekim bu safhanın başlamasıyla, insanlar tabiata karşı gelme iktidarına sahip olmuşlar, bu durum insanların bütün canlılardan daha farklı bir şekilde dünyaya damgasını vurmasına sebep olmuştur.

Ülkemizde kırlarda yaşayan bazı grupların mesken sahibi olması olayı oldukça yenidir.

Özellikle 20. yüzyılın başına kadar yüksek yaylalarla, dağlık sahalarda yaşayan ve sadece hayvan beslemekle yetinen göçebe gruplar, bu ekonominin icaplarına uyarak cadırlarda yaşıyorlardı.

Göçebe hayvancılığın geçen asrın sosyo-ekonomik şartları altında belirli değişikliklere uğraması ile bu iskan tarzı gün geçtikçe gerilemek zorunda kalmıştır.

Geçen asrın tüm göçebeleri evvela **yarı-sedanter** hale gelerek çadır hayatından sıyrılmışlar ve kışları kuytu vadiler içinde yaptıkları basit kulübelerde geçirmeye başlamışlardır. Sonradan bu basit kulübeler gerçek manada evler haline dönüştürülmüştür.

Bu yarı-göçebelik hali, son zamanlarda yaylalarda yapılmaya başlanan ikinci bir meskenle ortadan kalkmakta, göçebe hayvancılıkla beraber onun mesken tipi olan çadır da gün geçtikçe önemini kaybetmektedir.

Ülkemizin fiziki coğrafyası insanları bir mesken sahibi olmaya ne derece mecbur etmişse, aynı faktörler muhtelif bölge ve yörelerde çok **farklı şekillerde meskenlerin** yapılmasına sebep olmuştur.

Her hangi bir ev ve eklentisinin doğuşu, sadece ailenin meskene sahip olma arzusunun veya bir takım fizyolojik ihtiyaçların gerçekleştirilmesini amaç edinebilecek kadar **basit bir şey değildir.**

Bir bütün olarak Türkiye'nin kırlarında yer alan ev ve eklentileri, **farklı morfolojik üniteler, iklim tipleri, gelenek ve görenekler, değişik ekonomiler ve ekonomik faaliyetler, mali seviye ve çeşitli zevkler** altında birbirine benzemez tipler şeklinde bulunurlar.

Bu sebeple birbirine benzemeyen evleri ve eklentilerini ancak bazı müşterek noktalardan hareketle gruplamak gerekir.

MESKENLER VE MALZEME

Konutların meydana getirdiği ölçeğin bir ucunda doğayla iç içe olan **barınaklar** yer alır. Doğanın sunduğu olanaklar öncelikle **ağaç ve mağaralardır.** Büyük kovukları olan ağaçlar uzun süre barınak olarak kullanılmışlardır. Günümüzde bile Sumatra'da kovuklarda yaşayanlar vardır.

Ağaçlar yapılan bazı eklerle ev haline dönüştürülmüş; ağaçların üzerine sarmaşık ve dallarla döşeme ve tavan yapılarak «***ağaç ev***» oluşturulmuştur. Malakka yarımadasında, Papua Yeni Gine'de bu tür evler hala kullanılmaktadır.

Mağaralar da çok eskiden beri insana barınak olmuşlardır. Tümüyle insan yapısı yapay mağaralar da vardır. Marn ve löslerde açılan bu mağaraların benzerlerine ülkemizde de rastlanır.

İspanya'da Endülüs ve Grana'da da, Fransa'da, ABD'de Arizona ve Nevada da geçici sürelerle kullanılan mağara meskenler hala mevcuttur.

Çin'de lös kuşağındaki ***droglodit***ler bu tür barınakların en ünlüleridir.

Mağara benzeri bir barınak türü de yerin içine gömülmüştür. Çin'in Şansi bölgesinde lös kuşağındaki ***kuyu köyler*** böyledir. Tunus ve Libya'da da yaygındır. Tunus'ta Matmata bölgesinde yumuşak kum taşına oyulmuş meskenler 7-8 m derinliğindedir. Çoğuna bacadan

girilen bu yeraltı meskenleri çölde insanları hem şiddetli sıcak hem de fırtınalardan korumaktadır.

Esas olarak **odun** kullanılarak yapılan evler dünyada ormanların dağılışıyla bölgesel bağlantıyı gösterir. Odunun ana malzeme olduğu evlere en çok merkezi İskandinavya ve Doğu Avrupa'dan Rusya'yı geçerek, Kore ve Japonya'da dahil olarak, Pasifik kıyısına kadar uzanan alanda rastlanır.

Odunun kolaylıkla bulunmadığı yerlerde evler **tuğla ya da kerpiçten** yapılmıştır. Özellikle güneşte kurutularak elde edilen kerpiç dünyanın çok geniş kesimlerinde inşaat malzemesi olarak kullanılmaktadır.

Arap aleminde önemli bir yer tutan kerpiç, Orta ve Güney Amerika'da, Afrika'nın savanlarında, Kuzey Hindistan'da, Çin'de odun bakımından fakir alanlarda çok kullanılmaktadır. Ülkemizde de İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da köy evlerinin çoğu kerpiçten yapılmıştır.

Dünyanın bazı bölgelerinde ise konut yapımında malzeme olarak **taş** kullanılmaktadır. Peru And'larının yüksek kesimlerinde büyük taşlardan konutlar yapılmaktadır.

Doğal yapı malzemesi olarak taşın bol bulunduğu Mısır'ın güney ve iç kesimleri, merkezi ve güney Hindistan, Tibet ve Batı Çin, Orta-Güney Afrika'da bu yapı malzemesi geleneksel mimariyi oluşturmaktadır.

MESKEN TİPLERİ

Coğrafi Faktörlerle Mesken Tipleri Arasındaki İlişkiler

Meskenler, her şeyden önce çevre şartları ile insan ve faaliyetlerinin bir eseridir. Buna göre mesken;

Çevre şartları: relief, yükselti, jeolojik yapı, litoloji, bitki örtüsü, iklim elemanları İle Onu inşa edecek kişilerin: gelenek, görenek, arzu, mali imkanı, ekonomik faaliyetleri ile sıkı ilişki içerisinde.

A-FİZİKİ FAKTÖRLER

1-Jeolojik Yapı:

Jeolojik yapının meskenle olan ilişkilerinin biri, meskene malzeme temin eden bir kaynak olmasıdır.

Dağlar genellikle:

- Tortul tabakaların kıvrılma veya kırılmaları sonunda sertleşerek yükselmiş sahireler
- Volkanizma eseri lav ve tüfler
- Tortul tabakalar arasına ve içine girmiş mağmatik sahirelerden teşekkül etmiş olabilirler.

Her 3 şekilde de dağlar genellikle kayalık bölümler karakterindedirler. Mesken yapımı için çeşitli yapı taşlarına sahip bulunurlar.

Buna karşılık depresyonlarla ova tabanları genellikle onları çevreleyen dağlardaki sahirelerin fiziki ve kimyasal ayrışımı sonunda meydana gelmiş dolgu depolarının bulunduğu bölümlerdir. Bu nedenle temeli teşkil eden sert unsurlar dolgu depolarının altında kalmışlardır.

Dolgu sahasının ancak kenarlarında taş, çakıl ve moloz birikintileri bulunabilirse de, depresyonun merkezine doğru gidildikçe taş ve çakılların yerini tamamen toprak dolgusu alır. Bu sebeple ev yapmak için **alüvyon** tek yapı maddesi olarak kalır.

Fakat her dağlık alanda ve her taşın bulunduğu yerde meskenlerin taştan inşa edilmiş olması bir kaide değildir. Çünkü her taş mesken inşası için uygun bir yapı malzemesi değildir.

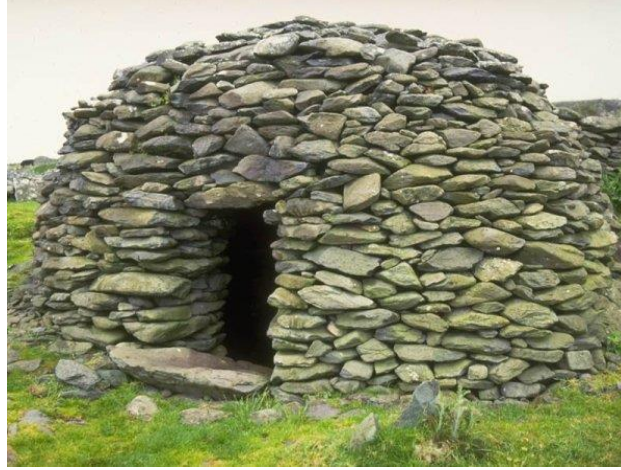
Taşları yapı malzemesi yönünden değerlendirdiğimizde **kalker** ilk sırayı alır. Türkiye'nin hemen her tarafında bol miktarda kalker bulunduğundan bu maddeden kireç imal edilmiş ve iyi bir yapıştırıcı madde olarak hemen her yerde kullanılmıştır. Kalkerin pek bulunmadığı yörelerde ise marnlar içinde yer alan kalker depolar (bilhassa ovalarda) kullanılmıştır.

Tortul tabakalar grubunda yer alan **şistler ve greler**, yapı malzemesi olarak fazla bir öneme sahip değildir. Şistlerin çabuk aşınması onlara iyi bir yapı malzemesi niteliği vermez. Greler de çok sert oldukları takdirde işlenmesi zor olur, gevşek dokulu olduklarında ise çabuk ufalandıkları için pek tercih edilmezler.

Volkanik kayaların kullanılışı ise sertlik veya yumuşaklığına bağlıdır. Çok sert lavlar işleme zorluğu nedeniyle tercih edilmezken, daha kolay kırılabilen **bazaltlar** Anadolu'da geniş ölçüde bir yapı maddesi olarak kullanılırlar.

Dağlık, dolayısıyla taşın bol bulunduğu yerlerde, taşın hakim bir yapı maddesi olarak kullanıldığı sahalar oldukça dardır. Sırf taş kullanılarak yapılmış meskenler, taşın bulunduğundan çok, diğer yapı malzemelerinin kıtlığının bir neticesidir.

Volkanik arazilerin geniş yer kapladığı alanlarda kalker mevcut olmayacağından meskenler çok defa harçsız olarak yapılmışlardır. Genel görünüşleri ile bu meskenler taşların yığılmasından meydana gelmiş şekiller olup evden çok barınak karakterindedirler.

Toroslarda ve Ege Bölgesinin dağlık yörelerinde taş kadar ağaç ta bulunabildiğinden daha çok taşın arasına **Hatıl** olarak girmiş direkler görünür. Evin damını örten bitkisel örtü ve toprakla bu evler taş ev karakterini yansıtmakla beraber çeşitli malzemenin kullanılmasından meydana gelmiş evler olma özelliğini taşırlar.

Dağlık, dolayısıyla taş malzemenin bol bulunduğu sahalara karşılık; **Depresyonlar, vadi tabanları, kapalı havzalar, ovalar, sahil ovaları ve deltalar en yeni jeolojik formasyon olan alüvyon dolgusu ile karakterize olunur.**

Ancak bütün alüvyonlar inşaat malzemesi olarak aynı değerde olmazlar.

Lüzumundan fazla **kumlu topraklar** kerpiç dökümü için uygun değildir. Kumun çabuk çözülmesi sebebiyle kerpiç yapılmaz, suyu çabuk geçirdiği için de dam malzemesi olarak kullanılmaz.

Kil; yapıştırıcı bir madde niteliğinde olduğu için kerpiç inşa maddesi olarak kullanılır. Ancak saf kil güneş etkisi altında çatlar.

Kil, kireç ve alçı karışımı olan Marnlı toprak ise; ideal bir kerpiç yapı malzemesidir. Fakat dam toprağı daha özel bir malzeme ister. Yağmur geçirmeyecek kadar killi, yağmurdan sonra kili çatlamayacak kadar kireçli bir karışım.

Meskenler bakımından jeolojik yapının diğer bir eseri ise **mağara meskenlerdir**. Genellikle **Kalker** bölgelerde meydana gelmiş mağaralar büyük oyukları meydana getirirler.

Volkanik sahalarda da **lav ve tüf tabakaları** arasında, tüflerin çok defa insan eli ile kazılması sonunda oluşturulmuşlardır. Nevşehir, İncesu, Ürgüp arası en önemli sahadır.

Doğu Anadolu'da **bazaltlar altındaki tüflerin** aşınması ile meydana gelmiş mağara evler de yaygındır.

2-Bitkiler:

Evlerin dört duvarı için fazla bir önem taşımayan bitkisel malzeme, damın inşası sırasında vazgeçilmez bir malzemedir.

Damın inşası için bilhassa ağaç direklerle (**mertek**) bunların arasını kapatacak olan ağaç dalı, çalı, kamyş, ot vs. bulmadan dam yapmaya imkan yoktur. Bu malzemenin hiç bulunmadığı yerde örn: Mardin-Urfa yörelerinden evlerin damları kubbe biçimini almış arı kovani biçimli evler meydana gelmiştir.

Ormanların bulunduğu, ucuz ve kolay şartlarla ağaç malzemenin tedarik edilebildiği yörelerde meskenlerdeki ağaç malzeme oranı yükselirken, ağaçtan uzaklaştıkça bu oran gittikçe düşer. Evlere kat özelliği kazandıran faktör ağaç malzemedir.

Evler, ağaçların gövdesi kadar diğer bitkisel maddelerle de yapılır. **Mesela**; ağaçların yeni sürgün dalları ile sepet evler, bataklıklar içinde yetişen kamyşlarla kamyş evler, sazlardan da saz evler ortaya çıkar.

Böylece bitkisel mahiyetteki her madde ev inşasında ayrı yerlerde ve ayrı biçimlerde kullanılır ve her biri ayrı ev tiplerini yaratmış olur.

Bitkisel malzeme, taş ve toprakla karışık olarak çeşitli ev tipleri meydana getirir. Ağaç gövdelerinden karkas kurmakla başlayan evlerde, karkasın arası yakın çevre şartlarına bağlı olarak taş, toprak, kerpiç, tuğla, çakıl, yonga vs. ile doldurularak dolma ev denilen ev tipleri oluşur. Ayrıca taş, kerpiç, tuğla ve ağacın değişik oranlarda kullanılmasından çoğunlukla çift katlı olmak üzere bağdadi, ahşap, yarı ahşap, sepet örgü gibi ev tipleri doğar.

3-Relief ve Yükselti:

Sahil zonunda başlayan ve yükseldikçe yenileri beliren yükselti basamaklarının farklı coğrafi yapısı nedeniyle coğrafi bir varlık olan meskenlerin de değişmesine sebep olur. Her bir yükselti basamağındaki topoğrafya, jeolojik yapı, bitki örtüsü, iklim, geçim faaliyetleri vs. şartların yansıttığı meskenlerin oluşmasını mümkün kılar.

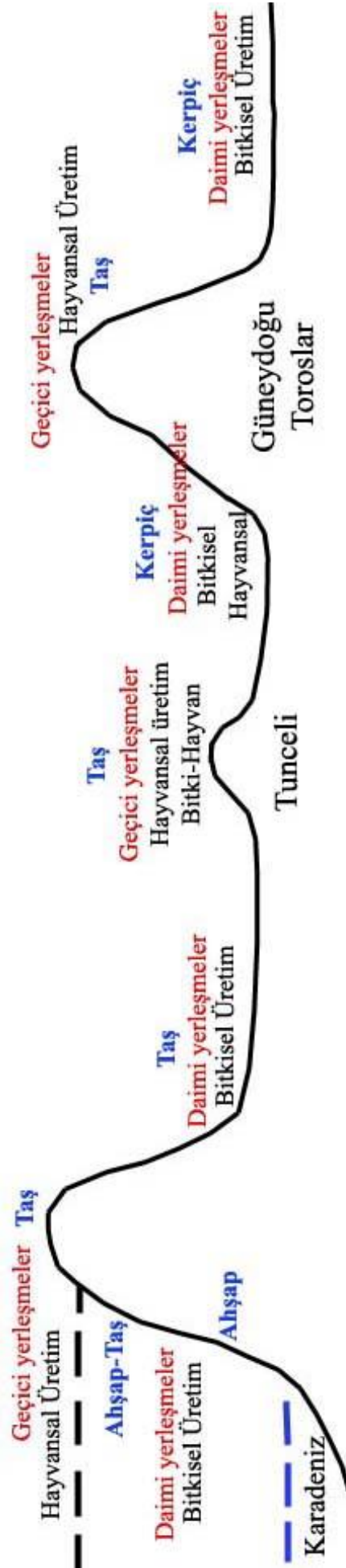
Mesela; alt zonda ve ova tabanında toprak, ağaç karışımı ile başlayan ev tipleri, yükseldikçe yakın çevredeki malzemeye bağlı kalmakla beraber, havanın daha soğuması, yağışların artması, relief şartlarının değişmesi ve ekonominin farklılaşmasıyla hayli değişikliğe uğrar. **Örneğin;**

Karadeniz bölgesinde **alt zonda** evler, mevcut tabiat şartları içinde ve daha çok ahşap malzemenin hakimiyeti altındadır. Genellikle 2 katlı olan bu evlerin bazılarında alt kat taş olup, üst kat ahşap karkastır. Bu bölgenin ve alt zonun en karakteristik ev tipidir.

Sahil ile yüksek yaylalar arasında yer alan meskenler: Dağlara doğru çıkıldıkça, ormanlar geniş sahaları işgal ettiğinden, burada ağaç daha çok yapı maddesi olur. Bol yağışlar sebebiyle alt kat taş olup üst katlar kestane ağacının kerestesinden yapılmışlardır. Burada da hakim geçim faaliyeti ziraat olduğundan evlerin şekli ve fonksiyonel durumu adeta alt zondakilere benzer.

Bölgenin üst zonuna tekabül eden yüksek yaylalar sahasında ise alt zondaki şartlar değişmiş olduğundan ev tipleri de değişikliğe uğramıştır. Havanın çok soğuk olması ağaç yetişmesini kısıtladığından ağaç tedariki güçleşir. Zorunlu olarak evlerin yakın çevreden toplanmış malzeme ile yapıldığı görülür. Meskenler 2 kattan 1 kata iner. Bu zonda sırf hayvan beslendiği için evin bir gözü ikametgah diğeri ise ağıl olarak 2 kısımdan oluşur. Evlerin üzeri tente, tahta, çinko, hartama, çimenli toprak ile kaplanmış olabilir.

Ekonomik Faaliyet: Bitkisel, hayvansal üretim

Kullanım Süresi: Daimi, geçici

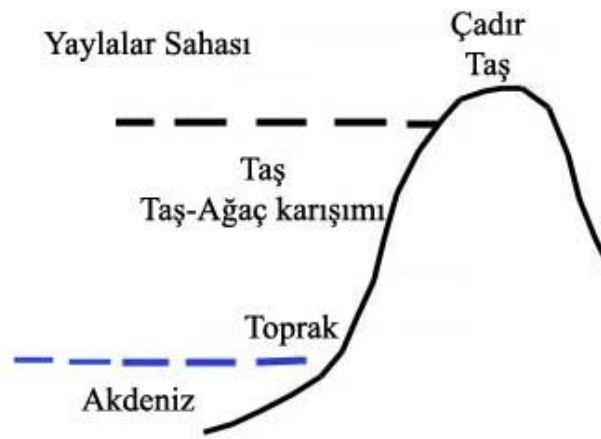
Yapı Malzemesi: Ahşap, taş, kerpiç

Akdeniz Bölgesinde de Karadenizde olduğu gibi, yükselti zonları ile meskenler arasında ilişkiler mevcuttur.

Alt zonda ot ve kamıştan yapılmış kulübelerden (huğ, hugül, huv) başlayan evleri; kerpiç, ahşap, kagir evler takip eder.

Toroşlara çıkıldıkça toprak evlerin yerini genellikle taş ve taş-ağaç karışımı evler alır. Ormanlar içerisindeki sahalarda ise, daha çok ahşap evler göze çarpar. Fakat taş öneminden fazla bir şey kaybetmez.

Yüksek yaylalar üzerinde yazın yaylaya çıkanların kıldan yapılmış çadırları ile taştan yapılmış yayla evleri üst zonun muvakkat (geçici) meskenlerini meydana getirirler.

Huğ, hugül, huv

Toroşlar-Taş/Ahşap-Taş Karışımı Ev

Yükselti zonlarına göre, meskenlerin şekil ve fonksiyonel değişikliklere uğramaları sadece yükselti faktörünün eseri değildir. Bu değişme yükselti ile beraber, iklim ve o çevre içindeki sosyo-ekonomik faaliyetlerin müşterek bir eseridir.

4-İklim Faktörleri:

a-Isı Faktörü:

Isı faktörü Türkiye'nin farklı yükselti basamaklarında olduğu gibi, bölgeden bölgeye de büyük değişiklikler gösterir. Yaz ile kış devreleri arasında büyük farklar meydana gelir. Yükseltiye bağlı olarak değişen ısı şartları evlerin nasıl ve ne şekilde yapılması hususunda yol gösterir. Nitekim Doğu Anadolu'da evler, şiddetli kış soğuklarından korunmak için kalın duvarlı ve kalın damlı taş ve toprak karışımı malzeme ile yapılmışlardır. Isı şartları sebebiyle yer yer yarı beline kadar toprağa gömülmek zorunda kalan evler; batıya doğru gidildikçe yavaş yavaş karakter değiştirir. İç, Doğu ve GD Anadolu'da ağaç malzemenin kullanılmayışının veya tercih edilmemesinin (bazı ağaçlık ve ormanlık sahalarda) sebeplerinden biri toprak ve toprakla örtülmüş taş duvarların ısıyı geç ileten bir karaktere sahip olmasındandır. Toprak evlerin içi ağaç ve ahşap evlere nazaran kışın daha sıcak, yazın ise daha serindir. Toprağın bu özelliği kerpiç ve taş evleri soğuk bölgelerde ahşap evlere tercih ettirmiştir.

Kenar bölgelerde kış esnasında hava genellikle ılık geçtiğinden iç bölgelerde görülen kalın duvarlı taş ve kerpiç evlere pek tesadüf edilmez. Trakya'nın iç bölümünde yer alan kerpiç evler karakteristiktir. Burada kış şartları Ege, Akdeniz, Marmara kıyılarından daha soğuktur.

Bu sahalarda bulunan taş ve kerpiç evler ise yapı itibariyle iç bölgelerdekine katıyen benzemez. Isı faktörünün kış şartları bakımından önemini kaybettiği yerlerde, kalın duvarlı evler ortadan kalkar.

Karadeniz bölgesinde de evlerin direkler üzerine inşa edildiği ve alt katı rutubetten korumak için boş bırakıldığı evlerde, alttan işleyecek soğukun kaale alınmadığı görülür.

Doğu Anadolu'da ısınmak için toprağın içine girmiş evler, Karadeniz bölgesinde ısı şartlarını kaale almayan alt katı boş evler (askılı evler) iki uçtaki ev tipini yansıtmış olurlar.

Ev ile ısı arasında tespit edilen hususlardan biri de **evlerin kapı ve pencereleridir**. Evlerin iç taksimatı da çok kere kış şartları göz önüne alınarak yapılmıştır.

Türkiye'nin en yüksek yaz sıcaklıkları GD Anadolu ile İç Anadolu'nun merkezi kısmında hüküm sürer. Yaz aylarının yüksek sıcaklığı toprak ve taş meskenlere yeniden öncelik tanır.

Düz toprak damlar yaz geceleri oturma mahalli olurken aynı zamanda tahıl vs. maddelerin kurutulması için de kullanılır. Bu özellik Güneydoğu, Akdeniz ve Ege bölgelerinde yer alan taş ve toprak evler için de aynıdır.

b-Rüzgar ve Güneşlenme:

Güneye bakan alanların seçiminde güneşlenmeden çok kışın esen soğuk kuzey rüzgarlarından korunma kaygısının rolü daha fazladır. Çok defa evlerin kuzeye bakan tarafındaki duvarlar diğer yönlerden daha kalın olarak örülür.

Kış devresinde güneş veya güney yönün çekici tarafı yaz esnasında öneminden çok şey kaybeder. Bu şartların hüküm sürdüğü yerlerde yaz şartlarına uyacak ikinci bir ev ihtiyacı ancak yaylaya çıkmakla giderilir. Nitekim güney bölgelerinde durum böyledir.

Karadeniz bölgesinde evlerin çoğu halde güneyden çok kuzeye baktıkları görülür. Kuzey bu bölgenin genel yönü olup evlerin deniz yönüne bakmalarını mümkün kılmıştır.

Türkiye'nin derin vadileri içinde yerleşmiş köylerindeki evler ev yerinin seçilişinde hakim rüzgar istikametini kollarlar.

c-Yağış ve Nemlilik:

Kurak bölgelerde kerpiç, daha nemli bölgelere nazaran oldukça sağlam bir inşaat malzemesi olarak karakter kazanır. Hatta kuraklığın azamiye vardığı bölümlerde, kerpiç evler taştan bir temele dayanmadan inşa edilebilirler. Yağışların arttığı yerlerde ise kerpiç evler muhakkak surette taştan yapılmış bir temele sahip bulunurlar.

Karadeniz bölgesinde yüksek nemlilik öncelikle evleri derin vadiler içinden, havadar tepelere çekip onları nemli zeminden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Zeminin çok nemli olduğu yerlerde ev taşların üzerine oturtulmuştur. Bu şekilde ev yerden yarım ila 1 metre kadar yükselmiş ve zemin ile evin tabanı arasında hava akımını mümkün kılacak kadar bir boşluk bırakılmıştır.

Daha nemli bölümlerde ise evleri askıya almaya kadar gidilmektedir. Alt katı boş bırakılıp direkler üzerine kurulmuş evler nemlilikle ev inşası arasındaki ilişkinin önem derecesini belirtir.

B-SOSYAL FAKTÖRLER

Evin kimin için yapıldığı, kimlerin ne şekilde yaşadığı, ev içinde nasıl bir nizamın hüküm sürdüğü ve bu nizamın eve nasıl bir görünüm kazandırdığı, ev halkının kendi yaşantıları ile ev yapısı arasındaki ilişkilerin önemi ve derecesi gibi hususlar evin beşeri cephesini meydana getirir.

Kırlarda yer alan evler **fonksiyon bakımından** 2 ayrı bölümden meydana gelirler.

İlki; insanların yaşadığı bölme

İkinci kısım ise; zahire, tohumluk, kışlık yiyecek ve içecekler, hayvanların bulunduğu ahır, çeşitli alet edevatın saklandığı depo, ambar, samanlık gibi eklentilerden (müştemilat) meydana gelir.

Ev ne kadar gelişirse gelişsin, ailenin nüfusu ne kadar artarsa artsın temele ait bu ikili fonksiyonel yapı hiçbir şekilde bozulmaz. Yani ikametgahı olmayan bir ev olmayacağı gibi, bilhassa eklentileri olmayan bir kır evi tasavvur edilemez.

Aile nüfus sayısının arttığı ve bilhassa çocukların evlendikten sonra aynı çatı altında kalma yasasının hüküm sürdüğü evlerde ya eski odalara yenilerinin eklenmesi veya evin bitişiğinde aynı bahçe içinde ikinci bir ev gözünün yapılması icap eder. Hatta bazı yerlerde yeni evlenen çiftler baba evinden ayrı olarak yeni bir ev kurmak isterlerse bu taktirde baba evinin genişlemesi durur. Baba evi bu şartlar altında oğul verir. Karadeniz, Marmara ve Ege bölgelerinde çok kullanılan olayı gayet iyi anlatan «**oğul verme**» ile kır içinde yeni ve bağımsız evler meydana gelmiş olur. Çoğunlukla orman içi bölgelerindeki dağınık iskanı karakterize eden evler, bu grupta yer alan ailelerin eseridir.

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşamakta olan insanların farklı bir sosyal yapıya ve ekonomik geçim tarzına sahip olmaları, her bir grubun gelenek ve görenekleri, onların evlerinin birbirinden bazı hususlarda ayrı görünümde olmasına sebep olmuştur.

Nitekim asırlardır **sedanterliği kabullenmiş insanların evleri ile, yakın zamanlara kadar göçebe olarak dolaşmış ve yakın tarihlerde toprağa yerleşmiş insanların evleri, başka bölgelerden göçmen olarak gelmiş ve geldiği yerlerin etkilerini de beraberinde getirmiş insanların evleri** birbirine benzemeyecektir.

Toprağa yakın zamanlarda yerleşmiş **Türkmen ve Yörüklerin evleri**; eski sedanterlere nazaran çok farklı bir sosyal yapıya sahiptir.

Türkmen ve yörükler bir uçta «çantı ev» yani çatma tomruk evin yapıcısı olarak tanınırken, Toroslarda taş evler yaptıkları, Akdeniz sahil zonunda sazlardan örme evlerde oturdukları, ormanlık sahalarda ağaç malzeme ile evler yaptıkları görülür. Fakat bu kadar

değişik bölgelerde, o kadar çeşitli malzeme ile yapılmış evlerde fazla bir incelik ve zarafet pek mevcut değildir.

Bütün bunlar evvelce göçebe olup da şimdi köyler kurmuş bu grupların eve pek fazla bir önem vermediklerini ortaya koyar. Hatta **en az 6 aylarını yaylalarda çadır içinde** geçirdikleri düşünülürse evlerin neden fazla gelişmemiş olduğu anlaşılır.

Türkiye’de Kafkasya, Kırım ve Balkan memleketleri **göçmenlerinin evleri** karakterleriyle ayrılırlar. Evlerin kuruluşu, inşa tarzı, mimari şekli, iç taksimatı, eklentilerin yer alışı gibi hususlarda ayrıldıkları noktalar vardır. Bu ayrılıkların kaynağı göçmenlerin gelenek ve göreneklerinden doğar. Göçmenlerin kerpiç evleri ile Anadolu’nun eski yerlilerinin kerpiç evleri birbirinden farklıdır. Dam iki tarafa meyilli olup üzerleri ya saz, toprak veya kiremit ile kaplıdır. Evler ve eklentileri genellikle bir avlunun etrafında toplanmış olup, eklentiler ise o avlunun kenarlarında yer alır. Evlerin içi ve dışı kerpiç toprağı ile sıvanmış olup, çoğunun dışı fakat hepsinin içi **beyaz badanalıdır**. Evlerin eklentileri avlunun etrafında dizilmiş olup, ekonomik faaliyetlere ve onların önemine göre ahır, ambar, kiler, mutfak, çamaşırılık ayrı ayrı bölmeler halinde inşa edilmişlerdir.

Anadolu’da **ev ile tarih arası münasebetler**, öncelikle güven ve emniyet problemi üzerinde toplanır. Evlerin gelişip gelişmemesi, evlerde yaşayan insanların oğul verip verememesi, ekonomilerin yön alması, evlerin gelişme yönleri, malzemenin seçimi, yapı tarzı, vs. gibi hususlar güven durumuna ve onun tesirlerine uyacak tarzda olmuştur. Emniyet problemi evlere yön verdirmiştir.

Huzurun hakim olduğu bölgelerde evler genellikle geçim sahasının en uygun yerinde kurulur, evler güvenlikten ötürü rahat ve serbest şekilde yapılır, eklentilerin evden istendiği kadar uzakta kurulmasından çekinilmez.

Güvensizliğin hüküm sürdüğü, mal ve can emniyetinin tehlikeye düştüğü bölgelerde ise; evler evvela düşmanın bilemeyeceği veya çabuk ulaşamayacağı dağlık sahalara çekilmiş, korku ve dayanışma sebebiyle insanlar ve dolayısıyla evler bir araya gelmek zorunda kalmışlardır. Bu durum köstebek yuvası gibi sık dokulu köyleri yaratmış, yer darlığı sebebiyle evler iç içe girdiği gibi, mal güvensizliği, evin eklentilerini aynı çatının altına çekmiş, ağaç ve toprak malzeme bunlardan daha sağlam olan taşla yer değiştirmiştir.

Anadolu’da geçen asırlarda güvenlik şartlarının iyi olmayışı iskan ve buna bağlı olarak meskenler üzerinde negatif bir etki yapmıştır.

Toprak içinde ve toprak üstündeki taş evlerde inşaat sırasında yalnız korunma prensibi göz önüne alındığı için bu evlerde yapı tekniği sadece sağlamlık üzerinde toplanmış, diğer

şartlar pek düşünülmemiştir. Bu sebeple adı geçen evler günümüzün evleri ile mukayese edilemeyecek kadar basit, kaba ve ilkel kalmışlardır.

C-EKONOMİK FAKTÖRLER

Meskenlerin karakterlerini çizişte muhakkak ki sosyo-ekonomik faktörler arasında, grupların **ekonomik faaliyetleri** ve ailelerin mali seviyesi kuvvetle hissedilir.

Bu şartlar altında her bir ekonomik grubun meskenlerinin bir birine benzemesi mümkün olmaz. Değişiklikler meskenler kadar bilhassa eklentilerde kendisini gösterir.

Sırf reçperlikle uğraşan bir ailenin evi ve eklentileri ile hayvancı olan bir ailenin evi ve eklentileri birbirinden kesin şekilde ayrılır.